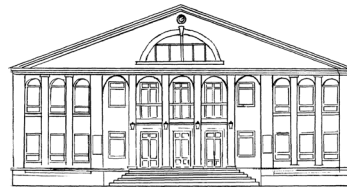

Держава та регіони

Серія: ПРАВО
2024 р., № 1 (83) том 2

Науково-виробничий журнал

виходить щоквартально

Голова редакційної ради: **О. В. Машенко**,
доктор юридичних наук, доктор економічних наук,
професор

Головний редактор:

П. С. Покагаєв, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління,
професор, перший проректор, Класичний приватний університет

Редакційна колегія:

О. Ю. Синявська, доктор юридичних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ

А. М. Апаров, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та методи викладання правознавства, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

М. М. Бліхар, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права, Національний університет «Львівська політехніка»

М. Л. Шелухін, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування, Маріупольський державний університет

А. В. Хрідочкін, доктор юридичних наук, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри загально-правових дисциплін, Дніпровський гуманітарний університет

Г. О. Блінова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Szabó Andrea (Сабо Андреа), доктор наук, професор, завідувач кафедри митної та фінансової діяльності факультету правоохоронної діяльності, Університет публічної служби (Угорська Республіка)

Л. Г. Удовика, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії і теорії держави та права, Запорізький національний університет

О. П. Гетманець, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6, Харківський національний університет внутрішніх справ

В. В. Шаблістий, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

П. В. Хряпінський, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного права Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Відповідальний редактор: **С. В. Белькова**

Редактори: **С. В. Старкова**

Технічний редактор: **А. С. Лаптева**

Дизайнер обкладинки: **Я. В. Зоська**

ISSN 1813-338X

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з юридичних наук (спеціальності: 081. Право, 293. Міжнародне право) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus International (Республіка Польща)**

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 14176-3147 ПР від 24.04.2008 р.

Видавництво та друк – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
28 лютого 2024 р., протокол № 6

Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора і редакції. При передрукуванні обов'язкове посилання на видання: Держава та регіони. Серія: ПРАВО. – 2024. – № 1 (83) том 2.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефон: (0612) 220-58-42, +38 050-810-87-82
Телефон/факс: (0612) 63-99-73.

Здано до набору 12.02.2024.

Підписано до друку 29.02.2024.

Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 р.
Замовлення № 0624/423.

ЗМІСТ

<i>І. В. Попов,</i> ПРИНЦИП ВІДКРИТОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ	4
<i>Ю. А. Волкова</i> РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	9
<i>D. V. Velykodnyi</i> THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF CRIME PREVENTION BY THE PROSECUTOR'S OFFICES OF UKRAINE.....	17
<i>О. В. Шира</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	23
<i>М. С. Кулик</i> СУБ'ЄКТИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК УЧАСНИКИ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	29
<i>М. Ю. Віхляєв</i> ІНСТИТУТ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ТА НЕДОЛІКИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ.....	36
<i>Ю. П. Свиначенко, О. О. Шкута</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ОРГАНАМИ ДІЗНАННЯ І ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА.....	42
<i>О. Г. Журавльов</i> ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	47
<i>К. М. Куркова, Л. І. Луценко-Миськів</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	53
<i>Т. В. Блащук, Д. О. Придатко</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОСТУПУ ДО МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТІВ ТА СУДУ.....	59
<i>В. В. Драгунов</i> ЗДІЙСНЕННЯ ЗАТРИМАННЯ ВИКЛЮЧНО НА ПІДСТАВАХ ТА ВІДПОВІДНО ДО ПРОЦЕДУРИ, ВСТАНОВЛЕНОЇ ЗАКОНОМ: СТАНДАРТИ, СФОРМОВАНІ ЄСПЛ.....	66
<i>А. В. Боровик, О. В. Лавренюк</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАНСКОРДОННИХ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ.....	71
<i>О. В. Драган, В. В. Галунько, І. Л. Бородін</i> ПОВНОВАЖЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ	77
<i>А. А. Радчук</i> ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	81
<i>Л. М. Силенко</i> МІСЦЕ РИТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ.....	86
<i>В. В. Пилип</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	90

CONTENTS

<i>Popov I. V.</i>	
THE PRINCIPLE OF OPENNESS IN THE ACTIVITIES OF SUBJECTS PUBLIC SERVICE: COMPONENT ELEMENTS AND REALIZATION.....	4
<i>Volkova Yu. A.</i>	
REGULATION OF ADVERTISING ACTIVITIES IN THE DIGITAL ERA: ECTHR PRACTICE AND FOREIGN EXPERIENCE.....	9
<i>D. V. Velykodnyi</i>	
THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF CRIME PREVENTION BY THE PROSECUTOR'S OFFICES OF UKRAINE.....	17
<i>Shyra O. V.</i>	
ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE PUBLIC ADMINISTRATION OF THE LAW INSTITUTE IN THE REPUBLIC OF POLAND: A POSITIVE EXPERIENCE FOR UKRAINE.....	23
<i>Kulyk M. S.</i>	
PUBLIC AUTHORITIES AS PARTICIPANTS IN THE CIRCULATION OF FIREARMS AMONG CIVILIANS IN UKRAINE.....	29
<i>Vikhliaiev M. Yu.</i>	
THE INSTITUTE OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF CIVIL SERVANTS: DEBATABLE ISSUES OF BRANCH AFFILIATION AND SHORTCOMINGS IN LEGAL REGULATION.....	36
<i>Svynarenko Yu. P., Shkuta O. O.</i>	
PECULIARITIES OF THE INTERACTION OF OPERATIONAL UNITS WITH THE BODIES OF INQUIRY AND PRE-TRIAL INVESTIGATION.....	42
<i>Zhuravlov O. H.</i>	
CONCEPTS AND SIGNS OF THE PRINCIPLES OF CRIMINAL PROCEEDINGS.....	47
<i>Kurkova K. M., Lutsenko-Myskiv L. I.</i>	
LEGAL REGULATION OF THE REHABILITATION OF MILITARY SERVANTS.....	53
<i>Blashchuk T. V., Prydatko D. O.</i>	
SPECIFICS OF ACCESS TO MEDICAL INFORMATION BY LAW ENFORCEMENT AGENCIES, LAWYERS, AND COURTS.....	59
<i>Drahunov V. V.</i>	
DETENTION EXCLUSIVELY ON THE GROUNDS AND IN ACCORDANCE WITH THE PROCEDURE ESTABLISHED BY LAW: STANDARDS FORMED BY THE ECTHR.....	66
<i>Borovyk A. V., Lavreniuk O. V.</i>	
CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF CROSS-BORDER AND TRANSNATIONAL CRIMES.....	71
<i>Drahan O. V., Halunko V. V., Borodin I. L.</i>	
POWERS OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS IN THE FIELD OF FIREARMS CIRCULATION AMONG CIVILIANS.....	77
<i>Radchuk A. A.</i>	
THE CONCEPT AND CONTENT OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROVISION OF THE RIGHTS OF MILITARY SERVANTS.....	81
<i>Silenko L. M.</i>	
THE PLACE OF RITUAL SERVICES IN THE SYSTEM OF PUBLIC SERVICES.....	86
<i>Pylyp V. V.</i>	
ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE SPHERE OF LAW ENFORCEMENT POLICY OF THE STATE.....	90

I. В. Попов,здобувач кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету
ORCID ID: 0009-0000-6956-6393

ПРИНЦИП ВІДКРИТОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

У статті запропонований теоретико-нормативний аналіз принципу відкритості у системі функціонування публічної служби. Наведено позиції вітчизняних учених стосовно змісту та значення принципу відкритості, нормативний аналіз закріплення принципу відкритості, проведено їх порівняльний аналіз. Додатково проаналізовано європейські рекомендації стосовно розуміння функціонування відкритого уряду, відкритої держави та європейських підхід у розумінні принципів їх функціонування.

З'ясовано, що потреба у додатковому дослідженні принципу відкритості пояснюється неоднозначним нормативним підходом у його тлумаченні та закріпленні в межах нормативно-правових актів, що регулюють діяльність суб'єктів публічної служби. Визначено, що окрім принципу відкритості, схожими за значенням є принципи гласності, транспарентності, прозорості публічної служби.

Зроблено висновок про те, що відкритість у діяльності суб'єктів публічної служби є загальним принципом їхнього функціонування, який визначає: 1). повне передбачення внутрішнім законодавством положень, основ діяльності, переліку повноважень, структури, завдань та функцій з подальшою деталізацією (за необхідності) в положеннях підзаконних нормативно-правових актів; 2). доступ громадян до публічної служби, який може бути як активним – право бути суб'єктом публічної служби, так і пасивним – право звертатись до публічної служби, отримувати необхідну інформацію, отримувати послуги тощо; 3). звітність публічної служби перед громадянським суспільством у встановленому законом порядку. Встановлено, що гласність є одним з елементів відкритості та відображає аспект звітування про результати діяльності публічної служби перед громадськістю, а прозорість гарантує загальний підхід до функціонування публічної служби, яка повинна бути доступною та зрозумілою у своїй системі функціонування для громадян.

Ключові слова: публічна служба, принципи публічної служби, відкритість публічної служби, транспарентність публічної служби, відкритий уряд.

Вступ. Вимоги до сучасної публічної служби, яка існує у демократичних, незалежних, соціальних, правових державах, змістовно переглядаються та підвищуються, що свідчить про стрімкий розвиток правових систем та високий рівень усвідомлення громадянами свого беззаперечного значення у процесі управління державними справами. Відкритість публічної служби є комплексним поняттям, яке потребує додаткового вивчення та дослідження в контексті реалізації завдань суб'єктами публічної служби. В системі функціонування публічної служби відкритість по-різному тлумачиться ученими-правниками. До того ж, сучасні тенденції розвитку правових систем держав світу формують нову парадигму самого інституту публічної служби, що свідчить про потребу у додатковому аналізі основ її діяльності.

Варто відзначити також наявність наукової дискусії стосовно використання термінів «відкритість», «прозорість», «гласність» у діяльності публічної служби як принципів її функціонування, що посилює науковий інтерес до розкриття їх сутності і значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наука адміністративного права містить вагомий частину напрацювань, які розкривають основні підходи, види, класифікацію, ознаки та систематизацію принципів діяльності публічної служби. Зважаючи на вузький предмет запропонованого дослідження, необхідно відзначити науковців, які в цілому присвячували свої роботи дослідженню функціонування та розвитку публічної служби. Зокрема, до таких учених відносяться В. Авер'янов, О. Андрійко,

В. Бевзенко, В. Галай, М. Карпа, І. Коліушко, Р. Мельник, О. Оболенський, Ю. Панейко, О. Петришин, Н. Янюк та ін.

Однак, вважаємо за необхідне додатково звернутись до проблематики розкриття принципу відкритості у діяльності суб'єктів публічної служби з метою встановлення сутнісних ознак даного принципу та дослідження можливих складових елементів.

Метою статті є теоретичний та нормативний аналіз принципу відкритості у межах діяльності суб'єктів публічної служби з визначенням його складових елементів.

Наукова новизна публікації полягає у запропонованому та обґрунтованому підході нового бачення принципу відкритості у межах діяльності суб'єктів публічної служби.

Методи дослідження. При підготовці даної наукової статті було застосовано комплекс методів наукового пізнання, які сукупно дозволили сформулювати актуальні та обґрунтовані висновки. Зокрема, застосування методу аналізу та формально-юридичного методу дозволило повноцінно опрацювати систему наявної нормативно-правової бази, а також теоретичні підходи до визначення відкритості у діяльності суб'єктів публічної служби; метод порівняння дозволив виявити сучасні тенденції розуміння відкритості у досліджуваному контексті. Окрім того, було застосовано прийоми індукції, дедукції, логіко-семантичний, порівняльно-правовий.

Виклад основного матеріалу. Дослідження значення принципу відкритості у діяльності суб'єктів публічної служби варто почати з наукових підходів в межах вітчизняної адміністративно-правової науки. Наприклад, М. Карпа відносить принцип відкритості до основних, тобто таких, які відображають основу здійснення публічної служби, її основні завдання та ознаки і закріплені у нормативно-правових актах (законах). Даний принцип авторка тлумачить як відкритість перед суспільством і зазначає, що як правило, у світовій практиці мається на увазі інформаційна відкритість про послуги, які надаються службами, їх фінансування, доступність усієї інформації громадянам і доступність цивільного контролю з боку суспільства [1]. З наведеного слідує, що відкритість не є однокомпонентною засадою, а включає в себе декілька аспектів реалізації та прояву.

Слід навести також позицію Мосори Л., відповідно до якої відкритість може виступати як певною якісною ознакою державної служби, так і відповідним принципом її функціонування.

Відкритість визначається як стан об'єкта, що характеризується доступністю його для усіх бажаючих. Науковиця додає, що часто на міжнародному рівні принцип відкритості ототожнюється із принципом прозорості, що пов'язано з етимологічним походженням двох зазначених категорій, хоча в Україні науковці стараються розрізнити відкритість від прозорості й наводять відповідну аргументацію. Деталізація «відкритості» призводить до того, що такий принцип може поєднуватись не тільки із прозорістю, але й із гласністю чи доступністю органів державної влади. Зокрема, це стосується таких понять, як: «відкритість інформації» (сполучено із прозорістю), «відкритість органу державної влади щодо прийняття управлінських рішень» (сполучено із доступністю), «відкритість адміністративного процесу» (сполучено з гласністю) [2, с. 465].

В. Нестерович також розрізняє принципи відкритості та прозорості у діяльності суб'єктів публічної служби, зазначаючи, що дотримання даних принципів для демократичного суспільства є ключовою передумовою утвердження демократії участі. Вони надають можливість громадянам та їх об'єднанням безперешкодно контактувати з посадовими та службовими особами цих органів, здійснювати спільно з ними заходи публічного характеру, а також використовувати публічну інформацію для більш ефективної участі в прийнятті органами державної влади нормативно-правових актів [3, с. 75].

Г. Терещук використовує етимологічно схожий іноземний варіант відкритості – транспарентність, зазначаючи при цьому, що за своєю суттю транспарентність як принцип діяльності органів публічної адміністрації є системною категорією, яка полягає в забезпеченні права кожного громадянина доступу до публічної інформації. Також науковець на підставі проведеного аналізу наукових підходів стверджує, що метою цього принципу є максимальне залучення громадськості до процесу управління органів публічної адміністрації, повна довіра та взаємодія у прийнятті управлінських рішень, що пояснюється тим, що Україна знаходиться в стані нестабільності економіки, низького рівня правового та соціального захисту; невідповідності прожиткового мінімуму ринковим цінам на товари та послуги і т. д. Люди зневірилися у свій захист зі сторони правоохоронних органів та сприяння органів публічної адміністрації. Тому, на думку, Г. Терещука, питання носить дійсно критичний характер і вже сьогодні потребує докорінних, свідомих змін, оскільки у демо-

кратичній державі реалізація принципу транспарентності органів публічної адміністрації є однією з важливих і невід'ємних складових державної інформаційної політики, стратегічна мета якої полягає в побудові відкритого інформаційного суспільства [4, с. 125-126].

Свого часу більш ґрунтовно досліджувала транспарентність В. Пилаєва, результативно виклавши свої міркування та надавши практичні рекомендації в ході дисертаційної роботи. Авторка вважає, що необхідним є введення в науковий обіг правової категорії «комплексний принцип транспарентності в діяльності органів виконавчої влади в Україні», який покликаний забезпечувати комунікацію органів виконавчої влади з населенням та створення шляхів (каналів) взаємопроникнення публічної інформації у суспільстві та соціальної інформації в секторі публічного управління, та доводить, що транспарентність є загальним принципом діяльності органів виконавчої влади, який включає в себе такі елементи: право доступу до публічної інформації, відкритість, прозорість, гласність, підзвітність, вимогу спрощення мови адміністрування [5, с. 6]. Науковиця пов'язує транспарентність з громадським критерієм участі, що може бути реалізовано шляхом інформування про діяльність суб'єктів влади (забезпечення реалізації права доступу до публічної інформації, висвітлення діяльності органів виконавчої влади ЗМІ, запровадження електронного врядування); реалізації механізму залучення громадян (заходи сприяння розвитку громадського суспільства, налагодження органами виконавчої влади зворотного зв'язку з громадськістю, застосування інструментів безпосередньої демократії, консультування органів виконавчої влади з громадськістю, впровадження електронної демократії); налагодження політичного діалогу; побудови партнерських відносин влади та суспільства [5, с. 13].

Необхідним є також проведення наукового аналізу тлумачення принципу гласності у діяльності суб'єктів публічної служби. Так, професор П. Любченко проводить цікаве дослідження гласності в контексті діяльності органів місцевого самоврядування, що цілком можна вважати застосовним для усієї системи суб'єктів публічної служби. Зокрема, науковець вказує, що гласність у сфері місцевого самоврядування слід розглядати у трьох аспектах: як принцип організації та діяльності органів та посадових осіб; як принцип взаємовідносин суб'єктів місцевого самоврядування з інститутами гро-

мадянського суспільства (об'єднаннями громадян, ЗМІ тощо); як принцип взаємовідносин муніципальних органів влади з людиною. Також дослідник вважає, що правове регулювання принципу гласності у сфері місцевого самоврядування має три рівні: закріплення гласності на рівні конституційних норм та міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; законів та підзаконних нормативно-правових актів [6, с. 91].

Наведене без додаткового аналізу може призвести до хибних уявлень про тотожність гласності та відкритості, оскільки в обох випадках мова ведеться про зв'язок суб'єктів владних повноважень (суб'єктів публічної служби) з представниками громадянського суспільства. Проте, на наш погляд подібні висновки не є обґрунтованими.

Гласність дійсно можна розглядати як засаду, що гарантує відкритість діяльності суб'єктів публічної служби. Наприклад, гласність можна розглядати з точки зору європейського підходу до формування відкритого врядування. Так, у своїй Рекомендації щодо відкритого уряду від 14 грудня 2017 року Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) звертає увагу на той факт, що країни все більше визнають роль відкритого уряду як каталізатора належного управління, демократії, довіри та інклюзивного зростання. Впровадження принципів відкритого уряду – прозорості, чесності, підзвітності та участі зацікавлених сторін – змінює парадигму відносин між урядами та громадянами, роблячи їх більш динамічними, взаємовигідними та заснованими на взаємній довірі, що впливає на поглиблення та зміцнення демократичного управління. У Рекомендації пропонується країнам-членам розробити та реалізувати успішні стратегії та ініціативи відкритого уряду, що включає визначення чіткого, дієвого, заснованого на фактах і визнаного на міжнародному рівні розуміння того, що передбачає відкритий уряд, і яким ознакам така форма управління відповідає. Рекомендація також містить перелік термінології, ку пропонується визнати як універсальну та уніфіковану. Так, до ключових категорій належать:

– відкритий уряд: культура управління, яка сприяє принципам прозорості, чесності, підзвітності та участі зацікавлених сторін у підтримці демократії та інклюзивного зростання;

– відкрита держава: коли виконавча, законодавча, судова влада, незалежні державні інституції та всі рівні влади – визнаючи свої відповідні

ролі, прерогативи та загальну незалежність відповідно до існуючих правових та інституційних рамок – співпрацюють, використовують синергію та діляться передовим досвідом між собою та іншими зацікавленими сторонами для сприяння прозорості, доброчесності, підзвітності та участі зацікавлених сторін у підтримці демократії та інклюзивного зростання;

– стратегія відкритого уряду: документ, який визначає порядок денний відкритого уряду, центрального уряду та/або будь-якого з його субнаціональних рівнів, а також окремої державної установи чи тематичної сфери, і який включає ключові ініціативи відкритого уряду разом з коротко-, середньо- та довгостроковими цілями та показниками;

– ініціативи відкритого уряду: дії, вжиті урядом або окремою державною установою для досягнення конкретних цілей у сфері відкритого уряду, починаючи від розробки законів і закінчуючи здійсненням конкретних заходів, таких як онлайн-консультації [7, с. 7].

Таким чином, даний рекомендаційний акт розмежує поняття відкритості та прозорості, яку переважно ототожнюють з транспарентністю: прозорість вважається елементом відкритості. Що ж стосується гласності, то вона включає як громадську участь, так і елемент взаємодії в самій системі публічного управління, тобто і в системі публічної служби (між її суб'єктами).

Зарубіжні науковці, досліджуючи принципи відкритого уряду, наводять такий їх перелік: ефективної участі, що включає інформування, консультування, залучення та розширення можливостей громадян і соціальних організацій; прозорість і підзвітність, яка передбачає обов'язок уряду звітувати за всі свої дії та нести громадську відповідальність за свої дії та рішення; відкриті дані - відкриті, повні, первинні, своєчасні, доступні, придатні для машинної обробки, недискримінаційні, невласницькі, безліцензійні дані мають бути доступними та відповідати міжнародним стандартам публікації даних у Інтернеті; доступ до використання публічної інформації; доступність і простота у процесі реалізації повноважень та завдань; співпраця всередині системи та за її межами; недискримінації та інклюзивності [8].

Що стосується нормативного закріплення досліджуваних засад діяльності суб'єктів публічної служби слід зазначити наступне. Законом України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 № 794-VII положенням частини 1 статті 3 «Принципи діяльності Кабінету Міністрів України» передбачено, що діяльність Кабінету Міністрів України ґрунтується на принципах верховенства права, законності,

поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості [9]. Положенням частини 1 статті 2 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 № 3166-VI передбачено, що діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності [10]. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII положенням статті 4 передбачає, що державна служба здійснюється з дотриманням, зокрема, такого принципу, як прозорість, яку законодавець в даному випадку пропонує розуміти як відкритість інформації про діяльність державного службовця, крім випадків, визначених Конституцією та законами України [11]. Більш повно розкрито зміст принципів відкритості та прозорості в межах положень Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. Так, положенням статті 9 закріплено, що поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України. Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку; забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом; може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку, визначених законом. Також визначається порядок оприлюднення нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції (обов'язкова публікація на веб-порталі центрального органу управління поліції), а також фіксується, що перед публікацією актів, що стосуються прав та свобод людини обов'язковим є громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України [12].

Висновки. Отже, на підставі проведеного аналізу теоретичних міркувань сучасних науковців, нормативного змісту положень окремих актів законодавства України та європейського підходу слід сформулювати висновок про те, що відкритість у діяльності суб'єктів публічної служби є загальним принципом їхнього функціонування, який визначає: 1). повне передбачення внутрішнім законодавством положень, основ діяльності, переліку повноважень, структури, завдань та функцій з подальшою деталізацією (за необ-

хідності) в положеннях підзаконних нормативно-правових актів; 2). доступ громадян до публічної служби, який може бути як активним – право бути суб'єктом публічної служби, так і пасивним – право звертатись до публічної служби, отримувати необхідну інформацію, отримувати послуги тощо; 3). звітність публічної служби перед громадянським суспільством у встановленому законом порядку. На наш погляд, саме гласність як один з елементів відкритості відображає аспект звітування про результати діяльності публічної служби перед громадськістю, тоді як прозорість гарантує загальний підхід до функціонування публічної служби, яка повинна бути доступною та зрозумілою у своїй системі функціонування для громадян.

Список використаної літератури:

1. Карпа М. Принципи здійснення публічної служби. *Науковий вісник*. 2010. Вип. 6. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26646/karpa.pdf>
2. Мосора Л. С. Відкритість як критерій оцінки якості функціонування державної служби. *Молодий вчений*. 2018. № 1(53). С. 464–467.
3. Нестерович В. Ф. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади як передумова утвердження демократії. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2. С. 67–77.
4. Терещук Г. А. Транспарентність в діяльності органів публічної адміністрації як один з ключових принципів. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 124–129.
5. Пилаєва В. М. Адміністративно-правові засади забезпечення транспарентності в діяльності органів виконавчої влади в Україні : автореф. на здобуття наук. ступеня к. ю. н. : 12.00.07. Харків, 2017. 19 с.
6. Любченко П. М. Відкритість та гласність у сфері місцевого самоврядування. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 88–101.
7. OECD, *Recommendation of the Council on Open Government*, OECD/LEGAL/0438. *OECD Legal Instruments* : website. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>
8. Caroline Burle, Laila Bellix, Jorge Machado. How about defining Open Government principles? *The Open Government Partnership* : website. URL: <https://www.opengovpartnership.org/stories/how-about-defining-open-government-principles/>
9. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794–VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 13. Ст. 222.
10. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166–VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 38. Ст. 385.
11. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.
12. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

Popov I. V. The principle of openness in the activities of subjects public service: component elements and realization

The article offers a theoretical and normative analysis of the principle of openness in the system of public service functioning. The positions of Ukrainian scientists regarding the content and meaning of the principle of openness, a normative analysis of the consolidation of the principle of openness, and their comparative analysis are given. Recommendations regarding the understanding of the functioning of an open government, an open state, and European approaches in understanding the European principles of their functioning are additionally analyzed.

It was found that the need for additional research on the principle of openness is explained by an ambiguous normative approach to its interpretation and is fixed within the framework of legal acts regulating the activities of public service entities. It was determined that, in addition to the principle of openness, the principles of openness, transparency of public service are similar in meaning.

It was concluded that openness in the activities of public service entities is a general principle of their functioning, which determines: 1). full provision by internal legislation of the position, basis of activity, list of powers, structure, tasks and functions with further detailing (if necessary) in the provisions of subordinate regulatory legal acts; 2). citizens to the public service, which can be both active - the right to be a subject of public service, and passive - the right to contact the public service, receive the necessary information, receive services, etc.; 3). public service reporting to civil society in accordance with the procedure established by law. It was established that transparency is one of the elements of openness and reflects the aspect of reporting on the results of the public service to the public, and transparency provides a general approach to the functioning of the public service, which should be accessible and understandable in its system of functioning for citizens.

Key words: *public service, principles of public service, openness of public service, transparency of public service, open government.*

УДК 34:659

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.2>**Ю. А. Волкова**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
ВНЗ «Київський університет ринкових відносин»

РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті досліджено практику ЄСПЛ та зарубіжний досвід регулювання рекламної діяльності у цифрову епоху. Вказано, що з різким зрушенням у поведінці споживачів та процвітанням цифрової комерції інтернет-реклама зробила великий стрибок вперед у своєму розвитку в останні роки. Однак, хоча ринок інтернет-реклами зростає, юридичні ризики, пов'язані з ним, також стають все більш помітними. У зв'язку з цим оприлюднення та впровадження адміністративних заходів щодо інтернет-реклами забезпечує правову основу для стандартизованого управління цією сферою.

Зроблено висновок, що будь-яке законодавство відстає від динамічного технологічного прогресу, особливо у таких галузях, як реклама, оскільки у цій сфері нові формати та платформи з'являються дуже швидко. Розвиток технологій у сфері реклами виходить за межі існуючого національного та міжнародного законодавства, а відповідно й нові форми реклами, які з'являються, потребують реагування та оптимального врегульовано законом. У зв'язку з наведеним варто згадати про Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року)» та до деяких інших нормативно-правових актів, націлених на подолання проблем у рекламній сфері. У цьому контексті згадано про Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень acquis ЄС у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа послуги від 10 березня 2010 року зі змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року) та до деяких інших законів, метою якого є удосконалення системи правових норм, спрямованих на регулювання правовідносин у сфері реклами з урахуванням принципу технологічної нейтральності, а також виконання Україною зобов'язань перед європейськими партнерами та імплементація норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень acquis ЄС у сфері аудіовізуальної реклами.

Ключові слова: реклама, рекламна діяльність, цифрові права особи, цифровізація, судова практика, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. З різким зрушенням у поведінці споживачів та процвітанням цифрової комерції інтернет-реклама зробила великий стрибок вперед у своєму розвитку в останні роки. Однак, хоча ринок інтернет-реклами зростає, юридичні ризики, пов'язані з ним, також стають все більш помітними. У зв'язку з цим оприлюднення та впровадження адміністративних заходів щодо інтернет-реклами забезпечує правову основу для стандартизованого управління цією сферою.

Метою статті є дослідження практики ЄСПЛ та зарубіжного досвіду регулювання рекламної діяльності у цифрову епоху.

Виклад основного матеріалу. Варто вказати, що поширеність інтернет-реклами вражає. Зокрема, з того часу, як у 1994 році в Інтернеті з'явилася перша банерна реклама [1], важливість цифрової реклами надзвичайно зросла і, за прогнозами, ще більше зросте в найближчому майбутньому.

Інтернет-реклама сьогодні фактично розглядається як один із ключових драйверів (європейської) цифрової економіки [2]. Паралельно з цим економічним значенням можливості та інструменти цифрової реклами розширилися далеко за межі традиційної банерної реклами і включають в себе такі форми, як мобільна реклама, обчислювальна реклама тощо.

Поява і зростання інтернет-реклами змінило рекламний ландшафт і ключових учасників цих правовідносин. До недавня загальна екосистема рекламного бізнесу включала: індустрію ЗМІ, яка фактично підтримувалася за рахунок доходів від реклами; рекламна індустрія, бізнес якої полягав у створенні, плануванні та виконанні рекламних кампаній для клієнтів; рекламодавці, які найняли рекламні агентства і витратили гроші на рекламні кампанії; споживачі, які були цільовою аудиторією реклами; та регулятори – суб'єкти владних повноважень, відповідальні за регулювання суспільних відносин у цій сфері. Утім, з ростом даних і прогресом в обчислювальних системах, сьогоднішнє створення, таргетинг і доставка рекламних повідомлень набувають абсолютно нових форм, процесів і маршрутів, і багато нових суб'єктів тепер беруть участь у рекламній екосистемі, що вимагає переосмислення та корегування всіх правовідносин, пов'язаних з рекламною індустрією.

Варто вказати, що на перших етапах розвитку інтернет-реклама обмежувалася «навмисними повідомленнями, розміщеними на сторонніх веб-сайтах, включаючи пошукові системи та каталоги, доступні через доступ до Інтернету» [3].

Однак з часом інструменти інтернет-реклами розширилися за межі початкових варіантів банерної реклами, що розміщується на сайтах. Зараз індустрія має у своєму розпорядженні численні формати, включаючи такі винаходи, як рекламні ігри, мобільна реклама та ретаргетована реклама. Всі вони характеризуються використанням Інтернету як засобу зв'язку зі споживачами.

Розглядаючи трансформації в рекламі за останні кілька десятиліть, зумовлені технологіями, дослідження, які проводилися у цій площині, виявили три основні фази еволюції онлайн-реклами, а саме: ранню фазу інтерактивної реклами, поточну фазу програмної реклами та фазу інтелектуальної реклами, яка пов'язується з появою технологій штучного інтелекту [4]. Ранній етап розвитку інтерактивної реклами відноситься до періоду, що почи-

нається з початку інтернет-реклами на початку 1990-х років, після чого розвивалися різноманітні форми інтернет-реклами з інтерактивністю, що відрізняло її від звичайної реклами, заснованої в основному на односторонній комунікації між рекламодавцями та споживачами.

Далі розпочався етап розвитку програмної реклами з технологією автоматизації реклами та алгоритмами, які забезпечують процес купівлі реклами, для автоматизації та оптимізації в режимі реального часу. Зокрема, ця друга фаза інтернет-реклами відрізнялася центральною роллю не тільки інтерактивності, але й автоматизації процесу купівлі та доставки реклами. Інтелектуальна реклама, яка є останнім етапом розвитку інтернет-реклами, може бути концептуалізована як автоматизована цифрова реклама, доповнена інноваційними технологіями штучного інтелекту. Ці технології включають різні застосування алгоритмів машинного навчання для того, щоб реклама безпосередньо реагувала на введення споживачів або оцінювала вподобання та потреби споживачів, показуючи їм гіперперсоналізовану рекламу або рекомендації щодо продуктів. Варто вказати, що у спеціальній літературі підкреслюється, що хоча застосування технологій штучного інтелекту в онлайн-рекламі значно підвищило ефективність доставки реклами, воно також вплинуло на структуру рекламної індустрії, змінило роль учасників цих правовідносин і ввело нових у цю сферу. Ключовим рушієм і основною силою поточної рекламної трансформації, як програмної, так і інтелектуальної реклами, є дані. Дані про споживачів дійсно вважаються новою валютою та силою в сучасній рекламній екосистемі [5].

Доцільно зазначити, що регулювання суспільних відносин у сфері реклами в Україні відбувається, в першу чергу, Законом України від 03.07.1996 № 270/96-ВР «Про рекламу», який визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами [6].

Статтю 7 згаданого закону визначено основні принципи реклами, зокрема такі як: законність, точність, достовірність, використання форм та засобів, які не завдають споживачеві реклами шкоди. Законом закріплено, що реклама не повинна підривати довіру суспільства до реклами та повинна відповідати принципам добросовісної конкуренції; реклама не повинна містити інформації або зображень,

які порушують етичні, гуманістичні, моральні норми, нехтують правилами пристойності; реклама повинна враховувати особливу чутливість дітей і не завдавати їм шкоди [6].

У законі також закріплено основні вимоги до реклами. Зокрема п. 10 ст. 8 Закону визначає, що розміщення реклами в мережі Інтернет на веб-сайті, інтернет-адреса (доменне ім'я, уніфікований локатор ресурсу (URL) або адреса інтернет-протоколу) якого відповідно до відомостей Всесвітньої організації інтелектуальної власності включена від України до національного переліку веб-сайтів, що викликають занепокоєння щодо дотримання прав інтелектуальної власності, забороняється [6].

Статтями 14 1, 14 2 та 14 3 визначаються умови розміщення реклами в онлайн-медіа, на платформах спільного доступу до відео та платформах спільного доступу до інформації, а також реклами з використанням електронних комунікацій [6].

Варто вказати, що в цілому регулювання рекламної сфери відбувається й за рахунок судової практики, зокрема практики ЄСПЛ. Доцільно зазначити, що розглядаючи питання реклами і свободи вираження поглядів, важливо почати зі статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [7], яка гарантує право на свободу вираження поглядів. Примітно, що Європейський суд з прав людини виніс численні рішення про те, чи є комерційна реклама та політична реклама здійсненням свободи вираження поглядів, і за яких обставин така реклама може бути обмежена.

Важливо зазначити, що ЄСПЛ вже досить давно вважає, що комерційна реклама є реалізацією права на свободу вираження поглядів. Розглядаючи питання про те, чи підпадає комерційна реклама під сферу застосування статті 10 Конвенції, Суд відхилив аргумент про те, що реклама не повинна «підпадати під сферу свободи вираження поглядів», і постановив, що стаття 10 Конвенції гарантує свободу вираження поглядів для «всіх», і «[не] змінюється [статті 10 ЄКПЛ] залежно від того, чи є переслідувана мета прибутковою чи ні» [8]. Важливо, що Суд підтвердив, що комерційна реклама є реалізацією права на свободу виразу поглядів, і є «засобом виявлення характеристик товарів і послуг» [8].

ЄСПЛ також розширив розуміння того, що він вважає комерційною рекламою, яка включає «підбурювання громадськості до придбання

певного товару» [9], спонукання до купівлі певного товару» [10], та «маркетинг продукту» [11]. Зокрема, комерційна реклама може бути обмежена, у зв'язку з цим важливо зазначити, що ЄСПЛ надає державам-членам Ради Європи «широку» свободу розсуду в регулюванні цього питання [12].

Проте варто підкреслити, що обмеження на комерційну рекламу «ретельно вивчаються» Судом, який прагне визначити, чи є заходи на національному рівні «виправданими в цілому і пропорційними» [8].

Варто зазначити, що ЄСПЛ вирішив низку нещодавніх справ щодо онлайн реклами, що демонструє, як Суд підходить до комерційної реклами, яка стрімко розвивається у зв'язку з розповсюдженням сучасних технологій. Так, у рішенні 2018 року у справі *Sekmadienis Ltd. v. Lithuania*, Суд розглянув справу про накладення на юридичну особу санкцій з боку суб'єкта владних повноважень. Суть справи стосувалася рекламної кампанії Вільнюської компанія з виробництва одягу, де в рекламі були представлені дві моделі з німбами, у тому числі модель без сорочки і з татуваннями, з підписом: «[сусе [i] Марія, що ви таке носили!» [12]. Після низки скарг Державна служба захисту прав споживачів Литви визнала, що реклама порушує Закон про рекламу (який забороняє рекламу, яка «порушує суспільну мораль»), вважаючи, що реклама «принижує» «священні символи християнства» і, ймовірно, «ображає почуття релігійних людей», і відповідно наклала на рекламодавця штраф.

Пізніше була подана заява до ЄСПЛ, в якій рекламодавець стверджував, що відбулося порушення його права на свободу вираження поглядів згідно зі статтею 10 Конвенції. Під час розгляду справи Суд вказав, що держави-члени Ради Європи мають «широку» свободу розсуду в регулюванні «висловлювань» у комерційних питаннях або рекламі».

Разом з тим, Суд переглянув рішення національних органів влади, постановила, що «не можуть бути прийнятні» Судом докази та передумови притягнення до відповідальності, наведені як «доречні і достатні». Суд повторив, що свобода вираження поглядів також поширюється на ідеї, які «ображають, шокують або турбують», а релігійні особи повинні «терпіти і приймати заперечення, виказані іншими, своїх релігійних переконань і навіть поширення іншими доктрин ворожнечі до своєї віри» [11]. Ці принципи мають застосовуватися, навіть незва-

жаючи на те, що реклама має «комерційну мету, оскільки «не можна сказати, що вона є критичною релігійних ідей».

Таким чином, Суд дійшов висновку, що мало місце порушення статті 10 Конвенції, оскільки владі «не вдалося встановити справедливий баланс» між захистом суспільної моралі та права релігійних людей та свобода вираження поглядів. Таким чином, Суд продемонстрував: суворий стандарт перевірки щодо втручання в комерційну свободу вираження поглядів, у тому числі і уявлення про те, що комерційна реклама може «шокувати, образити і потривожити» [12].

Наступним цікавим прикладом для розуміння підходу ЄСПЛ до комерційної реклами є рішення 2021 року у справі «Гачечиладзе проти Грузії». У цій справі ЄСПЛ розглянув рекламу в соціальних мережах. Зокрема справа стосувалася тбіліського виробника презервативів, які продавалися онлайн у Грузії та рекламувалися на сторінці бренду у Facebook [13].

У рекламі був представлений дизайн упаковки, який мав на меті зруйнувати стереотипи в Грузії про секс і сексуальність, і включав зображення відомої Грузинської православної церкви, а також посилання на християнське свято.

Заявниця подала заяву до ЄСПЛ, стверджуючи про порушення її права на свободу вираження поглядів. Першим питанням для ЄСПЛ було те, чи тільки реклама мала «комерційну мету», як стверджував грузинський уряд [13]. Суд у цій справі не погодився з твердженням, що реклама була виключно комерційною та постановив, що оспорювана реклама була частково спрямована на «сприяння громадській дискусії», зазначивши, що «мета» цієї дискусії полягала в тому, щоб допомогти зрозуміти стать і сексуальність. І таким чином, поле розсуду було «обов'язково вужчим», порівняно з ситуаціями «виключно комерційного мети». Суд у цій справі переглянув рішення національних судів і встановив, що суди не змогли належним чином пояснити, яким чином певні зображення можуть підпадати під визначення «неетична реклама» відповідно до національного Закону про рекламу. Суд застосував принцип, згідно з яким у «плюралістичному демократичному суспільстві» — ті, хто сповідує свою релігію має «терпіти і приймати заперечення іншими своїх релігійних переконань і навіть пропагування іншими вчень, ворожих їхній вірі» [13]. Таким чином, Суд постановив, що жодна з причин,

наведених національним судом, обґрунтованого втручання у свободу вираження поглядів заявника, немає нічого спільного із з порушенням статті 10 Конвенції, і що не було достатніх підстав для «обмеження поширення» у цьому випадку реклами.

Ще однією цікавою для нас справою є справа TIPP 24 AG проти Німеччини, де ЄСПЛ розглядає заборону на інтернет-рекламу азартних ігор [14]. У справі брав участь гамбурзький засновник компанії, яка стверджувала, що заборона на рекламу в інтернеті азартних ігор порушили її право на свободу вираження поглядів. Спочатку Суд повторив, що держави мають широку свободу розсуду в регулюванні висловлювань у комерційній рекламі, а також розглянули цілі заборони. Суд постановив, що цілі запобігання залежності від азартних ігор і забезпечення захисту неповнолітніх, були «безсумнівно дуже важливими цілями в загальних інтересах», і далі визнав, що азартні ігри, будучи «доступними в Інтернеті», можуть накладати «різні і більш значні ризики» порівняно з традиційними формами таких ігор. Таким чином, Суд постановив, що будь-яке втручання у право компанії-заявника на свободу вираження поглядів було «виправдано» як «необхідне в демократичному суспільстві», і не було у цій справі порушено Статтю 10 Конвенції [14].

Регулювання питань, пов'язаних із рекламною діяльністю, також віднесено до компетенції Ради Європи, яка визнає той факт, що особливостю інтернет-реклами є її потенційний вплив на право на приватне життя згідно зі статтею 8 Конвенції, включаючи право на захист персональних даних [15]. Це пов'язано з тим, що інтернет-реклама може використовувати дані інструментів, таких як мікротаргетинг, де можна збирати персональні дані для участі в «сегментації та профілюванні користувачів», а також забезпечувати високу «персоналізованість» та цільову орієнтацію реклами [15]. Примітно, що ця реклама на основі даних може використовуватися як для комерційної, так і для політичної реклами. У той час як ЄСПЛ до цього часу не розглянув відповідність мікротаргетованої або персоналізованої реклами статті 8 Конвенції, будь-яка реклама повинна відповідати принципам, які ЄСПЛ заклав у своїй судовій практиці. У зв'язку з цим Велика палата ЄСПЛ прямо підтвердила, що право на «захист персональних даних» має «фундаментальне значення» для права особи на недоторканність приватного життя відповідно до статті 8 Конвенції [16].

Зокрема, Суд встановив низку принципів за статтею 8 Конвенції, які поширюються на право на захист персональних даних, у тому числі про те, що має бути відповідні гарантії запобігання будь-якому використанню персональних даних, які можуть бути несумісними з гарантіями цієї статті, і що «потреба в таких гарантіях більша там, де йдеться про захист персональних даних, які піддаються автоматичній обробці» [17].

Як вже було зазначено вище, крім практики ЄСПЛ, інші органи Ради Європи прийняли постанови та рекомендації з питань реклами, свободи вираження поглядів та недоторканності приватного життя, у тому числі Комітет міністрів і Парламентська асамблея.

Важливо зазначити, що Комітет міністрів підтвердив свою думку про те, що свобода вираження поглядів застосовується до «комерційної та політичної реклами, телепродажу» [18]. Крім того Комітетом міністрів було прийнято низку рекомендацій для держав-членів, зокрема щодо політичної реклами, комерційної реклами та реклама в Інтернеті.

Що стосується інтернет-реклами, Декларація Комітету міністрів 2019 року про фінансову стійкість якісної журналістики в цифрову епоху [19] включає в себе специфічні рекомендації для онлайн-платформ. Зокрема рекомендується онлайн-платформам покращувати «прозорість та нагляд за розміщенням реклами на своїх веб-сайтах», а також уникати «перенаправлення доходів від надійних джерел новин до джерел дезінформації та неправдивого контенту». Щодо реклами в Інтернеті та дітей, важливо відзначити Рекомендацію Комітету міністрів щодо керівних принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі [20].

Рекомендація визнає, що реклама в Інтернеті становить «ризик заподіяння шкоди» дітям, і рекомендує державам-членам вжити заходів для забезпечення захисту дітей від «комерційної експлуатації в цифровому середовищі», у тому числі вимагаючи, щоб реклама та маркетинг щодо дітей «чітко виокремлюються для них як такі, які вимагають від усіх відповідних зацікавлених сторін обмежити обробку персональних даних дітей для комерційних цілей»; та захищати дітей від впливу форм реклами та маркетингу, що не відповідають їхньому віку [21].

Крім того, Комітет міністрів також встановив зобов'язання щодо Комітету зі штучного інтелекту (СНАІ) для вивчення законодавчої бази щодо штучного інтелекту, заснованої на стандартах Ради Європи [22].

При виконанні цього завдання Спеціальному комітету було доручено: враховувати стандарти Ради Європи, що стосуються проектування, розвитку та застосування цифрових технологій у сферах прав людини, демократії та верховенства права, зокрема на основі існуючих правових інструментів; враховувати відповідні існуючі універсальні та регіональні міжнародно-правові інструменти, роботу, проведену іншими органами Ради Європи, а також поточну роботу в інших міжнародних та регіональних організаціях; належним чином враховувати гендерну перспективу, будувати згуртовані суспільства та заохочувати та захищати права людей з інвалідністю при виконанні своїх завдань.

Варто вказати, що цікавим для нашого дослідження є досвід Китаю. Так, Адміністративні заходи щодо інтернет-реклами, які набули чинності 1 травня 2023 року (далі – Заходи), є тематичним доповненням до існуючого Закону про рекламу Китайської Народної Республіки (далі – «Закон про рекламу») та Закону про електронну комерцію Китайської Народної Республіки (далі – «Закон про електронну комерцію»). Нові ініціативи закріплюють значні зміни та доповнення у питанні регулювання рекламою у цифрову епоху.

Зокрема, комерційна рекламна діяльність, незалежно від їх форм, з метою прямого або непрямого просування товарів або послуг на території Китаю шляхом використання веб-сайтів, веб-сторінок, інтернет-додатків та інших інтернет-зміїв, підпадає під дію Закону про рекламу.

У відповідності з Законом про рекламу основні учасники інтернет-реклами можуть бути визначені в наступних категоріях на основі їх ролей та функцій: рекламодавці: самі розробляють, виробляють або публікують рекламу або доручають іншим робити це для просування своїх товарів або послуг; рекламні агентства: доручають надавати рекламний дизайн, виробництво або агентські послуги; рекламні видавці: публікують рекламу через Інтернет для рекламодавців або рекламних агентств, довірених такими рекламодавцями; інтернет-провайтери інформаційних послуг: надають інформаційні послуги за допомогою Інтернету, але не беруть участі в рекламній діяльності в Інтернеті.

Варто вказати, що на відміну від традиційних засобів масової інформації, реклама в нових ЗМІ, як правило, підходить до своїх споживачів більш приховано. Інтернет-рекламодавці більш схильні приховувати свої комерційні наміри

та впливати на рішення споживачів за допомогою рекомендацій впливовими або відомими особами в соціальних мережах. Відповідно нові законодавчі ініціативи Китаю підкреслюють вимогу ідентифікації реклами, але й перераховують загальні типи «реклами м'якого продажу», такі як реклама у формі рейтингу, впровадження знань, обмін досвідом та оцінка споживання, до яких прикріплені посилання на покупки та інші способи онлайн покупки.

На додаток до чинних законів або правил, нові норми встановлюють більше обмежень та заборон, що стосуються реклами в Інтернеті: 1) попереднє схвалення, яке потрібне для оголошень про медичне лікування, фармацевтичні препарати, медичні вироби, пестициди, ветеринарні препарати, здорову їжу, рецептурні продукти харчування для спеціальних медичних цілей, які підлягають цензурі, як того вимагають закони та адміністративні правила; 2) заборони публікувати рекламу тютюну (включаючи електронні сигарети) за допомогою Інтернету; 3) захисту неповнолітніх: заборонено публікувати рекламу для лікування, фармацевтичних препаратів, здорової їжі, формули їжі для спеціальних медичних цілей, медичних виробів, косметики, алкоголю, косметології, а також реклами онлайн-ігор, які негативно впливають на фізичне та психічне здоров'я неповнолітніх, в інтернет-медіа, таких як веб-сайти, веб-сторінки, інтернет-додатки та офіційні акаунти, орієнтовані на неповнолітніх.

Нові норми чітко закріплюють, що рекламодавці, рекламні агентства та видавці несуть відповідальність за перевірку рекламного вмісту за посиланнями наступного рівня, коли вони публікують інтернет-рекламу за такими посиланнями.

Вищезазначені положення, як правило, застосовуються до всіх рекламних тем. Крім того, на додаток до існуючих обов'язків, передбачених Законом про рекламу, Законом про електронну комерцію та Законом про боротьбу з недобросовісною конкуренцією, заходи додатково уточнюють відповідні обов'язки та зобов'язання кожного суб'єкта у сфері інтернет-реклами та передбачають штрафні санкції за порушення.

Висновки. Варто вказати, що будь-яке законодавство відстає від динамічного технологічного прогресу, особливо у таких галузях, як реклама, оскільки у цій сфері нові формати та платформи з'являються дуже швидко. Розвиток технологій у сфері реклами виходить

за межі існуючого національного та міжнародного законодавства, а відповідно й нові форми реклами, які з'являються, потребують реагування та оптимального врегульовано законом. У зв'язку з наведеним варто згадати про Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року)» та до деяких інших нормативно-правових актів, націлених на подолання проблем у рекламній сфері. У цьому контексті доцільно згадати про Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень acquis ЄС у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа послуги від 10 березня 2010 року зі змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року) та до деяких інших законів, метою якого є удосконалення системи правових норм, спрямованих на регулювання правовідносин у сфері реклами з урахуванням принципу технологічної нейтральності, а також виконання Україною зобов'язань перед європейськими партнерами та імплементація норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень acquis ЄС у сфері аудіовізуальної реклами.

Зміни, що ініціюються, мають гармонізувати положення Законів України «Про лікарські засоби», «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну», «Про фінансові послуги та фінансові компанії» зі змінами, які були внесені до Закону України «Про рекламу» Законом України «Про медіа» та набрали чинності 31 березня 2023 року. Ці кроки є важливими на шляху вступу України до Європейського Союзу, оскільки вони відповідають зобов'язанням, які Україна взяла на себе щодо імплементації у національне законодавство норм

Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа послуги від 10 березня 2010 року зі змінами, внесені Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року, тобто закріпити на рівні Закону оновлений комплекс правових норм у галузі реклами в аудіовізуальних медіа, який би відповідав європейським стандартам та сучасному рівню технологічного розвитку, спростив державне регулювання галузі, визначив ефективні та сучасні засади захисту прав споживачів на достовірну рекламу, а також законні механізми правової регуляції рекламного контенту незалежно від форм та засобів його поширення.

Список використаної літератури:

1. Singel R. Web Gives Birth to Banner Ads URL: <https://www.wired.com/2010/10/1027hotwired-banner-ads/>.
2. Digital Advertising, a Key Driver for the European Digital Economy, 2015, IAB, URL: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/digital_advertising_a_key_driver_for_the_european_digital_economy.pdf.
3. Ha L. Online Advertising Research in Advertising Journals: A Review , 2008, *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 30(1), 31–48, URL: <https://doi.org/10.1080/10641734.2008.10505236>.
4. Li H. Special Section Introduction: Artificial Intelligence and Advertising, 2019, *Journal of Advertising*, 48 (4), 333–37, URL: <https://doi.org/10.1080/00913367.2019.1654947>.
5. Programmatic Everywhere? Data, Technology and the Future of Audience Engagement, 2013, IAB, URL: <https://www.iab.com/wp-content/uploads/2015/07/WinterberryGroupWhitePaperProgrammaticEverywhere.pdf>.
6. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text>
7. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (повний текст) URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>
8. Casado Coca v. Spain, Application no. 15450/89, 24 February 1994, para. 51, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57866>.
9. VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland, Application no. 24699/94, 28 June 2001, para. 57, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59535>.
10. Mouvement raëlien suisse v. Switzerland (Grand Chamber), Application no. 16354/06, 13 July 2012, para. 62, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112165>.
11. TV Vest As & Rogaland Pensjonistparti v. Norway (Application no. 21132/05) 11 December 2008, para. 64, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90235>.
12. Sekmadienis Ltd. v. Lithuania, Application no. 69317/14, 30 January 2018, para. 73, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180506>.
13. Gachechiladze v. Georgia, Application no. 2591/19, 22 July 2021, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-211123%22>}}
14. TIPP 24 AG v. Germany (dec.), Application no. 21252/09, 27 November 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-115478%22>}}
15. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 2326 (2020) Democracy hacked? How to respond, 31 January 2020, URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28598&lang=en>.
16. Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland (Grand Chamber), Application no. 931/13, 27 June 2017, para. 137, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175121>.
17. S. and Marper v. the United Kingdom, Application nos. 30562/04 and 30566/04, 4 December 2008, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-117816%22>}}
18. Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media, 21 September 2011, Appendix, Section 97, URL: <https://edoc.coe.int/en/media/8019-recommendation-cmrec20117-on-a-new-notion-of-media.html>
19. Declaration by the Committee of Ministers on the financial sustainability of quality journalism in the digital age, 13 February 2019. URL: <https://edoc.coe.int/en/media/7917-declaration-by-the-committee-of-ministers-on-the-financial-sustainability-of-quality-journalism-in-the-digital-age-decl130220192.html>
20. Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member states on guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment, 4 July 2018 URL: <https://mvs.gov.ua/en/ministry/projekti-mvs/jevropiska-integraciya-ukrayini/rekomendaciyi-parlamentskoyi-asambleyi-radi-jevropi/rekomendaciya-cmrec-20187-komitetu-ministriv-derzavam-clenam-pro-principi-dotrimannya-zaxistu-ta-realizaciyi-prav-ditini-v-cifrovomu-seredovishhi-1>
21. Recommendation CM/Rec(2018)7, Appendix, Section 57. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016808b79f>
22. CAHAI – Ad hoc Committee on Artificial Intelligence URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/cahai>

Volkova Yu. A. Regulation of advertising activities in the digital era: ECtHR practice and foreign experience

The article examines the practice of the ECtHR and foreign experience in regulating advertising activities in the digital age. It is indicated that with the dramatic shift in consumer behavior and the flourishing of digital commerce, online advertising has taken a big leap forward in its development in recent years. However, while the online advertising market is growing, the legal risks associated with it are also becoming more prominent. In this regard, the promulgation and implementation of administrative measures regarding online advertising provides a legal basis for the standardized management of this area.

It is concluded that any legislation lags behind the dynamic technological progress, especially in such areas as advertising, since new formats and platforms appear very quickly in this area. The development of technologies in the field of advertising goes beyond the existing national and international legislation, and, accordingly, the new forms of advertising that appear need to be responded to and are optimally regulated by law. In connection with the above, it is worth mentioning the Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Advertising" and other laws of Ukraine on the implementation of European legislation into the national legislation of Ukraine through the implementation of certain provisions of the European Union legislation in the field of audiovisual advertising (European Convention on Transfrontier Television, Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council on audiovisual media services of March 10, 2010, as amended, introduced by Directive (EU) 2018/1808 of November 14, 2018)" and to some other regulations aimed at overcoming problems in the advertising sphere. In this context, it is worth mentioning the Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Advertising" regarding the implementation of European legislation into the national legislation of Ukraine through the implementation of certain provisions of the EU acquis in the field of audiovisual advertising (European Convention on Transfrontier Television, Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council on audiovisual media services of March 10, 2010, as amended, amended by Directive (EU) 2018/1808 of November 14, 2018) and to some other laws, The purpose of which is to improve the system of legal norms aimed at regulating legal relations in the field of advertising, taking into account the principle of technological neutrality, as well as the fulfillment of Ukraine's obligations to European partners and the implementation of European legislation into the national legislation of Ukraine through the implementation of certain provisions of the EU acquis in the field of audiovisual advertising.

Key words: advertising, advertising activities, digital rights of the individual, digitalization, judicial practice, foreign experience.

UDC 343

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.3>**D. V. Velykodnyi**Doctor of Philosophy in specialty 081 Law,
Master of Public management and administration
ORCID ID: 0000-0002-2489-3929

THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF CRIME PREVENTION BY THE PROSECUTOR'S OFFICES OF UKRAINE

This article is dedicated to studying the organizational and legal aspects of crime prevention by the prosecution bodies of Ukraine. In the current criminogenic situation, the effective functioning of the public administration system requires close cooperation between various state institutions, including the prosecutor's office. The main aim of this article is to highlight the legal foundations, organizational mechanisms, and effectiveness of interaction between these institutions, as well as to identify key problems and provide recommendations for their resolution. The author has analyzed the essence of organizational and legal measures carried out by the prosecutor's office in the field of crime prevention, defining its tasks and principles of implementation.

Particular attention in the article is given to issues of regulatory and legal support, organizational coordination mechanisms, staffing, the use of information technologies and data management systems, as well as aspects of transparency and accountability. The legal foundations of crime prevention include an analysis of the current legislation regulating the activities of the prosecutor's office. It has been found that the existing regulatory framework is insufficient, complicating the coordination process.

It has been established that organizational mechanisms include the creation of joint working groups, holding regular meetings, developing joint programs and action plans, which are chosen based on the goals of coordination activities and their participants. It is emphasized that an important practical aspect of implementing crime prevention by the prosecutor's office is the clear definition of the powers and responsibilities of each participating body, particularly in matters of information exchange, staffing, monitoring, and evaluating the effectiveness of coordination measures, as well as public oversight.

Key words: *prosecutor's office, crime prevention, organizational and legal aspects, legal foundations, organizational mechanisms, practical aspects.*

Formulation of the problem. The current criminogenic situation in Ukraine is complex and unpredictable, especially in the context of the ongoing Russo-Ukrainian war, which has lasted for over ten years. In these conditions, for the effective functioning of the public administration system in Ukraine, coordination between prosecutorial bodies and other public administration authorities in the field of crime prevention is a crucial aspect of ensuring legality, law and order, and efficient governance. The problem lies in the lack of appropriate legal and organizational mechanisms, complicating effective interaction between these institutions. Unclear or contradictory legal norms create legal conflicts and gaps, complicating the coordination process. Insufficient communication and information exchange between

various bodies hinder the prompt resolution of joint tasks. Organizational barriers related to structural and procedural inconsistencies also create obstacles for effective interaction. Limited financial and human resources negatively impact the possibility of proper coordination. The absence of a unified coordination strategy that would combine the efforts of the prosecution service and other public administration bodies in achieving common goals in crime prevention complicates the implementation of joint tasks. Addressing these issues is a crucial task for ensuring the effective functioning of the public administration system and increasing public trust in state institutions.

Analysis of recent research and publications. In recent years, the institutional aspects of the coordination between the prosecutorial

bodies and public administration authorities in Ukraine have been the subject of numerous studies and publications. Notable among these are the scientific contributions of scholars such as O.M. Bandurka, V.V. Dolezhan, Yu.M. Groshevyi, M.V. Kovaliv, M.V. Kosyuta, V.T. Nor, Y.O. Popovych, A.O. Falkovskiy, and V.Y. Shepitko. These scholars highlight the problems and shortcomings in this area in their research and propose solutions.

The purpose of the article. The aim of this article is to elucidate the institutional aspects of coordination between prosecutorial bodies and public administration authorities in the field of crime prevention in Ukraine.

Presenting main material. Crime prevention is a complex and multifaceted legal phenomenon that involves a range of measures aimed at influencing individuals to eliminate the possibility of committing offenses, as well as targeting the subjects and objects of prevention. The prosecution service occupies a key position in the system of public authorities and plays a leading role in utilizing the anti-criminogenic potential of these bodies. Although Article 2 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" does not explicitly highlight its preventive function, it is inherent in all areas of prosecutorial oversight activities within the prosecution's powers and cannot be considered secondary. The prosecution coordinates the activities of law enforcement and other public authorities in preventing criminal offenses with the aim of fundamentally improving these efforts.

Coordination between prosecutorial bodies and public administration authorities in the field of crime prevention in Ukraine is crucial for ensuring effective governance and law and order.

It should be noted that the term "coordination" derives from the Latin words "co" – together and "ordinatio" – arrangement, and in essence, it means not just agreement, but an organization jointly established by several independently existing systems. Such coordination can be carried out by the systems (subsystems) themselves during their functioning or be the result of the activity of a specific body [9, p. 163]. Coordination between the prosecutor's office and public administration authorities in the field of crime prevention is crucial for the effective execution of law enforcement functions in Ukraine. Important aspects of this coordination are the legal and administrative mechanisms that ensure the interaction of the prosecutor's office with other public authorities. The prosecutor's

office performs the function of coordinating the activities of law enforcement agencies in combating crime, which includes the use of various forms and methods of coordination, determining the main directions, and providing organizational support for this function [2].

Agreeing with the views of M.V. Kovaliv, it should be noted that the coordination under study essentially involves the synchronization of activities by place and time, combining efforts, and uniting actions of these bodies aimed at achieving goals and solving tasks related to strengthening law and order and increasing the effectiveness of counteracting illegal activities. As the scholar rightly points out, such coordination is an organizational direction of the prosecutor's office's activities and should not be considered part of its oversight functions. This is due to the fact that coordination and oversight activities have different subjects of influence, goals, tasks, and methods of resolution. These directions have different principles and legal regulations [3, p.230].

The coordination activities of the prosecutorial bodies in the field of crime prevention are carried out in conjunction with a large system of public authorities, including the National Police, the Security Service of Ukraine, the Foreign Intelligence Service of Ukraine, the State Tax Service of Ukraine, the State Customs Service of Ukraine, and local self-government bodies.

The coordination of these authoritative entities is aimed at accomplishing several tasks, including: a) identifying the main ways to prevent and combat crime based on the analysis of its structure, dynamics, and forecasting future trends; b) developing, agreeing on, and implementing joint measures aimed at timely detection, investigation, suppression, and prevention of criminal activities, as well as eliminating the causes and conditions that contribute to their spread; c) preparing proposals for improving legislation to enhance the effectiveness of public authorities and combat crime.

The achievement of these tasks by the prosecutorial bodies and other public authorities is carried out in accordance with the basic principles of coordination, which include: a) legality; b) equality of participants in coordination activities in solving crime prevention problems and developing measures to overcome them; c) autonomy of each public authority in implementing agreed decisions; d) responsibility of leaders for the quality and timely execution of agreed measures within their powers; e) transparency in

the conduct of coordination measures and public reporting of the results of these measures within the framework of legislation on the protection of human and civil rights and freedoms, as well as state secrets.

Institutional aspects of the coordination between prosecutorial bodies and public administration authorities in the field of crime prevention in Ukraine include legal foundations, organizational mechanisms, and practical interaction aspects.

The legal foundations of coordination between the prosecutor's office and public authorities in crime prevention involve establishing clear regulatory mechanisms and cooperation procedures between these bodies. This enables avoiding function duplication and ensures the effective operation of each body in the crime prevention sphere. The fundamental act in this area is the Constitution of Ukraine, which stipulates that the activities of the prosecutor's office and other public authorities must be carried out in accordance with the rule of law, legality, and constitutional norms, as well as relevant legal provisions [4]. The general aspects of these provisions are enshrined in part 2 of Article 25 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office." According to it, "The Prosecutor General, heads of the respective prosecutor's offices, their first deputies, and deputies according to the division of duties coordinate the activities of law enforcement agencies of the respective level in the field of crime prevention. The main form of coordination is holding coordination meetings with the heads of law enforcement agencies, where information about their activities in crime prevention is heard. The decision of the coordination meeting is mandatory for all law enforcement agencies mentioned in it. The procedure and other forms of coordination are approved by the order of the Prosecutor General" [6].

However, as rightly pointed out by Ya.V. Stupnyk, O.V. Bilash, and V.Y. Danko, "one of the main problems faced by the prosecution is the lack of sufficient legal support and organizational backing for coordination activities" [8]. This necessitates the adoption of joint subordinate regulatory legal acts by the subjects of coordination activities. One such act is the joint order of the Prosecutor General of Ukraine and the heads of law enforcement agencies dated April 26, 2012, No. 43/375/166/353/284/241/290/256, which approved the Regulation on the Coordination of Law Enforcement Activities in Combating Crime and Corruption [5].

Organizational mechanisms include a set of measures and processes aimed at ensuring coordination between the prosecutor's office and various public authorities in the field of crime prevention. The primary form of such coordination is the holding of coordination meetings between the heads of authoritative entities. Heads of executive authorities and local self-government bodies are invited to meetings chaired by prosecutor's office staff to provide information about their activities in combating crime. Based on the obtained information, decisions are made that are mandatory for all participants to implement.

An example of such a meeting is the coordination meeting of the heads of law enforcement agencies of the district, the leadership of the Zviahel District Military Administration, the Zviahel District Council, the Zviahel City Council, the Baranivka City Council, and the Yemilchyn Town Council regarding the state of crime and corruption prevention and counteraction in the Zviahel district, which took place under the chairmanship of the head of the Zviahel District Prosecutor's Office on July 11, 2023. After discussing the agenda items, a decision was made that included specific measures aimed at ensuring legality and law and order in the district, particularly regarding the prevention, detection, and proper investigation of "corruption-related criminal offenses, criminal offenses in the budgetary and environmental spheres, related to the fraudulent acquisition of citizens' funds, as well as in the field of illegal circulation of firearms, ammunition, and narcotic substances, and offenses where children are victims" [1].

Additionally, according to the Regulation on the Coordination of Law Enforcement Activities in Combating Crime and Corruption, the following forms of coordination can be used: holding joint meetings of public authority boards; conducting interdepartmental meetings with the participation of heads of law enforcement agencies, executive authorities, and local self-government bodies; issuing joint orders, directives, information letters, and other organizational and methodological documents; exchanging information on the state of crime; developing and implementing coordinated measures to detect, stop, and prevent criminal offenses, as well as eliminating the causes and conditions that contributed to their commission; conducting joint trips to regions to organize joint measures, inspections, and provide assistance to law enforcement agencies on-site; forming joint investigative and operational groups to solve

and investigate specific serious and particularly serious crimes; jointly using the capabilities of law enforcement agencies for training and educating employees, enhancing their professional level; organizing joint classes, meetings, and other practical training activities; creating proposals to improve legislative regulation to prevent and combat crime; jointly organizing and conducting scientific research in the field of crime prevention [5]. Despite the wide variety of these forms, the prosecutor selects the necessary form of coordination, taking into account the proposals of public authority leaders, the state of legality, the structure and dynamics of crime, and other factors affecting these phenomena.

It should be noted that the organizational mechanisms for coordinating the activities of prosecutorial bodies with public administration authorities in the field of crime prevention in Ukraine involve establishing an effective communication system that allows for the exchange of information between various coordination participants, thereby avoiding difficulties and conflicts in their activities. An important aspect is the clear definition of powers and responsibilities of each body involved in the coordination. This helps avoid duplication of functions and ensures the efficient use of resources.

The organizational mechanisms of coordination also include processes for planning and resource allocation. This enables the efficient distribution of tasks and responsibilities among employees and departments, as well as the optimal use of organizational resources. A crucial component of the organizational mechanisms of coordination is the change management system, as crime is a dynamic phenomenon, and public authorities must be ready to adapt and implement new strategies and initiatives.

The practical aspects of coordination between the prosecutor's office and public administration authorities in the field of crime prevention involve the implementation of organizational mechanisms in accordance with legal foundations.

Among the organizational mechanisms for coordinating the activities of prosecutorial bodies with public administration authorities in the field of crime prevention, particular attention should be paid to ensuring information exchange between the subjects of such coordination. Effective information exchange ensures a quick and accurate response to events requiring the attention of prosecutors and is essential for the successful fulfillment of crime prevention tasks. It is

important to establish clear and understandable channels of information exchange during the coordination of the prosecutor's office with other public authorities to avoid misunderstandings and ensure effective cooperation among all parties. Information exchange should be carried out within the framework of the law and considering data confidentiality.

One of the key aspects of information exchange during coordination by the prosecutor's office is the speed of data transmission. The faster the information is transmitted, the quicker necessary decisions can be made and measures taken to protect the rights and interests of citizens. Therefore, it is important that information exchange is organized and systematized. Additionally, information exchange during the coordination of the prosecutor's office should be two-way, meaning not only receiving information from other authorities but also providing them with necessary data for the successful fulfillment of their tasks. This approach fosters interaction and trust among all process participants.

However, existing information systems often do not provide a sufficient level of integration, complicating the timely exchange of data. This can lead to delays in decision-making and reduce the effectiveness of joint measures.

A crucial aspect is also staffing, as effective work of the prosecutor's office in coordination with public authorities requires a sufficient number of personnel with high qualifications and the ability to work in conditions of constant change and challenges. Such employees must be ready to quickly respond to situations arising in the process of coordination with other public authorities. Additionally, it is important that the staffing of the prosecutor's office is distributed rationally and effectively. This means that each employee should have clear duties and responsibilities, as well as the ability to cooperate with colleagues and other public authorities.

Providing necessary support and enhancing the qualifications of prosecutorial staff is also an important aspect of personnel support. This ensures continuous improvement in the work of the prosecutor's office and its ability to effectively perform its functions. In this context, it is also important to ensure transparency and openness in the selection and appointment of personnel to the prosecutor's office. This prevents corruption and ensures high-quality staff working in the prosecutor's office.

Equally important is the aspect of monitoring and evaluating the effectiveness

of coordination measures. Monitoring involves continuous observation of the implementation process of coordination measures, including the collection and analysis of data on plan implementation, resource use, and goal achievement. Regular monitoring of joint task execution and evaluation of cooperation results allow for timely identification of problems and necessary adjustments. To this end, it is advisable to implement systems of indicators and performance measures that reflect the actual results of joint activities. This also allows for identifying problematic aspects and proposing solutions.

One of the key aspects of coordination is public oversight, which guarantees the protection of human rights in Ukraine and promotes public trust in the coordination and overall activities of its participants. Public oversight is necessary to ensure the transparency and effectiveness of the work of the prosecutor's office and other public authorities in crime prevention. It allows the public to monitor the activities of coordination participants and identify potential legal violations. Public oversight includes public participation in the discussion and preparation of regulatory legal acts, citizen and civil society institution appeals to the prosecutor's office, and conducting citizen surveys on the activities of the prosecutor's office. Continuous informing of the public about the activities of the prosecutor's office promotes an increased level of trust in this institution [7].

Conclusions. Summarizing the above, we conclude that Ukraine is actively working on ensuring law and order and combating crime. One of the important tools in this area is the coordination of actions between the prosecutor's office and public administration authorities. This is necessary for effective crime prevention and the establishment of a rule-of-law state.

The institutional aspects of coordination between the prosecutor's office and public administration authorities in Ukraine are an important component of the crime prevention system. These include legal foundations, organizational mechanisms, and practical aspects of interaction. Each of these elements has its own characteristics and, when properly implemented, facilitates the coordination of activities between the prosecutor's office and public administration authorities in crime prevention, protecting the rights of citizens and the state, and enhancing public trust in public authorities.

At the same time, it is important to continue improving this coordination, as there are already a number of problems that need to be addressed, especially given the dynamic criminogenic situation in our country.

Bibliography:

1. Відбулась координаційна нарада керівників правоохоронних органів. URL: <https://zvyagel-rayrada.zt.gov.ua/index.php/3922-vidbulas-koordynatsiina-narada-kerivnykiv-pravookhoronnykh-orhaniv>
2. Войтенко А. Особливості координаційної діяльності органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2021. Vol. 7. № 5. P. 4001-4010.
3. Ковалів М.В. Координаційна діяльність прокуратури. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 5. С. 228-232.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.
5. Про затвердження Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією: спільний наказ Генерального прокурора України та керівників правоохоронних органів від 26.04.2012 р. № 43/375/166/353/284/241/290/256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12#Text>
6. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст.12.
7. Скриньковський Р.М., Ковалів М.В., Чистоклетов Л. Г., Крамар Р.І., Хмиз М.В., Хитра О.Л., Кайдрович Х.І. Громадський контроль за діяльністю органів прокуратури як гарантія дотримання прав людини в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 3. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-3-7952>
8. Ступник Я. В., Білаш О. В., Данко В. Й. Координація діяльності правоохоронних органів у сфері протидії наркозлочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2021. Т. 64. С. 322–327.
9. Федосова О.В. Сутність та напрями координації діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності в Україні. Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Ужгород, 24-25 квітня 2015 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. С.162-165.

Великодний Д. В. Організаційно-правові аспекти профілактики злочинності органами прокуратури України

Ця стаття присвячена вивченню організаційно-правових аспектів профілактики злочинності органами прокуратури України. В умовах сучасної криміногенної ситуації ефективно функціонування системи публічного управління потребує тісної співпраці між різними державними інституціями, включаючи прокуратуру. Основною метою цієї статті є висвітлення правових основ, організаційних механізмів та ефективності взаємодії між цими інституціями, а також визначення основних проблем та надання рекомендацій щодо їх вирішення. Автор проаналізував сутність організаційно-правових заходів, що здійснюються органами прокуратури у сфері профілактики злочинності, визначив завдання та принципи їх реалізації.

Особлива увага в статті приділяється питанням нормативно-правового забезпечення, організаційним механізмам координації, кадровому забезпеченню, використанню інформаційних технологій та систем управління даними, а також аспектам прозорості та підзвітності. Правові основи профілактики злочинності включають аналіз чинного законодавства, яке регулює діяльність органів прокуратури. Виявлено, що чинне нормативно-правове регулювання є недостатнім, що ускладнює процес координації.

Встановлено, що організаційні механізми включають створення спільних робочих груп, проведення регулярних нарад, розробку спільних програм і планів дій, які обираються залежно від мети координаційних заходів та їх учасників. Наголошено, що важливим практичним аспектом реалізації профілактики злочинності органами прокуратури є визначення чітких повноважень та відповідальності кожного з органів, що беруть у ній участь, зокрема, у питаннях забезпечення інформаційного обміну, кадрового забезпечення, моніторингу та оцінки ефективності координаційних заходів, а також громадського контролю.

Ключові слова: прокуратура, профілактика злочинності, організаційно-правові аспекти, правові засади, організаційні механізми, практичні аспекти.

УДК 342.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.4>**О. В. Шира**здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу
Міжнародного університету бізнесу і права

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Наукова публікація присвячена дослідженню становлення та розвитку публічного адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща з метою виокремлення позитивного досвіду для України.

Підкреслено, що інститут адвокатури є одним із найважливіших соціальних інститутів, який сформувався ще до нашої ери і набув особливого значення із появою юриспруденції як особливого виду діяльності людини. Із появою держави та її основних інститутів виникають різні форми правової взаємодії між її громадянами, а також іншими суб'єктами суспільних відносин. Із ускладненням таких відносин виникає природна необхідність в особливому виді професійної діяльності яка полягає у наданні юридичних послуг та представництві інтересів тих осіб, які не володіють відповідними спеціальним знаннями у сфері права, відносин з державними органами тощо.

Зазначається, що становлення інституту адвокатури в Україні та Польщі відбувалось у відповідності до загальних закономірностей становлення та розвитку даного правового інституту в європейських країнах, причому професійна адвокатура на українських землях сформувалась саме в період польсько-литовської доби. Правовими засадами інституту адвокатури виступали Литовські статuti та джерела Магдебурзького права. Зокрема, захисником могла виступати людина, яка була добре обізнана із писаним правом.

Для виокремлення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання окремих аспектів адвокатської діяльності увагу зосереджено на етапі новітньої історії України та Польщі. Зокрема, досліджено розвиток інституту адвокатури в Польщі часів «Солідарності».

Резюмовано, що запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі необхідно здійснювати враховуючи особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та розвиток адвокатури в цілому як інституту реалізації права на правову допомогу.

Історія польської адвокатури в період страйків у країні та тривалої політичної кризи ясно показала, що польські адвокати вступили в нову епоху із сильним почуттям власної ідентичності та значущості. Навіть у період введеного воєнного стану та жорстокої політичної реакції, вони змогли домогтися прийняття ліберального Закону та продовжували активну участь у політичних судових процесах. У той же час, ті адвокати, які опинилися на боці диктаторського режиму, після його падіння не були забуті і зазнали процедури люстрації нарівні з державними службовцями та суддями. Такий досвід самоочищення адвокатури безумовно є позитивним і для України, адже процедуру люстрації проходили лише чиновники, державні службовці.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, правове регулювання, публічне адміністрування, історія становлення, порівняльне правознавство, позитивний досвід, новітня історія, запозичення, удосконалення.

Актуальність теми. Дослідження історії становлення та розвитку публічного адміністрування інституту адвокатури в Україні та Польщі

є основою для порівняльного аналізу адміністративно-правового законодавства, яким врегульовано питання адвокатської діяльно-

сті в названих державах, що в подальшому дозволить виокремити позитивний історичний та сучасний досвід адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща з метою визначення можливості та доцільності його запозичення для впровадження в національну юридичну практику та удосконалення чинного національного законодавства.

Різні аспекти публічного адміністрування інституту адвокатури досліджували в своїх працях такі відомі науковці як Л. Волкова «Публічне адміністрування адвокатури України» [1], А. Іванський «Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту» [2], О. Коваль «Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України» [3], В. Лаврів «Адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці» [4], А. Олійник «Реформа адвокатури: адміністративно-правове забезпечення» [5] та інші відомі науковці.

Окремі дисертаційні дослідження питанням адміністративно-правового забезпечення інституту адвокатури присвятили Н. Меєрович «Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні» [6] та Є. Шкребець «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі» [7].

На окрему увагу заслуговує докторська дисертація Т. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» [8].

Проте дослідження становлення та розвитку публічного адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща з метою виокремлення позитивного досвіду для України ще не було предметом окремого наукового аналізу, що актуалізує підготовку даної публікації.

Постановка завдання. Метою наукової публікації є дослідження історії становлення та розвитку публічного адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща з метою виокремлення позитивного досвіду для України.

Методологія публікації спирається на класичне поєднання загальноновизнаних філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження, серед яких: закони, принципи та прийоми діалектики, системний та структурно-функціональний методи, прийоми логічного методу (аналіз, синтез, дедукція та індукція), аксіоматичний (догматичний) метод та метод порівняння. Враховуючи тема-

тику публікації більшою мірою застосовуються методологія порівняльного правознавства.

Результати дослідження. Інститут адвокатури є одним із найважливіших соціальних інститутів, який сформувався ще до нашої ери і набув особливого значення із появою юриспруденції як особливого виду діяльності людини. Із появою держави та її основних інститутів виникають різні форми правової взаємодії між її громадянами, а також іншими суб'єктами суспільних відносин. Із ускладненням таких відносин виникає природна необхідність в особливому виді професійної діяльності яка полягає у наданні юридичних послуг та представництві інтересів тих осіб, які не володіють відповідними спеціальними знаннями у сфері права, відносин з державними органами тощо.

Саме тому юриспруденція та професія адвоката не виникла у перших протодержавах, в яких відносини між правлячою верхівкою (вождями, царем) та підлеглими були максимально спрощеними і ґрунтувалися більшою мірою на правових звичаях та веліннях, указах вождя (царя).

Із ускладненням суспільних відносин, зокрема у Стародавньому Римі, логічно виникає потреба в професійних ораторах, які добре знаються на юридичних формулах договорів, мають доступ до розгалуженої системи апарату чиновників, можуть допомогти вирішити конфлікт та головне – оформити право власності, користування тощо.

І саме тому юриспруденція та професія адвоката були фактично не потрібні в період середньовіччя, панування церкви та абсолютної монархії, коли феодалні відносини, які ґрунтувалися на натуральному господарстві, були максимально спрощені та не вимагали складних юридичних формул, а судова влада була повністю підконтрольна монарху та не допускала іншого трактування закону, який або транслював релігійні догми або волю імператора, короля та їх ключових чиновників.

В період Відродження, Нового часу відбувається рецепція римського права, адже починає розвиватися підприємницька діяльність, яка вимагає нових форм договорів, контрактів, оформлення права оренди землі та іншої власності. Природньо виникають різноманітні юридичні конфлікти між контрагентами. Тому інститут адвокатури отримує нове життя, професія юриста відроджується разом із основними засадами класичного римського права.

Слід зазначити, що і у сфері кримінального процесу, який в середньовіччя носив інквізицій-

ний характер та не вимагав особливого захисту прав обвинуваченого чи підсудного, професія адвоката була номінальною (формальною). Проте в період перших буржуазних революцій, який характеризувався юридичним закріпленням основних прав і свобод людини, роль юристів у кримінальному процесі значно зростає. Змагальний характер процесу, необхідність доведення вини особи обумовлює активний розвиток інституту адвокатури.

Якщо проводити порівняння історії становлення адвокатури в Україні та Польщі, в першу чергу слід відзначити кардинально різні історичні умови, в яких розвивається юриспруденція цих двох європейських держав. На відміну від польської держави, українські землі тривалий час перебували у складі імперських утворень і природньо зазнавали впливу іноземних правових систем, нав'язаного законодавств та всієї юридичної структури метрополій.

Спільною рисою для обох країн була та залишається їх належність до романо-германської правової сім'ї. Правові системи майбутніх Польщі та України сформувалися в результаті рецепції римського права, римських традицій юридичного життя, тому інститут адвокатури активно розвивається в обох країнах.

Також слід зазначити, що професійна адвокатура на українських землях сформувалась саме в період польсько-литовської доби. Правовими засадами інституту адвокатури виступали Литовські статuti та джерела Магдебурзького права. Захисником могла виступати людина, яка була добре обізнана із писаним правом.

Так, І. Василик, розкриваючи сторінки історії адвокатури України, зазначає, що зародження правової системи, і, відповідно, адвокатури відбулося починаючи від міст - держав Північного Причорномор'я, як носіїв римської правової традиції та Київської Русі, в часи якої захисниками у судах могли бути «послухи», «видоки», здебільшого – рідні, друзі, члени однієї громади [9].

Зрозуміло, що вказані особи не були професійними юристами, а виконували скоріше роль свідків на стороні обвинуваченого.

Вперше про інститут захисту та інститут представництва згадано в фіксованих законодавчих актах кінця XIV – початку XV ст. – Псковській та Новгородській судних грамотах.

У XV ст. на українських землях відбувається поступовий розвиток професійної адвокатури, що зумовлювалось поширенням магдебурзького права та утворенням міських судів. У цей період поняття «адвокат» ще не мало визначе-

ного терміну, використовувався термін «посол», найчастіше – «прокуратор», що є аналогічним відповідним назвам у німецьких правових пам'ятках [9].

Таким чином, очевидним був вплив німецьких правових традицій на формування інституту адвокатури на українських землях.

Фактичне становлення Інституту адвокатури українського зразка відбулося у литовсько-польську добу XVI-XVIII ст. Так, у I Литовському Статуті (1529 р.) вказується «заступництво у речах» і «приятель»; у II Литовському Статуті (1566) – «речник», «поручник» [9].

Таким чином, український та польський шляхи становлення та розвитку інституту адвокатури мають багато спільного, зазнали впливу романо-германських правових традицій, зокрема рецепції римського права в німецькому варіанті.

Правильне розуміння історії становлення та розвитку інституту адвокатури дозволяє краще розуміти сучасні актуальні питання організації та розвитку адвокатської діяльності, запозичувати найкращий історичний та зарубіжний досвід у даній сфері суспільних відносин.

Для виокремлення позитивного досвіду публічного адміністрування (адміністративно-правового регулювання) окремих аспектів адвокатської діяльності увагу необхідно зосередити на етапі новітньої історії Республіки Польща.

Так, до 80-х років діяльність адвокатури у Польщі регулювалася Законом про устрій адвокатури від 19 грудня 1963 р., в якому органи самоврядування адвокатури включали Незалежну раду адвокатів (далі – НРА), Вищу дисциплінарну комісію, Ревізійну комісію НРА, воєводські колегії адвокатів та «зеспули» адвокатів (свого роду юридичні консультації). При цьому незалежність адвокатури була значно обмежена Міністерством юстиції Польщі. Так, міністр юстиції мав такі повноваження щодо адвокатури: усунути від управління членів органів адвокатського самоврядування, скасувати будь-які рішення колегії адвокатів, ініціювати зміни у діяльності адвокатів, визначити кількість «зеспулів» адвокатів, кількість адвокатів у них, кількість стажистів в адвокатурі, ухвалити рішення про припинення діяльності того або іншого «зеспулу» адвокатів, виступати ініціатором проведення зборів в органах самоврядування, припинити дію ради будь-якої колегії адвокатів і при цьому тимчасово призначити голову з числа адвокатів, вносити свої пропози-

ції до законодавчих проектів, що розробляються НРА, всі рішення НРА підлягали затвердженню міністром, судді та прокурорські працівники за погодженням з міністром включалися до списків адвокатів у спрощеному порядку, винести постанову про порушення дисциплінарного провадження щодо адвоката чи стажиста адвоката, а також тимчасово усунути адвоката чи стажиста адвоката, щодо якого ведеться дисциплінарне провадження.

Таке положення не влаштовувало основну частину адвокатів, але до періоду всенародної мобілізації початку 1980-х будь-які активні дії з боку адвокатської спільноти не спостерігалися [10].

У період страйкового руху почала готуватися правова база внесення змін до законодавства з метою встановлення більш незалежного становища адвокатури у системі. Адвокати по всій країні брали активну участь у формуванні вільних профспілкових організацій та у вирішенні конфліктів між лідерами страйків і комуністичною владою.

2 вересня 1980 року Президія НРА прийняла рішення призначити засідання НРА на 18-19 жовтня 1980 року. Саме тоді було прийнято професійну резолюцію, яка передбачає зміну завдань адвокатури і, відповідно, розширення її ролі у суспільстві як гаранта прав особистості. У зв'язку з цим адвокатура також прагнула обмежити нагляд міністра юстиції за самоврядуванням адвокатів і передати контроль за адвокатурою Сейму (однопалатному парламенту, що діяв на той момент) [10].

Важливим рішенням було скликати Загальнопольський З'їзд адвокатів, який відбувся у місті Познань 3-4 січня 1981 (відомий як познанський З'їзд). Цей З'їзд, відповідно до чинного Закону про устрій адвокатури, не був органом самоврядування адвокатів. Однак на ньому було прийнято найважливіші рішення про затвердження З'їзду як основного органу самоврядування адвокатури. На З'їзді була створена Комісія, яка мала фіксувати випадки порушення прав людини у країні.

Адвокати прагнули ухвалення нового Закону про адвокатуру, щоб зміцнити позицію адвокатів та інституту в цілому. Відповідно до постанов З'їзду було також призначено законодавчу комісію, яка до кінця січня підготувала проект Закону про адвокатів. 22 лютого 1981 року після численних консультацій та внесення поправок цей проект було прийнято НРА [10].

29 липня 1981 року до Сейму Польщі було представлено проект Закону про адвока-

туру, який пройшов перше читання. 13 грудня 1981 року, коли в країні було введено військовий режим, ухвалювалося остаточне рішення щодо законопроекту. 26 травня 1982 року відбулося друге читання, під час якого було внесено деякі поправки, не включені до початкового проекту, а деякі депутати утрималися від голосування.

Таким чином, 26 травня 1982 року в Польщі було прийнято Закон «Про адвокатуру» і в історії адвокатури Польщі розпочався новий етап [10].

Адвокатура Польщі набула нового статусу (адвокатура стала головним захисником дотримання прав і свобод громадян), отримала доступ до громадської діяльності (участі в різних спілках та об'єднаннях), було скасовано нагляд міністра юстиції, адвокатура отримала значну незалежність від органів влади та змогла визначити З'їзд адвокатів як головний орган самоврядування адвокатури Польщі. Польські адвокати спробували скористатися цими новими можливостями, незважаючи на політичну ситуацію в умовах воєнного стану: необхідно було реорганізувати структури органів, розробити нові процедури їхньої роботи, і насамперед організувати та підготувати всього за один рік З'їзд адвокатів.

Під час воєнного стану адвокати брали активну участь у захисті інтересів заарештованих громадян. Значна кількість адвокатів співпрацювали з Комітетом допомоги заарештованим та репресованим особам та членам їхніх сімей. Лише у Варшаві 102 адвокати виступили у судових процесах над працівниками та студентами, пов'язаними з Варшавським університетом. Серед них були провідні члени варшавської адвокатури, а також визначні адвокати з інших регіонів. Щодо 116 варшавських службовців та студентів було порушено 122 кримінальні справи, більшість з яких проходили за спрощеною процедурою, їм загрожувала від 3 років позбавлення волі до страти. Особистий ризик для адвокатів був величезний (усунення від роботи, позбавлення ліцензії, провокації). Ці політичні процеси викликали значний інтерес у суспільстві, у залі суду були присутні визначні актори, професори, мислителі [10].

1-3 жовтня 1983 року пройшов З'їзд адвокатів, на якому було ухвалено кілька важливих резолюцій, було обрано новий склад Президії НРА. На основі напрацювань З'їзду 18 жовтня 1983 року були прийняті «Загальні положення діяльності Президії НРА». Також при Президії було створено Секретаріат, який відповідав за підготовку проектів актів законодавства

та перевірку легітимності рішень, які приймали органи адвокатури.

Міністерство юстиції не влаштували зміни та позиція керівництва адвокатури. Постійно озвучувалася загроза встановлення Міністерством юстиції тарифів для гонорарів адвокатів та прийняття змін до Закону про адвокатуру (по суті – повернення до порядку, що існував раніше). 7 липня 1984 року міністр юстиції Лех Домерацький подав апеляцію до Верховного суду Польщі на ухвалені рішення З'їзду адвокатів. Деякі з положень З'їзду адвокатів було скасовано судом [10].

У провладній пресі з'явилися кілька статей про ворогів адвокатури. Міністр юстиції Лех Домерацький дав очевидно зрозуміти, що якщо у керівництві адвокатури нічого не зміниться, то встановлення тарифів для гонорару адвоката та зміни до Закону про адвокатуру є неминучими.

Проте через кілька років комуністичний режим у Польщі і в усіх країнах Східної Європи впав, йому на зміну прийшла демократія. Багато адвокатів, які брали участь у захисті громадян у політичних справах, після падіння комуністичного режиму посіли своє місце як у керівництві адвокатури, так і у вищих органах влади [10].

Однак частина адвокатів співпрацювала з режимом та з співробітниками державної безпеки, що спричинило застосування до них процедури люстрації, значну частину адвокатів було виключено з адвокатури.

Постановою НРА від 17 квітня 1999 року було надано вказівку вийти у добровільному порядку всім адвокатам, які таємно та свідомо були посібниками режиму. Усі сили були спрямовані на законні та доступні дії в рамках дисциплінарного провадження у колегії адвокатів, результатом чого були численні виключення з адвокатської спільноти людей, які мали зв'язки із таємними службами комуністичного режиму. Основним принципом таких проваджень був принцип індивідуалізації відповідальності. Жорстким був підхід до адвокатів, які повідомили недостовірну інформацію про співпрацю (безумовне виключення зі складу колегії адвокатів) [10].

Що показово, одним із адвокатів Яном Кіліш-ковським було подано конституційну скаргу з приводу відповідності цієї постанови НРА Конституції, адже він сам був виключений із реєстру адвокатів у зв'язку зі співпрацею з таємними службами режиму. Заявник стверджував, що ця постанова є неконституційною, оскільки встановлює обмеження у праві на зайняття юридичною практикою. Конституційний суд відмовився

розглядати скаргу у зв'язку з тим, що зазначена постанова не є нормативним актом – вона не містить правових норм, а містить лише вказівки, які не є обов'язковими до виконання. Конституційний Суд розглядав постанову (позицію) НРА як тлумачення законодавчих положень.

Таким чином, Конституційний Суд встановив, що НРА є органом, який контролює норми та їх застосування, що стосуються діяльності самої адвокатури. Незважаючи на те, що постанова НРА не була обов'язковою, вона вплинула на форму перевірки адвокатів [10]. У багатьох випадках це вплинуло на результат дисциплінарних проваджень і значна кількість адвокатів припинила свою діяльність.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження слід зазначити, що запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі необхідно здійснювати враховуючи особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури в цілому як інституту реалізації права на правову допомогу.

Історія польської адвокатури в період страйків у країні та тривалої політичної кризи ясно показує, що польські адвокати вступили в нову епоху із сильним почуттям власної ідентичності та значущості. Навіть у період введеного воєнного стану та жорстокої політичної реакції, вони змогли домогтися прийняття ліберального Закону та продовжували активну участь у політичних судових процесах. У той же час, ті адвокати, які опинилися на боці диктаторського режиму, після його падіння не були забуті і зазнали процедури люстрації нарівні з державними службовцями та суддями.

Такий досвід самоочищення адвокатури безумовно є позитивним і для України, адже процедуру люстрації проходили чиновники, державні службовці. Натомість значна кількість адвокатів, які були лояльними до злочинного режиму В. Януковича та сприяли його функціонуванню, залишилися при своєму статусі та навіть займали або займають важливі посади в органах публічної адміністрації вже при новій владі.

Перспектива подальшого дослідження даної тематики обумовлена необхідністю всебічного порівняльного аналізу адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні.

Список використаної літератури:

1. Волкова Л.М. Публічне адміністрування адвокатури України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 3. Т. 1. С. 106-110.
2. Іванський А.Й. Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 248-251.
3. Коваль О. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України. *Вісник АПСВТ*. 2020. № 1-2. С. 21-29.
4. Лаврів В. Адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1 (37). С. 86-91.
5. Олійник А.Ю. Реформа адвокатури: адміністративно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 146-152.
6. Меєрович Н.А. Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2014. 21 с.
7. Шкребець Є.Ф. *Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»*. Харків, 2016. 220 с.
8. Вільчик Т.Б. *Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура»*. Харків, 2016. 490 с.
9. Василик І.Б. *Сторінки історії адвокатури України*. Національна асоціація адвокатів України: офіційний сайт. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/education-materials/stor%D1%96nki-%D1%96stor%D1%96i-advokatury-ukrainy.pdf>
10. Боднарчук М., Князь Ю. *Адвокатура у Польщі часів «Солідарності»: перемоги, поразки та компроміси*. Право на захист. 22.07.2022. URL: https://www.defendersbelarus.org/solidarnost_poland

Shyra O. V. Establishment and development of the public administration of the law institute in the republic of Poland: a positive experience for Ukraine

The scientific publication is devoted to the study of the formation and development of the public administration of the Institute of Advocacy in the Republic of Poland with the aim of highlighting positive experience for Ukraine.

It is emphasized that the institution of advocacy is one of the most important social institutions, which was formed before our era and gained special importance with the emergence of jurisprudence as a special type of human activity. With the emergence of the state and its main institutions, various forms of legal interaction between its citizens and other subjects of social relations arise. With the complication of such relations, there is a natural need for a special type of professional activity, which consists in providing legal services and representing the interests of those persons who do not have relevant special knowledge in the field of law, relations with state bodies, etc.

It is noted that the formation of the legal institute of Advocacy in Ukraine and Poland took place in accordance with the general laws of the formation and development of this legal institute in European countries, and the professional legal profession in Ukrainian lands was formed precisely during the Polish-Lithuanian era. The legal foundations of the Institute of Advocacy were Lithuanian statutes and sources of Magdeburg law. In particular, a person who was well versed in written law could act as a defender.

In order to highlight the positive experience of administrative and legal regulation of certain aspects of advocacy, attention is focused on the stage of recent history of Ukraine and Poland. In particular, the development of the Institute of Advocacy in Poland during the «Solidarity» era was studied.

It is summarized that the borrowing of positive experience of the administrative-legal regulation of advocacy activities in Poland must be carried out taking into account the peculiarities of legal awareness and legal culture of Ukrainian citizens, national legal traditions and customs, because blind, automatic borrowing of foreign experience can negatively affect the state of administrative-legal regulation of the activities of lawyers and the development of the advocacy as a whole as an institution for the realization of the right to legal aid.

The history of the Polish Advocacy during the period of strikes in the country and the prolonged political crisis clearly showed that Polish lawyers entered a new era with a strong sense of their own identity and significance. Even during the period of imposed martial law and violent political reaction, they were able to achieve the adoption of a liberal Law and continued to actively participate in political trials. At the same time, those lawyers who were on the side of the dictatorial regime after its fall were not forgotten and underwent the lustration procedure on an equal footing with civil servants and judges. This experience of self-purification of the legal profession is certainly positive for Ukraine as well, because only officials and civil servants underwent the lustration procedure.

Key words: *advocacy, legal regulation, public administration, history of formation, comparative jurisprudence, positive experience, recent history, borrowing, improvement.*

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.5>**М. С. Кулик**

аспірант кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-9826-4957

СУБ'ЄКТИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК УЧАСНИКИ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Автором у статті піднімається проблематика визначення поняття «суб'єкти владних повноважень як учасник обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб в Україні», оскільки, хоча в науці адміністративного права дана проблема вважається вирішеною, оскільки ціла віха досліджень присвячена розгляду цього питання, але ж на думку автора є ціла низка невирішених проблем.

В статті розкриваються суб'єкти владних повноважень як учасники правовідносин, що виникають у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб з урахуванням виконання завдань та ступеню участі в означених правовідносинах.

Автором доводиться, що систему суб'єктів владних повноважень як учасників обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб доцільно б було формувати з урахуванням особливостей відповідних адміністративних процедур, реалізації окремих складових елементів права цивільної особи на вогнепальну зброю. Означений підхід автор робить ґрунтом для виділення груп відповідних суб'єктів:

- формування політики у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб;
- здійснення окремих адміністративних процедур у межах елементів обігу вогнепальної зброї.

В результаті аналізу перспективного законодавства, автором статті доведено необхідність уточнення адміністративно-правового статусу суб'єктів владних повноважень – учасника обігу зброї з огляду на дублювання визначення повноважень МВС України. Автор наполягає на тому, що поза увагою законодавця залишається цілісна система уповноважених суб'єктів. З метою уточнення сервісної функції Національної поліції, як центрального суб'єкта владних повноважень – учасника обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб автором статті обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію» передбачивши у відповідній статті повноваження поліції щодо видачі дозволів на зберігання і використання вогнепальної зброї фізичним та юридичним особам. Наведені зміни нададуть можливість упорядкувати повноваження означеного правоохоронного органу та синхронізувати повноваження, котрі визначаються Законом та на підзаконному рівні.

Ключові слова: посадова особа, органи місцевого самоврядування, адміністративні послуги, суб'єкти владних повноважень, вогнепальна зброя, цивільні особи, учасники обігу вогнепальної зброї, правовідносини у сфері вогнепальної зброї, державний контроль за обігом вогнепальної зброї.

Постановка проблеми. Правовідносини у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільного населення характеризуються як такі, обов'язковим учасником яких є суб'єкт владних повноважень. Ступінь та межі участі такого суб'єкта визначається його компетенцією як обов'язковим елементом його правового, зокрема й адміністративно-правового статусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти піднятої у статті проблематики, зокрема суб'єктів владних повноважень як учасників обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб в Україні розглядали такі науковці, як: А. Кофанова, В. Юсупова, Т. Михальчук, сучасний стан та перспективи вдосконалення нормативно-правового забезпечення обігу вогнепальної зброї розкрито в публікаціях: К. Бугайчука,

М. Войцеховського, В. Галуцька, О. Дрозда, В. Дулгера, С. Дудкевича, С. Ківалова, О. Кваші, В. Курила, А. Корнійця, В. Літошко, О. Тильчик, В. Тильчика, П. Фріса, Н. Ченшової, у тому числі й з урахуванням міжнародного досвіду: Є. Кобрусєвої, Р. Миронюка, С. Миронюк, О. Мисливої, Н. Щербини, під час дії правового режиму воєнного стану: О. Джафарової, В. Кузнецова, правового положення суб'єктів обігу: С. Кузніченка та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблематика визначення поняття «суб'єкт владних повноважень» в науці адміністративного права вважається вирішеною, оскільки ціла віха досліджень присвячена розгляду цього питання. До ознак суб'єкта владних повноважень відноситься: здійснення публічно-владних управлінських функцій, в тому числі на виконання делегованих повноважень, а також надання адміністративних послуг на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єктів владних повноважень (абзаци перший та другий частини другої статті 4 КАС України) [1].

Законом України «Про адміністративні послуги» встановлено, що адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання такої послуги спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків особи відповідно до закону. Необхідно звернути увагу, що відповідно частині другій статті 2 цього Закону, його дія не поширюється на набуття прав стосовно об'єктів, обмежених у цивільному обігу (пункт 13 частини другої статті 2 Закону України «Про адміністративні послуги») [2].

З цього приводу, В. Скрипник, досліджуючи речі, обмежені в цивільному обороті, як об'єкти цивільних прав, оперує категорією «оборотоздатність». За загальним правилом, остання категорія характеризується здатністю об'єктів цивільних прав вільно обертатися, у разі якщо такий оборот не обмежений у встановленому порядку, або такі об'єкти взагалі не вилучені із обороту. Як приклад, дослідник наводить положення Постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17.06.1992 року № 2471-XII додатком № 1 до якої встановлено «Перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України». Пункт перший Переліку встановлює обмеження щодо зброї, боєприпаси (крім мисливської

і пневматичної зброї, зазначеної в додатку № 2, і боєприпасів до неї, а також спортивної зброї і боєприпасів до неї, що придбаваються громадянськими об'єднаннями з дозволу органів внутрішніх справ), бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси. До названих у додатку № 1 виключень застосовується «Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна» визначений додатком № 2, зокрема пунктом «а») [3].

Попри наведене вище, доцільно наголосити на тому, що Законом України «Про адміністративні послуги» до таких послуг віднесено (прирівняно) надання органом виконавчої влади, іншим державним органом, органом влади Автономної Республіки Крим, органом місцевого самоврядування, їх посадовими особами, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації витягів та виписок із реєстрів, довідок, копій, дублікатів документів та інші передбачені законом дії, у результаті яких суб'єкту звернення, а також об'єкту, що перебуває в його власності, володінні чи користуванні, надається або підтверджується певний юридичний статус та/або факт [2].

Надання адміністративних послуг здійснюється відповідно Закону України «Про адміністративну процедуру», а також галузевим законодавством, наприклад: Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (частина другій статті 3 Закону), тощо [2]. Досліджуючи адміністративно-правовий статус суб'єкта владних повноважень у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільного населення, варто погодитися із позицією В. Авер'янова щодо змісту категорії правовий статус органу, зміст котрого становлять права та обов'язки, функції та завдання [4, с. 247]. Важливою вказівкою для змісту поняття правовий статус є закріплення таких складових у нормах права [5, с. 64]. Можна констатувати, що такі поняття розкривають статус органу приналежно до загального спрямування діяльності (кола відання) та здійснення конкретним уповноваженим суб'єктом – представником такого органу. Відтак, питання визначення статусу суб'єкта владних повноважень (публічної адміністрації) доцільно здійснювати крізь призму компетенції, що становить комплекс повноважень в межах відповідних процедур, зокрема адміністративних, зі здійснення виконавчої влади відповідно унормованих функцій та завдань [6, с. 119]. Окремо варто погодитися із Т. Шумейко, в дисертації котрої робиться висновок, що адміністра-

тивно-правовий статус суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні є загальним статусом, який поділяється на певні підстатуси. Вчена має на увазі наступні: – спеціальний адміністративно-правовий статус суб'єкта формування та реалізації державної політики в сфері обігу зброї; – адміністративно-правовий статус суб'єктів формування такої політики; – адміністративно-правовий статус суб'єктів реалізації державної політики в означеній сфері [7, с. 185–186]. Разом із тим, увагу наукового пошуку зосереджено на визначенні адміністративно-правового статусу саме суб'єктів формування політики в сфері обігу зброї. Причому, досліджуючи відповідні так звані статусні блоки: «цільовий», «компетенційний» та «організаційний» в центрі аналізу перебувають функції та завдання відповідних суб'єктів формування політики, права та обов'язки відповідних суб'єктів реалізації політики у межах відповідних адміністративних процедур до уваги не взято. Причому, як зазначає сама авторка публічно-правові відносини щодо формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні – це підвид правових відносин; результат дії норм права (публічного права й публічно-правових норм приватного права), на основі яких формується та реалізується державна політика у відповідній сфері, що об'єктивно виражений у гарантованій державою формі взаємодії певних суб'єктів адміністративного права стосовно формування та/або реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні, що є процесом, у якому ці суб'єкти реалізують належні їм права та кореспондуючі обов'язки [7, с. 199].

Так, Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» встановлено, що систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (далі – ЦООВ), вищим органом серед яких є Кабінет Міністрів України. Основними завданнями таких ЦООВ є формування та реалізація державної політики в одній чи декількох сферах, а також виконання окремих функцій з реалізації державної політики [8]. Варто наголосити, що до компетенції КМУ належать визначення: 1) порядку придбання вогнепальної зброї, дозволеної у цивільному обігу громадянами [9]; 2) ліцензійних умов до провадження господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, уповноваження державного органу на здійснення ліцензування, тощо [10]; 3) спрямовання і координація роботи

центрального органів виконавчої влади, взаємодіє із Службою безпеки України, на яких покладаються функції технічного регулювання у визначених сферах, (зокрема, що віднесена до відання МВС України: охорона громадського порядку, забезпечення громадської безпеки (у тому числі, мисливська і спортивна вогнепальна зброя [11]) та затверджує технічні регламенти, якщо їх не затверджено законами чи актами відповідних державних органів або міністерств [12], 4) визначає плату за адміністративні послуги, котрі надаються центральними органами виконавчої влади, зокрема МВС України щодо видачі дозволів та ліцензій на придбання, перевезення, ремонт вогнепальної зброї, переоформлення зброї з одного власника на іншого [13]. Реалізує інші повноваження щодо реалізації політики в сфері обігу зброї, передусім такі, що стосуються нормотворення.

Центральне місце в системі суб'єктів – учасників обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб займає МВС України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України [14]. В. Дулгер, при визначенні особливостей правового регулювання обігу зброї в умовах дії надзвичайних адміністративно-правових режимів, звертається до короткого опису суб'єктів обігу зброї, в системі яких найбільшим обсягом повноважень у сфері нормотворчості володіє Кабінет Міністрів України [15, с. 142].

Приналежно, що Положенням про МВС України прямо не передбачено відповідної функції, окрім здійснення нормотворчого провадження. Разом із тим, частиною 6 Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ такий ЦООВ, поряд з іншими, котрі знаходяться під його єдиноначальним керівництвом (Національна поліція, Головний сервісний центр МВС, Експертна служба МВС, Державний науково-дослідний інститут МВС, відповідне державне підприємства, що належать до сфери управління МВС України, посадові особи з правом доступу до реєстру) є суб'єктом такого єдиного реєстру зброї (далі – ЄРЗ), завданням якого є обробка інформації з метою – ідентифікації предметів або вибухових матеріалів; – автоматизація процесів інформаційного, довідкового, організаційного та технологічного забезпечення у сфері обігу предметів та вибухових матеріалів, фіксації фактів викрадень та втрат предметів та вибухових матеріалів; – забезпечення державою ефективного контролю у сфері обігу предметів

та вибухових матеріалів, запобігання викраденням та втратам предметів та вибухових матеріалів; – сприяння своєчасності прийняття управлінських рішень у сфері обігу предметів та вибухових матеріалів та за фактами викрадень і втрат предметів та вибухових матеріалів [16].

Основним завданням МВС України дослідник визначає ліцензування суб'єктів підприємницької діяльності які здійснюють виготовлення, ремонт і реалізацію зброї, також у зоні відповідальності – весь подальший життєвий цикл цивільного обігу зброї: криміналістична сертифікація зброї, правила її використання, зберігання й перевезення, її утилізація. Очікуваними результатами від функціонування ЄРЗ є такі: – ефективний контроль та створення системи запобігання незаконному обігу зброї в Україні; – забезпечення прозорості діяльності органів поліції у сфері видачі дозволів на зброю; – автоматизація формування та обліку дозволів на зброю в електронному вигляді [17].

Повертаючись до МВС України як суб'єкта аналізованих відносин, варто наголосити, що однією із функцій, покладених на такий ЦОВВ є здійснення державного контролю за обігом вогнепальної зброї. Така діяльність є пріоритетною для Національної поліції України, діяльність якої координується Кабінетом Міністрів. Статтею 23 Закону України «Про Національну поліцію» до основних повноважень поліції віднесено: – здійснення контролю за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, інших предметів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ (пункт 21 статті 23); – приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, тощо (пункт 22 статті 23) [18].

Основні повноваження органів Національної поліції визначено відповідним Наказом МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» визначено: – забезпечення контролю за дотриманням

порядку на об'єктах дозвільної системи із вогнепальною зброєю, а також боєприпасами до зброї та вибуховими матеріалами; – здійснення заходів щодо їх забезпечення надійними засобами охоронно-пожежної сигналізації; – контроль за додержанням порядку виготовлення, придбання, обліку, зберігання, охорони та використання предметів і матеріалів, на які поширюється дозвільна система; – контроль за дотримання правил вилучення, приймання, обліку і зберігання вилученої, добровільно зданої та знайденої зброї, а також її передачу до чергових частин органів (підрозділів) поліції; – наповнення функціональної підсистеми ЄРЗ, надання територіальним органам (підрозділам) поліції доступу до неї; – координацію діяльності структурних підрозділів міністерства у названій сфері; – виконання роботи щодо обліку, зберігання, знищення чи реалізації вилученої, добровільно зданої та знайденої зброї; – розроблення і видачу у визначеному порядку погоджень маршрутів руху транспортних засобів під час дорожнього перевезення небезпечних вантажів [19].

Наведені повноваження реалізуються у межах загальних завдань Національної поліції, зокрема: запобігання порушенням порядку виготовлення, придбання, зберігання, обліку, охорони, перевезення та використання вогнепальної зброї та патронів до них, основних частин бойових припасів, попередження випадків їх втрати, крадіжок, використання не за призначенням та з протиправною метою [19]; контроль за дотриманням посадовими особами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та громадянами правил дозвільної системи органи шляхом обстеження таких об'єктів, погодження укладення трудових договорів на виконання робіт, пов'язаних з виготовленням, придбанням, зберіганням, обліком, охороною, перевезенням і використанням вогнепальної зброї спеціально визначених предметів і матеріалів, проведення профілактичних заходів щодо попередження та припинення порушень правил дозвільної системи, а також притягнення осіб, що вчинили правопорушення, до відповідальності в порядку, встановленому законом [19].

З огляду на перелічені завдання та повноваження поліції в сфері обігу зброї серед громадян доцільно погодитися із С. Миронюк, котра робить висновок про те, що лише одна форма діяльності такого органу не зазнала належного правового регулювання в Законі про полі-

цію – надання дозволів на зберігання, перевезення та використання вогнепальної зброї, та й в цілому обслуговуюча функція поліції потребує конкретизації в цьому законі [20, с. 29].

Окремо варто зацентувати увагу на функціонуванні суб'єктів експертно-криміналістичного дослідження зброї, якими є: Експертна служба МВС України, науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України. Особливостями адміністративно-правового статусу таких суб'єктів є те, що вони реалізують владні повноваження в формі дозвоільно-ліцензійних процедур у сфері сертифікації зброї [21, с. 126].

Що ж до спроб уточнення статусу суб'єктів владних повноважень у сфері обігу зброї, то вони здійснені авторами низки проєктів спеціалізованих законів. Так, проєктом Закону України «Про обіг зброї невійськового призначення» не передбачено окремого блоку норм, котрі спрямовані на уточнення правового статусу суб'єктів владних повноважень у сфері обігу зброї. Разом із тим, окремі статті даного Проєкту містять відсильні норми які спрямовані на окремі повноваження щодо зброї. Увага акцентується на правах та обов'язках лише МВС України: – статтею 17 встановлено право МВС України видавати дозволи, а також їх продовжувати в установленому порядку (стаття 17 Проєкту); – обов'язок реєструвати зброю (стаття 18 Проєкту); – обов'язок щодо вилучення зброї та боєприпасів, а також їх знищення та утилізація (статті 38, 39 Проєкту); – видача дозволу на експорт/імпорт зброї суб'єктами господарської діяльності; обов'язок ведення обліку зброї та боєприпасів [22].

До компетенції: Мінюсту віднесено: – забезпечення формування політики в сфері державної реєстрації прав на вогнепальну зброю цивільного призначення; – нормативно-правове регулювання аналізованої сфери; – забезпечує створення та функціонування відповідних, перелічених вище реєстрів (стаття 6 Законопроєкту); Міністерства охорони здоров'я, віднесено забезпечення створення та функціонування відповідних державних реєстрів (стаття 7 Законопроєкту); органів місцевого самоврядування покладається сприяння забезпечення законного обігу вогнепальної зброї цивільного призначення, здійснення виховної функції щодо поводження зі зброєю, тощо (стаття 8 Законопроєкту) [23].

В проєкті Закону України «Про зброю», на відміну від попередніх проєктів Законів, визначається перелік суб'єктів, повноваження яких пов'язані із функціонуванням Єдиного реєстру зброї. Такими суб'єктами є: Міністерство юстиції України, підрозділи Національної поліції, Державна митна служба та інші, що не реалізують владних управлінських повноважень. Окремо Розділом 8 визначається суб'єкт державного контролю у сфері обігу та використання цивільної зброї і боєприпасів котрим є уповноважені підрозділи Національної поліції, котрі діють у межах повноважень визначених законами України «Про ліцензування видів господарської діяльності» та «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарювання» [23].

Аналогічна останній, міститься норма й у редакції Проєкту Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю», зокрема Розділом 7 «Державний контроль у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї» (статті 46-49 Проєкту Закону). Названими повноваженнями наділені органи Національної поліції [24].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що суб'єкти владних повноважень виступають як учасники правовідносин, що виникають у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб з урахуванням виконання завдань та ступеню участі в означених правовідносинах. Систему суб'єктів владних повноважень як учасників обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб доцільно формувати з урахуванням особливостей відповідних адміністративних процедур, реалізації окремих складових елементів права цивільної особи на вогнепальну зброю. Означений підхід став ґрунтом для виділення груп відповідних суб'єктів: – формування політики у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб; – здійснення окремих адміністративних процедур у межах елементів обігу вогнепальної зброї.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : закон України від 06.07.2005. № 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
2. Про адміністративні послуги : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
3. Про право власності на окремі види майна : Постанови Верховної Ради України від 17.06.1992 року № 2471-XII з додатками №№ 1, 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text>

4. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с
5. Коломоець Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер. 2011. 576 с.
6. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики / [за заг. ред. В.Б. Авер'янова]. – К. : Факт, 2003. – 384 с.
7. Шумейко Т.А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні : дис. ... д.ю.н. : спец.. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2022. 504 с.
8. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
9. 11. Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р. № 706. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-93-%D0%BF#Text>
10. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>
11. Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади та Служба безпеки України здійснюють функції технічного регулювання : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2015-%D0%BF#n10>
12. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text>
13. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розміру плати за їх надання : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2007 року № 795. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP070795?an=207>
14. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>
15. Дулгер В.В. Особливості правового регулювання обігу зброї в умовах дії надзвичайних адміністративно-правових режимів. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 3. С. 140-144.
16. Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ : Наказ МВС України від 10 грудня 2022 року № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-22#Text>
17. Бугайчук К.В. Безпекові проекти МВС України як основа забезпечення стабільності та розвитку держави. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b5f77b79-bc07-487c-994c-644553e6606d/content>
18. Про Національну поліцію : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
19. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : Наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#n65>
20. Миронюк С. Особливості реалізації дозвільної та контрольної функції Національної поліції у сфері обігу вогнепальної зброї в умовах воєнного стану. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4. С. 28-34.
21. Коротаєв В.М. Адміністративно-правове регулювання експертно-криміналістичних досліджень зброї : дис. ...к.ю.н. (доктор філософії) : 12.00.07. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 204 с.
22. Про обіг зброї невійськового призначення : Проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF1MH00B?an=3>
23. Про вогнепальну цивільну зброю цивільного призначення : Проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH0VJ00A?an=3>
24. Про зброю : Проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI00310A?an=2>
25. Про право на цивільну вогнепальну зброю : Проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI05576A?an=510>

Kulyk M. S. Public authorities as participants in the circulation of firearms among civilians in Ukraine

The author raises in the article the issue of defining the concept of “public authorities as participants to the circulation of firearms among civilians in Ukraine”, since, although this issue is considered to be resolved in the science of administrative law, since a whole milestone of research is devoted to this issue, the author believes that there are a number of unresolved issues.

The article reveals the subjects of public authority as participants to legal relations arising in the field of firearms circulation among civilians, taking into account the tasks performed and the degree of participation in these legal relations.

The author argues that it would be advisable to form the system of public authorities as participants to the circulation of firearms among civilians with due regard for the specifics of the relevant administrative procedures and implementation of certain components of a civilian's right to firearms. The author uses this approach as a basis for identifying groups of relevant actors:

- formation of policy in the field of firearms circulation among civilians;*
- implementation of certain administrative procedures within the elements of firearms circulation.*

As a result of the analysis of the prospective legislation, the author of the article proves the need to clarify the administrative and legal status of the subjects of authority involved in arms trafficking, given the duplication of the definition of the powers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The author insists that the legislator has not taken into account the integral system of authorised entities. With a view to clarifying the service function of the National Police as the central authority participating in the circulation of firearms among civilians, the author substantiates the need to amend the Law of Ukraine "On the National Police" by providing for the police's powers to issue permits for the storage and use of firearms to individuals and legal entities in the relevant article. These amendments will make it possible to streamline the powers of this law enforcement agency and synchronise the powers defined by the Law and by-laws.

Key words: *official, local self-government bodies, administrative services, public authorities, firearms, civilians, participants in firearms trafficking, legal relations in the field of firearms, state control over firearms trafficking.*

М. Ю. Віхляєв

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІНСТИТУТ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ТА НЕДОЛІКИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

В статті розкрито сутність дискусій, які точаться в науковій літературі стосовно галузевої приналежності інституту дисциплінарної відповідальності та стосовно недоліків його правового регулювання. Наголошено, що більшість проблем, які існували у сфері правового регулювання державної служби в середині 90-х років ХХ століття, сьогодні вже вирішена на законодавчому рівні, втім окремі проблеми залишаються як в правовому регулюванні інституту дисциплінарної відповідальності, так і в теорії юридичної науки. Найбільше дискусій виникає з приводу сфер розподілу адміністративно-правового регулювання службових відносин (норми адміністративного права) і правового регулювання трудових відносин (норми трудового права), а також правової природи інституту дисциплінарної відповідальності – він є інститутом трудового права, інститутом адміністративного права чи комплексним міжгалузевим правовим утворенням, яке об'єднує в собі норми різних галузей права. Зроблено висновок, що бажання представників трудового права зберегти «публічно-приватну» природу трудового права суперечить інтересам розвитку адміністративного права як галузі та адміністративної науки. Доведено, що дисциплінарна відповідальність державних службовців є інститутом адміністративного права, трудове ж право регулює обмежене коло питань в сфері державної служби, які ще не врегульовані законодавством про державну службу (загальні вимоги до робочого часу, відпочинку тощо). Спори, які виникають у сфері трудових відносин вирішуються в порядку цивільного судочинства, тоді як спори, які виникають у сфері проходження державної служби, – в порядку адміністративного судочинства. Зроблено висновок, що законодавство про дисциплінарну відповідальність повинно: а) передбачати вичерпний перелік дисциплінарні правопорушень державних службовців; б) закріплювати опис всіх суб'єктивних та об'єктивних ознак складу дисциплінарного правопорушення з метою уникнення розширеного трактування їх змісту з боку суб'єкта накладання санкції; в) передбачати можливість застосування альтернативних видів дисциплінарних стягнень за вчинене дисциплінарне правопорушення (особливо, коли мова йде про таке стягнення як звільнення з посади); г) закріплювати такий ефективний механізм притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності, який би виключав бажання окремих правників пропонувати впровадження в судову систему України спеціалізованих дисциплінарних судів.

Ключові слова: державна служба, державні службовці, інститут дисциплінарної відповідальності, дисциплінарна відповідальність, трудове право, адміністративне право, службове право, дисциплінарне правопорушення, дисциплінарний проступок, дисциплінарне стягнення, судовий захист, звільнення з посади.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зміни у світоглядному баченні представників юридичної науки, по-перше, до змістовного наповнення поняття «державна служба» і видів державних службовців, по-друге, до правової

природи інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців, сприяли розвитку національного законодавства у сфері державної служби на протязі останніх тридцяти років. Більшість проблем, що існували у цій сфері правового регулювання в середині 90-х років ХХ століття, сьогодні вже вирішена на законо-

давчому рівні, втім окремі проблеми залишаються як в правовому регулюванні інституту дисциплінарної відповідальності, так і в теорії юридичної науки. Найбільше дискусій виникає з приводу сфер розподілу адміністративно-правового регулювання службових відносин (норми адміністративного права) і правового регулювання трудових відносин (норми трудового права), а також правової природи інституту дисциплінарної відповідальності – він є інститутом трудового права, інститутом адміністративного права чи комплексним міжгалузевим правовим утворенням, яке об'єднує в собі норми різних галузей права.

У зв'язку із цим, особливої актуальності набуває дослідження дискусійних питань галузевої приналежності інституту дисциплінарної відповідальності та недоліків його правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика галузевої приналежності інститутів державної служби і дисциплінарної відповідальності державних службовців досліджувалась в працях таких вчених як Л.Р. Біла-Тіунова, Ю.П. Битяк, К.П. Владорвська, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, Р.С. Мельник, О.В. Сукманова і ін.

Разом з тим, на практиці постійно виникають проблеми, що обумовлені недоліками в правовому регулюванні відносин державної служби, а також слабкою теоретичною базою, яка, по-перше, є суперечливою за змістом, по-друге, позбавлена всеохоплюючого і системного бачення проблем у відповідній сфері, а також шляхів їх вирішення.

Постановка завдань. Метою статті є розкриття сутності дискусій, які точаться в науковій літературі стосовно галузевої приналежності інституту дисциплінарної відповідальності та стосовно недоліків його правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Особливості дисциплінарної відповідальності державних службовців довгий час були предметом досліджень як представників адміністративного, так і трудового права. При чому, в радянський період та в 90-х роках ХХ століття ця проблематика досліджувалась переважно представниками трудового права, що обумовлювалося наступними чинниками.

1. Загальне поняття «трудової дисципліни», наслідки її порушення у вигляді дисциплінарних стягнень та порядок притягнення осіб до дисциплінарної відповідальності передбачався Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП України) [1, ст. 139-152], який був прийня-

тий ще у далекому 1971 році. Прикро, що за тридцять років суб'єкти законодавчої ініціативи так і не спромоглися переосмислити положення таких кодифікованих актів як КЗпП України та Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

У зв'язку із цим, не було чіткого поділу між поняттями «трудова дисципліна» та «службова дисципліна», «трудові відносини» та «службові відносини» тощо.

2. У національному законодавстві у сфері державної служби весь час підкреслювалось, що відносини, які виникають у сфері державної служби регулюються як нормами трудового, так і адміністративного права, втім чіткого розподілу між першими та другими і сьогодні немає.

Зокрема, суперечливі за змістом формулювання зустрічались ще в першому Законі України «Про державну службу» [2], який був прийнятий в 1993 році і який вже втратив чинність. В ст. 34 Закону України «Про державну службу» закріплювалось, що державні службовці «за особливі трудові заслуги представляються до державних нагород та присвоєння почесних звань» [2, ст. 34]. Тобто мова йде не про «службові заслуги» чи «заслуги в сфері державної служби», а про «трудові заслуги».

Також в ст. 14 Закону України «Про державну службу» від 1993 року:

– з одного боку, наголошується на тому, що до державного службовця застосовуються дисциплінарні стягнення за: а) «невиконання чи неналежне виконання **службових обов'язків**; б) перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних з **проходженням державної служби**; в) порушення правил професійної етики та здійснення вчинення інших вчинків, які порочать його як **державного службовця** або дискредитують **державний орган**, в якому він працює» [2, ст. 14];

– з іншого, підкреслюється, що до державних службовців, крім дисциплінарних стягнень, які закріплені КЗпП України, можуть застосовуватися такі спеціальні дисциплінарні стягнення як «попередження про неповну службову відповідність і затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду» [2, ст. 14].

Тобто до державних службовців можна було застосовувати дисциплінарні стягнення, які передбачені трудовим законодавством та спеціальні дисциплінарні стягнення, що передбачені безпосередньо законодавством про державну службу.

У Законі «Про державну службу» від 2011 року [3], який теж вже втратив чинність, було наголошено на тому, що:

1) до державного службовця застосовуються виключно дисциплінарні санкції, які передбачені **спеціальним нормативно-правовим актом у сфері державної служби** – Законом України «Про державну службу» [3, ст. 52]. Тобто для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності вже не треба було посилатись на норми КЗпП України, все необхідне для цього правове регулювання містилося в спеціальному нормативно-правовому акті у сфері державної служби;

2) державний службовець може вимагати проведення **службового розслідування** «з метою спростування безпідставних, на його думку, звинувачень або підозр» [3, ст. 55]. Тобто було вжито термін «службове розслідування», яке використовується для розкриття специфіки проходження особою служби (здійснення службової діяльності) в конкретному державному органі, а не термін «розслідування трудової діяльності», що дозволяє говорити про формування в науці адміністративного права розбіжностей відносно змісту понять «службова діяльність» та «трудова діяльність»;

3) до стажу державної служби зараховується також період, коли «державний службовець не працював з поважних причин, але залишався у трудових відносинах з державним органом» [3, ст. 35]. Іншими словами, це означає, що державний службовець не міг з поважних причин здійснювати службову діяльність, втім не припиняв трудових відносин із державним органом чи установою (наприклад, продовжував отримувати заробітну плату і ін.). Цей факт породжує інше питання: «Чи можна говорити про те, що у таких випадках припиняються «службові відносини», але продовжують діяти «трудові відносини»? Якщо зміст поняття «службові відносини» пов'язувати виключно із можливістю чи неможливістю здійснювати службові повноваження, то дійсно існує достатньо багато випадків на практиці, коли особа, що перебуває у декретній відпустці, припиняє із державним органом чи установою службові відносини, але трудові відносини між ними залишаються;

4) дія норм КЗпП України поширюється на державних службовців лише у тій частині відносин, яка не регулюється спеціальним нормативно-правовим актом у сфері державної служби [3, ст. 4]. Тобто у 2012 році законодавець ще не проводив чітку межу між нормами трудового

та адміністративного законодавства у сфері державної служби, а тому був запропонований своєрідний компроміс – «все, що не врегульовано нормами адміністративного права, підлягає регулюванню на загальних підставах нормами трудового права»;

5) в окремих випадках спеціальний закон в сфері державної служби лише доповнював загальні вимоги трудового законодавства. Наприклад, ст. 40 Закону України «Про державну службу» від 2012 року підкреслювала, що підставами для припинення державної служби за ініціативою державного службовця можуть бути не тільки підстави, що передбачені трудовим законодавством, а й спеціальні підстави, що передбачені спеціальним нормативно-правовим актом у сфері державної служби [3, ст. 40]. А в ст. 50 цього ж нормативно-правового акту закріплювалось, що інститути «робочого часу» та «часу відпочинку» регулюються трудовим законодавством, але при їх реалізації необхідно враховувати норми спеціального адміністративного законодавства в сфері державної служби [3, ст. 50.]

Чинний же Закон України «Про державну службу» від 2015 року [4]:

по-перше, перейняв деякі підходи попереднього нормативно-правового акту з питань регулювання державної служби. Наприклад, КЗпП України визнається одним із джерел права, чинність якого поширюється на державних службовців [4, ст. 5], грошова компенсація державним службовцям за роботу, наприклад, у нічний час, у вихідні, святкові та неробочі дні здійснюється за правилами, що передбачені КЗпП України [4, ст. 56] тощо;

по-друге, обмежено використовує категоріальний апарат трудового права. Наприклад, категорії трудового права використовуються при визначенні стажу державної служби [4, ст. 46], при розкритті особливостей преміювання державних службовців [4, ст. 52], а також при визначенні змісту діяльності осіб патронатної служби [4, ст. 92]. Не викликає жодних заперечень факт використання термінології трудового права при визначенні стажу державної служби і питань преміювання державних службовців, втім є заперечення стосовно використання такої термінології при характеристиці діяльності осіб патронатної служби.

На нашу думку, законодавець співвідносить зміст понять «трудові відносини» та «службові відносини» як загальне та частину, у зв'язку із чим частину 3 ст. 92 Закону України «Про дер-

жавну службу» формулює наступним чином: «Трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи або припинення діяльності депутатської фракції (депутатської групи) у Верховній Раді України, працівником патронатної служби якої він призначений» [4, ст. 92]. Вважаємо, що в теорії адміністративного права є потреба розмежувати між собою «трудові відносини», як предмет трудового права, та «службові відносини», як предмет адміністративного права. Більш того, коли мова йде про посади патронатної служби, то національне законодавство відносить до них виключно посади державних органів [4, ст. 92]. Особи ж, що займають ці посади, як і інші публічні службовці, проходять публічну службу. Відтак, частину 3 ст. 92 Закону України «Про державну службу» слід викласти у такій редакції: «Службові та трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи або припинення діяльності депутатської фракції (депутатської групи) у Верховній Раді України, працівником патронатної служби якої він призначений» [4, ст. 92].

Якщо законодавець вирішив посади радників, помічників і помічників-консультантів у органах державної влади віднести до посад патронатної служби, то чому їх діяльність характеризується не термінами «проходження служби» та «службові відносини», а термінами «трудова діяльність» і «трудові відносини». В цьому аспекті повністю погоджуємось з думкою Т.О. Коломоець і В.К. Колпакова, які зазначають, що недивлячись на дискусії у науковому середовищі та протиріччя у правовому регулюванні, необхідно визнати:

- «патронатну службу правовим засобом гарантування еволюційного розвитку правових та організаційних засад службових відносин»;
- «відносини патронатної служби – службовими відносинами»;
- «норми службового права, які регулюють відносини патронатної служби, нормами адміністративного права»;
- «службове право – підгалуззю адміністративного права»;
- «патронатну службу видом публічної служби» [5, с. 97-98].

Цим думкам заперечують К.П. Владовська і А.В. Трач [6]. Вони стверджують, що «дисциплінарна відповідальність державних службовців є інститутом трудового права, що полягає в застосуванні негативних наслідків правового

характеру до винної особи в разі вчинення нею дисциплінарного проступку, з метою відшкодування шкоди, припинення та попередження порушень службової дисципліни в майбутньому» [6, с. 24-25].

К.П. Владовська і А.В. Трач ігнорують трансформацію службового права, яка відбувалася всі роки незалежності України, та наполягають на тому, що поняття «дисциплінарна відповідальність» і «дисциплінарний проступок» є категоріями трудового права, які на загальних підставах повинні використовуватись і в сфері державної служби. З кінця 90-х років минулого століття в Україні почав відбуватись, по-перше, активний розподіл всіх норм права на дві великі групи – норми публічного та приватного права (державна служба завжди регулювалася нормами публічного права, тоді як питання трудової дисципліни, відпочинку та організації роботи в суб'єктах приватного права (установи, підприємства, організації) – нормами приватного права, по-друге, розподіл судового захисту на захист в адміністративних судах щодо публічно-правових спорів «з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби» [7, ст. 19] та захист в цивільних судах щодо спорів, які виникають у сфері трудових відносин [8, ст. 19].

Бажання представників трудового права зберегти «публічно-приватну» природу трудового права суперечить інтересам розвитку адміністративного права як галузі та адміністративної науки.

Дивують і інші пропозиції та висновки, що пропонують К.П. Владовська і А.В. Трач, адже вони повністю суперечать нашим уявленням про подальший розвиток службового права як частини адміністративного права. Наприклад, вчені зазначають, що в національному законодавстві слід «скасувати вичерпний перелік видів дисциплінарних проступків та встановити можливість розширеного їх тлумачення» [6, с. 25]. На нашу думку, навпаки (особливо у зв'язку із тим, що рішення про накладення дисциплінарного стягнення на державного службовця можуть бути оскаржені ним в адміністративний суд) Закон України «Про державну службу» чи інший спеціальний закон повинен запропонувати вичерпний перелік дисциплінарних правопорушень із чітким визначенням об'єктивної та суб'єктивної сторони складу такого правопорушення, а також правопорушення повинні формулюватися таким чином, щоб не виникало спокуси у суб'єкта дисциплінарного примусу «розширено» їх тлумачити.

Далі К.П. Владовська і А.В. Трач пропонують розширити перелік дисциплінарних стягнень штрафом [6, с. 25]. Слід розуміти, що особливість дисциплінарної відповідальності (на відміну від інших видів юридичної відповідальності) полягає в тому, що між суб'єктом накладення стягнення і правопорушником існують відносини підлеглості, а цей факт, в свою чергу, суттєво буде впливати на неупередженість при визначенні розміру штрафу. Всі види дисциплінарних стягнень, які передбачені в ст. 66 Закону України «Про державну службу» позбавлені строкових чи грошових одиниць вимірювання. Цей факт пояснюється тим, що керівник, який добре знає свого підлеглого як з хорошої, так і поганої сторони, вимушений відреагувати на його протиправну дію. При цьому він буде або завищувати розмір чи строк стягнення (якщо погано відноситься до свого підлеглого), або ж, навпаки, зменшувати їх (якщо чудово відноситься до свого підлеглого). На нашу думку, дисциплінарні стягнення, які, по-перше, мають строкові чи грошові одиниці вимірювання, по-друге, мають велику різницю між мінімальним та максимальним розміром чи строком стягнення, взагалі не слід закріплювати в законодавстві з питань дисциплінарної відповідальності державних службовців.

Також К.П. Владовська і А.В. Трач пропонують «створити спеціалізований суд щодо притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності» [6, с. 25]. Конституція України не стала гальмом для процесу постійного вдосконалення і трансформування системи судів в Україні, а тому законодавець у ст. 125 Конституції закріпив дві важливі норми щодо цього:

– *судоустрій в Україні визначається окремим конституційним законом;*

– *відповідно до закону в Україні можуть діяти вищі спеціалізовані суди [9, ст. 125].*

У зв'язку із цим, в Україні виникло три негативні тенденції:

– в правотворчій діяльності (за тридцять років було прийнято три нормативно-правових акти, що встановлюють судоустрій в Україні – 2002, 2010, 2016 рр.);

– в правозастосовній діяльності (кожного разу судді довгий час прилаштовуються до функціонування «оновленої» системи судів та зв'язків між ними);

– в теорії адміністративного права (з'явилась велика кількість науковців, які пропонують вирішити всі проблеми на практиці шляхом створення спеціального органу в системі виконавчої влади або спеціалізованого суду в загальній системі судів України).

Вважаємо, що факт створення спеціалізованого суду щодо притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності не вирішить тих нагальних проблем, що сьогодні існують в цій сфері. Більш того, поетапно вирішення проблем в правовому регулюванні сфери дисциплінарної відповідальності державних службовців (наприклад, з питань вдосконалення переліку дисциплінарних правопорушень і їх юридичних формулювань у нормативних актах) взагалі б зняло з порядку денного питання про створення спеціалізованого суду щодо притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На підставі проведеного дослідження були зроблені наступні висновки.

Бажання представників трудового права зберегти «публічно-приватну» природу трудового права суперечить інтересам розвитку адміністративного права як галузі та адміністративної науки.

Дисциплінарна відповідальність державних службовців є інститутом адміністративного права, трудове ж право регулює обмежене коло питань в сфері державної служби, які ще не врегульовані законодавством про державну службу (загальні вимоги до робочого часу, відпочинку тощо). Спори, які виникають у сфері трудових відносин вирішуються в порядку цивільного судочинства, тоді як спори, які виникають у сфері проходження державної служби, – в порядку адміністративного судочинства.

Законодавство про дисциплінарну відповідальність повинно: а) передбачати вичерпний перелік дисциплінарні правопорушень державних службовців; б) закріплювати опис всіх суб'єктивних та об'єктивних ознак складу дисциплінарного правопорушення з метою уникнення розширеного трактування їх змісту з боку суб'єкта накладання санкції; в) передбачати можливість застосування альтернативних видів дисциплінарних стягнень за вчинене дисциплінарне правопорушення (особливо, коли мова йде про таке стягнення як звільнення з посади); г) закріплювати такий ефективний механізм притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності, який би виключав бажання окремих правників пропонувати впровадження в судову систему України спеціалізованих дисциплінарних судів.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України. *Відомості Верховної Ради*. 1971. № 50. Ст. 375.

2. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 52. Ст. 490 (нечинний).
3. Про державну службу: Закон України від 17.11.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 26. Ст. 273 (нечинний).
4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. Ст. 43.
5. Коломоєць Т.О., Колпаков В.К. Правова природа патронатної служби. *Право України*. 2019. № 5. С. 80-100.
6. Владовська К.П., Трач А.В. Актуальні проблеми інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2020. Випуск 61. Том 1. С. 21-25.
7. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
8. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
9. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Vikhliaiev M. Yu. The institute of disciplinary responsibility of civil servants: debatable issues of branch affiliation and shortcomings in legal regulation

The article reveals the essence of the debates that are taking place in the scientific literature regarding the sectoral affiliation of the institute of disciplinary responsibility and regarding the shortcomings of its legal regulation. It is emphasized that most of the problems that existed in the field of legal regulation of civil service in the mid-90s of the 20th century have already been resolved at the legislative level, however, certain problems remain both in the legal regulation of the institution of disciplinary responsibility and in the theory of legal science. Most of the discussions arise regarding the spheres of distribution of administrative-legal regulation of service relations (norms of administrative law) and legal regulation of labor relations (norms of labor law), as well as the legal nature of the institute of disciplinary responsibility – is it an institute of labor law, an institute of administrative law or a complex interdisciplinary legal entity that combines the norms of various branches of law. It was concluded that the desire of representatives of labor law to preserve the "public-private" nature of labor law contradicts the interests of the development of administrative law as a field and administrative science. It has been proven that the disciplinary responsibility of public servants is an institution of administrative law, while labor law regulates a limited range of issues in the field of public service that are not yet regulated by the legislation on public service (general requirements for working hours, rest, etc.). Disputes that arise in the field of labor relations are resolved by civil court proceedings, while disputes that arise in the field of public service are resolved by administrative court proceedings. It was concluded that the legislation on disciplinary responsibility should: a) provide for an exhaustive list of disciplinary offenses of civil servants; b) to establish a description of all subjective and objective signs of the composition of a disciplinary offense in order to avoid an extended interpretation of their content by the subject of imposing a sanction; c) provide for the possibility of applying alternative types of disciplinary sanctions for a committed disciplinary offense (especially when it comes to such sanctions as dismissal); d) establish such an effective mechanism for bringing civil servants to disciplinary responsibility, which would exclude the desire of individual lawyers to propose the introduction of specialized disciplinary courts into the judicial system of Ukraine.

Key words: *civil service, civil servants, institution of disciplinary responsibility, disciplinary responsibility, labor law, administrative law, service law, disciplinary offense, disciplinary misdemeanor, disciplinary penalty, judicial protection, dismissal from office.*

УДК 343.132 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.7>

Ю. П. Свиначенко

старший викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-4413-5447

О. О. Шкута

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-0395-5710

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ОРГАНАМИ ДІЗНАННЯ І ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Статтю присвячено особливостям взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства.

Сучасний рівень боротьби зі злочинністю вимагає організації безперервної взаємодії різних служб і підрозділів правоохоронних органів, яка виступає як важлива складова комплексних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, їх розкриття, розшуку і затримання осіб що вчинили їх та які переховуються. Сформульовано поняття та надано загальну характеристику такої взаємодії, у тому числі визначено її основні ознаки, серед яких: узгодженість; законність; спрямованість на попередження і розкриття кримінальних правопорушень; притягнення винних до встановленої законом відповідальності; розшук підозрюваних та обвинувачених; забезпечення відшкодування збитку; тощо.

Визначено особливості взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства. Розкрито фактори що впливають на її ефективність.

Наголошено на необхідності й важливості такої взаємодії задля розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, проведення в розумні строки досудового розслідування та запобігання подальшому розвитку криміногенної обстановки, адже вирішення основного завдання правоохоронних органів – швидкого і повного розкриття кримінальних правопорушень, – може бути ефективним та результативним лише спільними зусиллями органів і підрозділів, до компетенції яких входить забезпечення законності та правопорядок. Організація взаємодії при розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень являє собою досить складну і комплексну форму, яка передбачає реалізацію цілої низки послідовних і взаємопов'язаних між собою процесуальних та оперативно-розшукових дій і заходів, спрямованих на максимальне досягнення завдань кримінального провадження.

Розкрито взаємодію як форму контактів і взаємовплив людей у процесі спільної роботи й визначено її суб'єктивний характер.

Ключові слова: взаємодія, правоохоронні органи, Національна поліція України, оперативні підрозділи, органи дізнання і досудового слідства, дізнавач, орган дізнання, кримінальні правопорушення, злочини, кримінальні проступки, розкриття кримінальних правопорушень, оперуповноважений, оперативно-розшукова діяльність, кримінальна процесуальна діяльність, запобігання, суб'єкт запобігання.

Постановка проблеми. Криміногенна ситуація, що за останній час склалася в Україні, а особливо в умовах воєнного стану, є однією з глобальних проблем сьогодення, вирішення якої є першочерговим завданням органів Національної поліції України.

Взаємодія в правоохоронній діяльності – це форма прояву цілеспрямованого впливу, що передбачає забезпечення необхідної узгодженості дій відповідних суб'єктів, як елемент процесу реалізації поставлених цілей по захисту прав і свобод громадян, попередження, припи-

нення та розкриття кримінальних правопорушень, усунення умов, які сприяють їх вчиненню.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню проблеми організації взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства присвячено роботи таких учених як В.К. Антонов, О.М. Бандурка, В.П. Бахін, Ю.П. Битяк, А.Ф. Волобуєв, І.П. Голосніченко, О.Ф. Долженков, В.В. Зубенко, А.В. Іщенко, А.П. Кіцул, А.Т. Комзюк та ін.

Метою дослідження є визначення нормативно-правового регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства й розкриття змісту такої взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Поняття «взаємодія» становить складний вид діяльності, правильне визначення якого має не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки дає змогу правильно класифікувати різні форми взаємодії, які мають місце між оперативними підрозділами з органами дізнання і досудового слідства при розкритті кримінальних правопорушень [5, с. 109].

Певним недоліком є те, що в юридичній літературі поняття «взаємодія» чітко не визначене. Воно вживається, як правило, тоді, коли йдеться про взаємопогождену, спільну діяльність різних органів та організацій у боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями [1, с. 31].

Сучасний рівень наукової організації боротьби зі злочинністю припускає наявність безупинної взаємодії різних служб і підрозділів поліції, що виступає як важлива умова комплексних заходів запобігання, розкриття кримінальних правопорушень, розшуку і затримання осіб що їх вчинили.

Значення взаємодії обумовлюється у першу чергу тим, що вирішення одного з найбільш важливих завдань, які стоять перед правоохоронними органами — швидкого і повного розкриття кримінальних правопорушень, — може бути досягнуто тільки спільними та погодженими зусиллями різних органів, служб і підрозділів, що розрізняються своїми конкретними завданнями, функціональними обов'язками, організацією і способами дій. Без їх постійної й тісної взаємодії ефективна боротьба зі злочинністю неможлива.

В процесі кримінального судочинства органи дізнання і досудового слідства, з одного боку, наділені правом давати оперативним підрозділам доручення і вказівки, а також вимагати сприяння при проведенні слідчих/розшукових дій. При цьому для оперативних підрозділів вико-

нання отриманих доручень, вказівок та вимог є обов'язковим. Але, з іншої сторони, органи дізнання і досудового слідства, не мають можливості в адміністративному чи службовому порядку впливати на хід виконання своїх розпоряджень і не можуть притягнути до відповідальності осіб, що їх проігнорували. Втім, такі відносини все ж слід розглядати як взаємодію, особливості якої зумовлені специфікою цієї діяльності, під час якої вона виникає.

Взаємодія органів, які здійснюють кримінально-процесуальну і не процесуальну діяльність по розкриттю кримінальних правопорушень, направлена на обмін і отримання доказової та орієнтуючої інформації, яка має значення для достовірного встановлення фактів, що становлять предмет доказування у кримінальному судочинстві [5, с. 109].

У зв'язку з цим взаємодія оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства завжди має інформативний характер, що визначає її гносеологічну і процесуальну природу.

Зазначене вимагає чіткого розмежування предмета пізнання і предмета доказування у кримінальній справі.

Так, предмет пізнання ширший за предмет доказування у кримінальній справі та включає не тільки ті обставини, які підлягають доказуванню згідно з вимогами закону, але й факти, які мають значення для застосування найбільш доцільних тактичних прийомів при проведенні окремих слідчих/розшукових дій, обставини, що сприяють розшуку підозрюваного/обвинуваченого і дають змогу своєчасно виявити й правильно оцінити зібрані у справі докази, а також ті слідчі ситуації, які зумовлюють необхідність конкретних форм взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства, і низку інших обставин. Наприклад, при виборі тактики (лінії поведінки при провадженні дізнання чи досудового слідства), уповноваженій особі варто ознайомитися з даними, отриманими в результаті проведення оперативно-розшукових заходів. При цьому слідчий, якому надається можливість ознайомитися з оперативними матеріалами, повинен добре знати основи оперативно-розшукової діяльності. Це необхідно для того, щоб він міг критично оцінити отримані матеріали, вміло взаємодіяти з оперативними співробітниками, використовуючи результати проведених оперативно-розшукових дій, і водночас не допускати під час слідства розшифровки методів і засобів оперативно-розшукової діяльності.

У практичній діяльності взаємодія оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства в системі правоохоронних органів відбувається в таких випадках:

– по-перше, при необхідності використання в інтересах слідства результатів оперативно-розшукової діяльності;

– по-друге, для застосування під час розслідування кримінальної справи, яка знаходиться в провадженні слідчого, оперативно-розшукових (оперативно-технічних) можливостей органу дізнання;

– по-третє, коли ним самостійно здійснюється досудове розслідування у формі дізнання;

– по-четверте, при виконанні оперативними підрозділами доручень та вказівок слідчого про проведення слідчих/розшукових дій або наданні допомоги слідчому в їх проведенні.

Залежно від переліченого можна розрізнати:

1) взаємодію оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства, яка виникла у зв'язку з його оперативно-розшуковою діяльністю;

2) взаємодію у зв'язку зі здійсненням оперативними підрозділами кримінально-процесуальної діяльності.

З огляду на викладене, варто окремо зауважити, що оперативні підрозділи в системі правоохоронних органів — це зазвичай окремі організаційно-управлінські структури, яким у правових приписах законодавства і відомчих нормативно-правових актах визначені завдання, компетенція та обсяг повноважень, у тому числі і у сфері оперативно-розшукової діяльності [1, с. 33].

Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності, яке сьогодні діє в Україні, чітко розмежує цю діяльність та кримінальний процес. При цьому оперативно-розшукова діяльність значною мірою спрямована на забезпечення, «обслуговування» кримінально-процесуальної діяльності [6, с. 263].

Отже, під взаємодією оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства слід розуміти засновану на вимогах закону і відомчих нормативно-правових актів, узгоджену за проміжними і кінцевими цілями діяльність адміністративно і службово не залежних один від одного органів, яка координується слідчим і здійснюється при комплексному поєднанні та ефективному використанні повноважень, методів і засобів, що ними наділені ці органи, для розкриття кримінальних правопорушень [1, с. 39].

Наведене визначення взаємодії передбачає необхідність теоретичного аналізу поняття «розкриття кримінального правопорушення».

У сфері кримінального судочинства про розкриття кримінального правопорушення може йтися лише тоді, коли у кримінальній справі встановлені всі обставини, що підлягають доказуванню, і викриті особи що його вчинили. Таким чином, кримінальне правопорушення можна вважати розкритим тільки тоді, коли:

– по-перше, достовірно встановлені обставини, які входять до предмета доказування у кримінальній справі;

– по-друге, правильно кваліфіковані дії обвинуваченого;

– по-третє, не допущено порушень вимог кримінально-процесуального законодавства.

Тобто про повне розкриття кримінального правопорушення в найширшому розумінні цього слова можна говорити лише на завершальному етапі дізнання чи досудового слідства [6, с. 264].

З викладеного випливає, що швидкість розслідування кримінальних справ значною мірою зумовлена взаємодією з моменту отримання заяви чи повідомлення про діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, і до складання обвинувального висновку. Тобто взаємодія наділеними оперативно-розшуковою юрисдикцією це діяльність не ситуаційна, а постійна. Безумовно, оперативно-розшукова діяльність може проводитися і за межами процесу розслідування справи, але в такому разі вона направлена не на розкриття кримінальних правопорушень, а на їх попередження, припинення (якщо вчинення кримінального правопорушення тільки розпочато) або виявлення [5, с. 108].

Отже, до постійних процесуальних повноважень дізнавача та слідчого належать і повноваження з організації взаємодії з оперативними підрозділами.

З огляду на специфіку діяльності правоохоронних органів на практиці інколи мають місце вимоги до особи, яка взаємодіє з оперативними підрозділами, сприяти вирішенню завдань, поставлених перед останніми у сфері оперативно-розшукової діяльності. Подібна позиція базується на тому, що в ході взаємодії мають вирішувати не тільки (або головним чином) завдання дізнання і досудового слідства, інтересам якого підпорядкована і робота взаємодіючих сторін, але й оперативно-розшукові завдання оперативних підрозділів. Вважається, що наведене визначення взаємодії звужує рамки її результативності та не орієнтує співробітників відповід-

ного органу на максимальне використання існуючих можливостей для вирішення поставлених перед ними оперативно-розшукових завдань.

Зрозуміло, що без належної допомоги дізнавачу чи слідчому зазвичай складно забезпечити належну якість та повноту розслідування справи, швидко встановити й розшукати кримінальне правопорушення тощо. Без використання результатів оперативно-розшукової діяльності, їх сил і засобів дізнавач та слідчий досить часто стають безсилі у своїй роботі по збиранню і перевірці доказів, особливо у справах про кримінальні правопорушення, вчинені в умовах неочевидності. Отже, в правоохоронних органах оперативно-розшукова діяльність є опорною базою при провадженні дізнання і досудового слідства, незалежно від того, порушена кримінальна справа на підставі оперативних матеріалів чи на інших підставах. Недооцінка ж слідчим значення взаємодії досить часто позбавляє його можливості швидко і якісно розслідувати кримінальну справу, що впливає на якість розслідування взагалі [6, с. 263].

Сутність і значення взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства можна розкрити шляхом аналізу його теоретичних і правових основ.

Теоретичними основами взаємодії є положення, що пояснюють його зміст і значення. З'ясування теоретичних основ слідчими й оперативними співробітниками — неодмінна умова осмисленості та цілеспрямованості взаємодії, забезпечення законності й ефективності. У випадку закріплення в нормах права теоретичні підстави додатково набувають ролі правових.

Теоретичні підстави взаємодії складаються: зі спільності задач органів досудового слідства; із того, що процесуальні акти органів дізнання, складені відповідно до закону, мають таку ж юридичну чинність, як і процесуальні акти дізнавача та слідчого; із необхідності використовувати можливості кожного з взаємодіючих органів.

1. Фундаментом тісної взаємодії органів досудового слідства і дізнання служать ті норми кримінально-процесуального закону, якими установлені загальні для них задачі: зміцнення законності й правопорядку, попередження і розкриття кримінальних правопорушень, охорона інтересів суспільства, прав і свобод громадян.

2. Швидко і повне розкриття кримінальних правопорушень, викриття осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень.

3. Забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, що зробив кримі-

нальне правопорушення був підданий справедливому покаранню і жодний невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності й засуджений.

4. Визначення характеру і розміру збитку, заподіяного кримінальними правопорушеннями, і вживання заходів із метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна.

Висновки. На підставі викладеного, можемо зробити висновок, що лише об'єднаними зусиллями досліджувані органи можуть ефективно вирішувати поставлені завдання. Загальні задачі органи дізнання і досудового слідства вирішують за допомогою властивих кожному з них методів і засобів.

Але саме єдність задач служить стрижнем їхніх взаємовідносин, важливою теоретичною основою взаємодії, що повинно бути активним і продовжуватися до розкриття кримінального правопорушення. При цьому кожний учасник взаємодії несе персональну відповідальність за свої дії.

Список використаної літератури:

1. Пивоваров В.В., Щербина Л.І. Взаємодія слідчого з органами дізнання при провадженні досудового слідства у кримінальних справах. Навчальний посібник. Харків, «Право», 2008. с. 295.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Сервецький І.В. Науково-практичний коментар Закону України «Про ОРД». К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 312 с.
4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 р. №575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 25.03.2021).
5. Shkuta O. Peculiarities of the Investigator's Interaction with the Operational Subdivisions of Law Enforcement Authorities in the Investigation of Illegal Reproduction and Restrictions. *European Reforms Bulletin №2, 2021. с. 106-110.* <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/bb8f5efe-2a29-4440-b3ad-d79b0862bfcc/download>
6. Шкута О.О. Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 4. – С. 262-266 <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/42.pdf>

Svynarenko Yu. P., Shkuta O. O. Peculiarities of the interaction of operational units with the bodies of inquiry and pre-trial investigation

The article is devoted to the study of issues related to the regulatory and legal regulation of interaction between operational units and bodies of inquiry and pre-trial investigation.

The current level of fighting crime requires organization of continuous interaction between various services and units of law enforcement agencies, which acts as an important component of comprehensive measures to prevent criminal offenses, to solve them, to search for and detain the perpetrators and fugitives. The author formulates the concept and provides a general description of such interaction, including its main features, including: coherence; legality; focus on prevention and detection of criminal offenses; bringing the perpetrators to statutory liability; search for suspects and accused persons; ensuring compensation for damages; etc.

The author defines the legal and regulatory framework for the interaction of operational units with the bodies of inquiry and pre-trial investigation. The factors influencing its effectiveness are revealed.

The author emphasizes the necessity and importance of such interaction for the purpose of detection and investigation of criminal offenses, pre-trial investigation within a reasonable time and prevention of further development of the crime situation, since the main task of law enforcement agencies – prompt and complete detection of criminal offenses – can be effective and efficient only through joint efforts of bodies and units whose competence includes ensuring law and order. The organization of cooperation in the detection and investigation of criminal offenses is a rather complex and comprehensive form, which involves the implementation of a number of consistent and interrelated procedural and operational-search actions and measures aimed at maximizing the achievement of the objectives of criminal proceedings.

The author reveals interaction as a form of contacts and mutual influence of people in the process of joint work and determines its subjective nature.

Key words: *interaction, law enforcement agencies, National Police of Ukraine, operational units, inquiry and pre-trial investigation bodies, investigator, inquiry body, criminal offenses, crimes, criminal misdemeanors, detection of criminal offenses, detective, operational and investigative activities, criminal procedural activities, prevention, subject of prevention.*

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.8>**О. Г. Журавльов**аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу визначення та ознак засад кримінального процесу. В статті автор зазначає, що верховенство права є базовою засадою всієї правової системи, не кажучи вже про окремі галузі права. Тому цілком логічним є висновок, відповідно до якого засади кримінального процесу, будучи найбільш загальними положеннями та ідеями, мають гарантувати верховенство права. Якщо засади кримінального процесу виступають в якості гарантій верховенства права, то саме верховенство права виступає гарантією реалізації засад кримінального провадження в ході розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень. Такий висновок в першу чергу пов'язаний з тим, що дуже складно провести межу між реалізацією засад через верховенство права та реалізацією верховенства права (як найбільш базової засади) через базові ідеї, якими і є принципи права. Автором було зроблено висновок, що в цілому позиції вчених є відносно схожими щодо того, що саме відноситься до ознак засад кримінального процесу. Очевидно, що такий висновок не може бути несподіванкою, адже якщо навіть поверхнево проаналізувати ті визначення, які були надані вище, то можна помітити, що в цілому науковці звертають увагу на однакові ознаки, можливо лише надаючи їм різні назви. Відповідно, перелік ознак засад кримінального процесу хоча в доктрині не є уніфікованим, проте є відносно подібним та сталим.

Також в статті було встановлено такий перелік ключових ознак засад кримінального провадження: засади є певними ідеями, початками, положеннями (або будь-який інший синонімічний іменник, який підкреслює їх фундаментальність); засади є певними фундаментальними, базовими, основними головними (або будь-який інший прикметник, який посилює ключовий іменник і підкреслює їх фундаментальність); засади є загальнообов'язковими; засади закріплені в кримінальних процесуальних нормах; засади направлені на виконання завдань кримінального провадження (в даному аспекті можна додатково дописати, в чому саме полягають основні або специфічні завдання, які не обов'язково будуть передбачені ст. 2 КПК України); за недотримання засад має наступати певна (досить часто – кримінальна процесуальна) відповідальність.

Ключові слова: кримінальний процес, засади кримінального процесу, принципи кримінального процесу

Постановка проблеми. Питання формулювання визначення та переліку ознак засад кримінального процесу завжди турбувало теоретиків та практиків. Власне це і пояснює досить велику кількість наукових робіт, які присвячені зазначеній проблемі. В той же час це також підтверджує той факт, що на даний момент теоретики досі не прийшли до єдиного розуміння засад кримінального провадження, що, з огляду на їх важливість в процесі застосування кримінального процесуального законодавства, може тягнути за собою низку негативних наслідків. Саме тому існує необхідність повернутися до даного питання та спробувати надати авторське розуміння сутності та ознак засад кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою засад кримінального процесу займалися такі провідні вітчизняні вчені як Л.В. Карабут, А.В. Кочура, Л.М. Лобойко, М.М. Михеєнко, В.М. Тертишник та інші. В той же час дослідження сутності засад кримінального процесу не було проведено в повному обсязі, адже досі в правовій доктрині не існує єдиного уніфікованого підходу до розуміння даного поняття. У зв'язку з цим питання визначення та ознак засад кримінального процесу досі є актуальним.

Мета статті – дослідити наукові роботи щодо визначення та формулювання ознак засад кримінального провадження та самостійно структурувати відповідні ознаки.

Виклад основного матеріалу. В.Г. Уваров зазначає, що «засади (принципи) кримінального провадження є своєрідним бар'єром подолання відхилення від загально-процесуальної процедури ведення розслідування та провадження судового розгляду» [1, с. 131]. «Принципи кримінального процесу – це закріплені в законі панівні в державі політичні та правові ідеї щодо завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних справах, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших рішень у кримінальній справі» [2, с. 35–36].

М.М. Михеєнко говорить про принципи, як про «закріплені в законі й панівні в державі політичні й правові ідеї щодо завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних справах, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших рішень у справі» [3, с. 102].

В.М. Тертишник, визначаючи поняття принципів кримінального процесу, окрім названих вище ознак говорить також про ще одну – «вони створюють систему гарантій встановлення істини, забезпечення верховенства права та справедливості правосуддя» [4, с. 184]. Очевидно, що з такою позицією складно не погодитися, проте необхідно звернути увагу на той факт, що в даному визначенні наявна невелика логічна помилка, адже науковець аналізує принципи кримінального процесу як гарантії, які, крім іншого, мають забезпечувати верховенство права. Проблема в даному випадку полягає в тому, що верховенство права також є принципом, а тому відповідно до даного визначення виходить, що принцип права виступає гарантією принципу права. Власне така логічна помилка хоча і є очевидною, проте певна логіка у твердженні науковця також присутня. Верховенство права є базовою засадою всієї правової системи, не кажучи вже про окремі галузі права. Тому цілком логічним є висновок, відповідно до якого засади кримінального процесу, будучи найбільш загальними положеннями та ідеями, мають гарантувати верховенство права. В даному випадку ми не хочемо піддавати критиці позицію науковця, але хочемо лише звернути увагу на дещо суперечливий, але досить цікавий висновок: якщо розглядати засади кримінального процесу як гарантію забезпечення, крім іншого, верховенства права, то необхідно вести мову про взаємопов'я-

зану природу цих понять. Так, якщо засади кримінального процесу виступають в якості гарантій верховенства права, то саме верховенство права виступає гарантією реалізації засад кримінального провадження в ході розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень. Такий висновок в першу чергу пов'язаний з тим, що дуже складно провести межу між реалізацією засад через верховенство права та реалізацію верховенства права (як найбільш базової засади) через базові ідеї, якими і є принципи права.

Л.М. Лобойко зазначає, що «принципи кримінального процесу є вихідними положеннями для тлумачення окремих кримінально-процесуальних норм, а також засобом, завдяки якому досягається упорядкованість у розв'язанні питань, щодо яких є прогалини в праві та у випадках застосування кримінально-процесуального права за аналогією» [5, с. 38]. Аналізуючи цю позицію, необхідно звернути увагу, що науковець розглядає засади кримінального процесу не лише як спосіб реалізації кримінальної процесуальної діяльності чи гарантії її законності та правильності, а також і як вихідні положення для тлумачення кримінального процесуального законодавства. Власне така позиція є вкрай слушною, адже навіть відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України, якщо положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють окремі питання здійснення кримінального провадження, то уповноважена посадова особа повинна застосовувати засади кримінального права, які передбачені ст. 7 КПК України. Таким чином законодавець підкреслив, що в процесі здійснення кримінального провадження засади кримінального процесу мають застосовуватися як певні ключові орієнтири, які можуть застосовуватися в процесі тлумачення норм права та подолання правових колізій чи прогалин.

На думку Т. М. Мирошниченко, «відносно кримінального провадження найбільш розповсюдженим є розуміння засад як закріплених в законі визначальних, фундаментальних положень відносно закономірностей і найбільш істотних властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як способу захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальний процес» [6, с. 53].

А.В. Кочура стверджує, що під принципами кримінального процесу необхідно розуміти «керівні положення, осноположні, фундаментальні засади кримінального процесу, що закрі-

плени у законі (незалежно від способу матеріалізації у праві та без дублювання змісту один одного), носять об'єктивно-суб'єктивний характер і визначають сутність та тип кримінального процесу, забезпечують реалізацію прав, свобод та законних інтересів осіб, які беруть участь у ньому, визначають зміст, спосіб та направленість діяльності суб'єктів, що ведуть кримінальний процес, перебувають у тісному взаємозв'язку між собою та з метою і завданнями кримінального процесу діють на всіх або на більшості його стадій. Крім того, такі засади мають обов'язковий характер і їх порушення веде до скасування раніше прийнятих за таких умов рішень у справі та до інших негативних наслідків» [7, с. 28].

Це лише декілька прикладів доктринального аналізу терміну «засади кримінального процесу». В той же час визначення будь-якого поняття – це лише перелік ключових ознак такого поняття. Відповідно, задля кращого розуміння сутності засад кримінального провадження необхідно дослідити їх ознаки.

Одразу необхідно зазначити, що ознаки чи критерії принципів кримінального процесу також бути предметом не одного наукового дослідження. Так, в одній із робіт зазначено, що «до критеріїв визначення певного положення засадою кримінального процесуального права слід відносити таку сукупність властивостей: 1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для кримінального процесуального права та засновані на ньому діяльності; 2) це ідеї, які закріплені в нормах права; 3) це юридично закріплені ідеї (положення), що мають значення, як правило, норм права найвищої юридичної сили і прямої дії (більшість із них закріплені в Конституції України, а саме норми Конституції є нормами найвищої юридичної сили), а, отже, визначають спрямованість, сутність і зміст окремих процесуальних інститутів – норми, які суперечать змісту засад кримінального провадження, застосуванню не підлягають і повинні приводитись у відповідність з визначеними засадами; 4) це принципово важливі засади, які діють у всіх або кількох стадіях кримінального процесу і обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду, а порушення будь-якої засади означає незаконність рішення у справі і неодмінно спричиняє його скасування» [8, с. 101].

Також існує позиція, відповідно до якої до ключових ознак засад (принципів) кримінального процесу необхідно відносити наступні

положення: «1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, що мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову загалом, форму і зміст його стадій та інститутів; 2) принципи виражають панівні в певній державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань і способу здійснення провадження; 3) вони повинні бути закріплені в нормах права; 4) принципи повинні повністю діяти у в сіх або кількох стадіях процесу й обов'язково в його центральній стадії стадії судового розгляду; 5) порушення будь якого принципу означає незаконність рішення у справі й обов'язково тягне його скасування скасування» [2, с. 35].

Власне можна помітити, що в цілому позиції вчених є відносно схожими щодо того, що саме відноситься до ознак засад кримінального процесу. Очевидно, що такий висновок не може бути несподіванкою, адже якщо навіть поверхнево проаналізувати ті визначення, які були надані вище, то можна помітити, що в цілому науковці звертають увагу на однакові ознаки, можливо лише надаючи їм різні назви. Відповідно, перелік ознак засад кримінального процесу хоча в доктрині не є уніфікованим, проте є відносно подібним та сталим. В той же час різні терміни, які використовуються науковцями при наданні визначення засадам кримінального процесу, змушують провести додаткову класифікацію відповідних ознак.

Очевидно, що в першу чергу необхідно встановити ключове слово, яке і характеризує засади кримінального процесу, адже будь-який іменник має тлумачитися через інший відповідний іменник. І саме на цьому терміні можна помітити все те різноманіття доктринальних позицій та думок з окресленого питання. Так, використовуються такі поняття як «ідеї», «положення», «начала» тощо. В даному випадку ключовою є характеристика, яка поєднує ці терміни в контексті дослідження засад кримінального процесу – певна «базовість» або «фундаментальність» досліджуваного поняття. Відповідно, можна використовувати будь-яке з названих понять або застосувати їх аналог, головне щоб відповідне слово або словосполучення вказувало на цю саму фундаментальність.

Власне наступною ознакою є властивість ключового іменника, тобто спроба науковців додатково вказати на значення засад кримінального процесу саме як на основні та панівні начала. В цьому випадку також вченими застосовуються різноманітні терміни, які підкреслюють

первинність засад кримінального провадження по відношенню до інших норм або відповідних процедур. Знову таки, науковці використовують такі терміни як «фундаментальні», «основні», «базові», «визначальні» тощо. В даному випадку вони теж є синонімічними, а тому підбір конкретного в даному випадку прикметника залежить від контексту та базового іменника. Спільною в даному випадку є позиція, що такий прикметник обов'язково має бути для того, щоб підкреслити значення та основоположність принципів кримінального процесу.

Встановивши, що засади – це в першу чергу певні фундаментальні начала (або аналогічні тлумачення), далі науковці починають аналізувати власне характерні особливості цих начал, які і визначають їх значення в сфері кримінального процесу. На цьому етапі ми помітимо, що науковці вкладають абсолютно різні завдання, які мають реалізовуватися через засади кримінального процесу або положення, які відповідними засадами мають гарантуватися. Власне таке різноманіття пояснюється тим значенням, яке науковцями вкладається в засади кримінального процесу. Наприклад, одні вчені виділяють такі ключові аспекти, через які може аналізуватися значення засад:

«1. Принципи є гарантією ефективного здійснення кримінально– процесуальної діяльності, а отже, і гарантією реалізації прав суб'єктів процесу. Учені, розглядаючи питання щодо кримінально-процесуальних гарантій, традиційно включають до їх системи принципи кримінального процесу [9, с. 28].

2. Принципи, викладені в кримінально-процесуальному законі, використовують як основу для забезпечення ефективного механізму вирішення можливих розбіжностей і недоліків закону, у тому числі й Кримінально-процесуального кодексу України. У цьому значенні принципи забезпечують правильне розуміння закону всіма суб'єктами, які беруть участь у його застосуванні.

3. Норми-принципи є вихідними для тлумачення всіх інших кримінально-процесуальних норм. У разі нерозуміння змісту певної норми особа, яка здійснює кримінальне судочинство, може звернутися до норм– принципів. Останні, маючи своє фундаментальне значення для кримінального процесу, виступають як підґрунтя для розуміння інших норм, якими врегульовані конкретні питання провадження в кримінальних справах.

4. Принципи є засобами, завдяки яким досягається впорядкованість у вирішенні питань, з яких

є прогалини в кримінально-процесуальному праві. Отже, принципи відіграють методологічну роль у вирішенні питань застосування кримінально-процесуального права за аналогією.

5. Принципи визначають побудову всієї процесуальної системи, а також її окремих стадій. Це положення зумовлене наявністю в принципів кримінального процесу такої ознаки, як поширеність дії принципу на всі або на більшість стадій процесу, серед яких обов'язково має бути стадія судового розгляду» [10, с. 18].

Відповідно, в залежності від даного переліку можна власне вкладати ті ключові характеристики, які мають бути відображені в засадах. Ми підтримуємо позицію, що завдання засад кримінального процесу мають аналізуватися саме через завдання всього кримінального провадження. Так, відповідно до ст. 2 КПК України, «завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [11]. Очевидно, що за бажанням, аналізуючи засади кримінального процесу, відповідний перелік можна розширити, згадавши і можливість тлумачення кримінальних процесуальних норм, і власне способи реалізації кримінальної процесуальної форми. В той же час ми вважаємо, що в цілому формулювання ст. 2 КПК України має бути достатньо, адже вказані завдання є базовими і саме в процесі їх реалізації можуть бути реалізовані інші їх функції, на яких наполягають вчені.

Також досить уніфікованим в доктрині є підхід, відповідно до якого засади аналізуються як положення, які обов'язково мають певну визначену форму вираження, тобто закріплені в законодавстві. З огляду на те, що мова ведеться про засади саме кримінального процесу, то очевидним є виділення такої ознаки як їх закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві. Очевидно, що ми підтримуємо таку позицію, адже іншою умовою, на які вказують вчені, є їх загальнообов'язковість. З огляду на той

факт, що галузь кримінального процесу є досить забюрократизованою і реалізація кримінальної процесуальної форми в значній мірі залежить від відповідного нормативного регулювання, то цілком логічно, що відповідне правило поведінки має також і відповідну форму вираження.

Іншою, але не менш важливою ознакою є наявність наслідків, які наступають у випадку порушення засад кримінального процесу. В даному випадку мова ведеться не про конкретні наслідки, а власне про їх наявність та обов'язковість. Як правило, в такому випадку може застосовуватися кримінальна процесуальна санкція, яка залежить від специфіки порушення, засади, про яку йде мова, процедури, в результаті реалізації якої і було порушено відповідну засаду та тяжкості такого порушення. Проте в будь-якому випадку держава має гарантувати той факт, що будь-яке порушення обов'язково має бути встановлене, а за його настання мають наступати певні негативні наслідки.

Висновки та пропозиції. Ми вважаємо, що саме такий перелік ключових ознак засад кримінального провадження є базовим для того, щоб сформулювати власне авторське визначення (що і було зроблено великою кількістю науковців):

– засади є певними ідеями, початками, положеннями (або будь-який інший синонімічний іменник, який підкреслює їх фундаментальність);

– засади є певними фундаментальними, базовими, основними головними (або будь-який інший прикметник, який посилює ключовий іменник і підкреслює їх фундаментальність);

– засади є загальнообов'язковими;

– засади закріплені в кримінальних процесуальних нормах;

– засади направлені на виконання завдань кримінального провадження (в даному аспекті можна додатково дописати, в чому саме поля-

гають основні або специфічні завдання, які не обов'язково будуть передбачені ст. 2 КПК України);

– за недотримання засад має наступати певна (досить часто – кримінальна процесуальна) відповідальність.

Список використаної літератури:

1. Уваров В.Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 416 с.
2. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник. К.: Либідь, 1999. 536 с.
3. Михеєнко М. М. Конституційні принципи кримінального процесу. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 2(9). С. 100-112.
4. Тертишник В. М. Диспозитивність та змагальність у кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 184-190.
5. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій: навч. посібник. К.: Істина, 2005. 456 с.
6. Грошевий Ю.М., Мірошніченко Т. М., Хоматов Ю. В. Кримінальний процес України: підруч. Для студентів юрид. спец. вищ. Закладів освіти / за ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. Харків, 2000. 496 с.
7. Кочура А.В. Принципи кримінального процесу України: дис. ... кандидата юридичних наук: 12.00.09. Харків, 2011. 181 с.
8. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. Київ, 2014. 440 с.
9. Назаров В.В., Омельяненко Г.М. Кримінальний процес України: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 584 с.
10. Карабут Л.В. Принцип публічності у кримінальному процесі України. дис. ... кандидата юридичних наук: 12.00.09. Луганськ, 2008. 197 с.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL:

Zhuravlov O. H. Concepts and signs of the principles of criminal proceedings

The article is devoted to the analysis of the definition and features of the basics of the criminal process. In the article, the author notes that the rule of law is the basic principle of the entire legal system, not to mention individual branches of law. Therefore, it is quite logical to conclude that the principles of the criminal process, being the most general provisions and ideas, should guarantee the rule of law. If the principles of the criminal process act as guarantees of the rule of law, then the rule of law itself acts as a guarantee of the implementation of the principles of criminal proceedings during the investigation, consideration and resolution of criminal offenses. This conclusion is primarily related to the fact that it is very difficult to draw a line between the realization of principles through the rule of law and the realization of the rule of law (as the most basic principle) through basic ideas, which are the principles of law. The author concluded that, in general, the positions of scientists are relatively similar regarding what exactly refers to the features of the basics of the criminal process. Obviously,

such a conclusion cannot be a surprise, because even if you superficially analyze the definitions that were given above, you can see that, in general, scientists pay attention to the same signs, perhaps only giving them different names. Accordingly, the list of signs of the principles of the criminal process, although not unified in the doctrine, is relatively similar and stable.

The article also established the following list of key features of the principles of criminal proceedings: principles are certain ideas, principles, provisions (or any other synonymous noun that emphasizes their fundamentality); foundations are certain fundamental, basic, main main (or any other adjective that strengthens the key noun and emphasizes their fundamentality); the principles are universally binding; the principles are fixed in the criminal procedural norms; the bases are directed to the performance of the tasks of criminal proceedings (in this aspect, it is possible to additionally add what the main or specific tasks are, which will not necessarily be stipulated in Article 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); a certain (quite often – criminal procedural) responsibility should occur for non-compliance with the principles.

Key words: *criminal process, principles of criminal process.*

УДК 351.77(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.9>

К.М. Куркова

доктор юридичних наук, професор
завідувач відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права
ORCID ID: 0000-0002-4259-5511

Л.І. Луценко-Миськів

доктор юридичних наук, професор
головний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту публічного права
ORCID ID: 0000-0002-2939-7457

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Статтю присвячено аналізу чинної нормативно-правової бази, яка регулює процеси медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців в Україні, а також виявленню основних недоліків та проблем у цій сфері, які виникли внаслідок повномасштабної війни.

Після початку широкомасштабної війни росії проти України у 2022 році виникли нові виклики для системи медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців. Масштабні бойові дії спричинили велику кількість поранених та психічно травмованих осіб серед військових та цивільного населення. Це створює нагальну потребу в удосконаленні системи надання медичної та психологічної допомоги, а також у розробці нових нормативно-правових актів, що враховують сучасні реалії.

Наголошено, що сучасна війна в Україні вимагає комплексного підходу до реабілітації військовослужбовців, який включає як фізичну, так і психологічну допомогу. Чинна нормативно-правова база не повністю відповідає потребам учасників бойових дій, що ускладнює процес надання якісних реабілітаційних послуг. Необхідність перегляду та оновлення законодавства є ключовим завданням для забезпечення ефективної підтримки ветеранів та їхньої адаптації до мирного життя.

Значна кількість постраждалих внаслідок військових дій викликає необхідність у збільшенні ресурсів та покращенні координації між державними установами, що займаються реабілітацією військовослужбовців. Відсутність належного фінансування та ефективного управління процесами реабілітації створює перешкоди для надання своєчасної та якісної допомоги. Важливо розробити ефективну систему фінансування, яка б забезпечувала прозорість і цільове використання коштів у цій сфері.

Війна спричинила велику кількість випадків посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед військовослужбовців. Це підвищує потребу у спеціалізованих психотерапевтичних програмах та фахівцях, здатних надавати допомогу у таких випадках. Необхідно розвивати систему раннього виявлення та профілактики ПТСР, щоб запобігти його негативним наслідкам у майбутньому. Ці заходи потребують підтримки на законодавчому рівні та належного фінансування.

На сьогодні в Україні питання реабілітації військовослужбовців набуло великої актуальності. Масштабні бойові дії вимагають швидкої реакції та адаптації законодавства до нових викликів. Саме тому на сьогодні ця проблема є вкрай актуальною та необхідною для вирішення, адже від цього залежить якість життя тих, хто захищав державу на фронті.

Ключові слова: військовослужбовці, психологічна реабілітація, медична реабілітація, посттравматичний стресовий розлад, нормативно-правове регулювання, законодавство, адаптація до мирного життя, бойові дії, війна в Україні.

Постановка проблеми. Ескалація бойових дій після вторгнення росії в Україну у 2022 році кардинально змінила потреби військовослужбовців та цивільного населення в реабілітації. Постійне надходження поранених та психологічно травмованих осіб перевантажило існуючі медичні інфраструктури, виявивши недоліки чинних програм реабілітації. Більше того, відсутність сучасних нормативних актів, які регулюють надання цих послуг, ускладнює забезпечення адекватної допомоги постраждалим від війни. Існує значний дефіцит спеціалізованих методів лікування, які враховують специфічні травми, спричинені сучасною війною. Крім того, переривання у підготовці та розгортанні фахівців у галузі реабілітації ускладнює надання своєчасної та ефективної допомоги. Ситуацію ускладнює бюрократична система, яка часто затримує впровадження оновлених практик, необхідних для адаптації до нових викликів. Окрім цього суспільні стереотипи та недостатня обізнаність громадськості про психічні проблеми, з якими стикаються ветерани та постраждалі цивільні, ускладнюють надання повноцінних реабілітаційних послуг. Для вирішення цих комплексних проблем нагальною є всеосяжна реформа як нормативно-правової бази, так і системи реабілітаційних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні дослідження та публікації свідчать про зростання уваги до проблем реабілітації військовослужбовців, які постраждали внаслідок військових дій в Україні. В роботах таких науковців як Сущенко Л., Кукса В., Міхеєнко О. розглядаються питання медичної та психологічної допомоги ветеранам, включаючи аспекти їх соціальної адаптації до мирного життя. Ці дослідження підкреслюють необхідність розробки нових підходів до надання реабілітаційних послуг, що враховують специфіку сучасних бойових дій. У наукових працях Волошиної Л. та Герцика А. аналізується стан чинного законодавства у сфері медичної реабілітації та пропонуються зміни для його вдосконалення. Дослідники акцентують увагу на недостатній кількості нормативно-правових актів, які б забезпечували комплексний підхід до реабілітації військовослужбовців, зокрема, на відсутності механізмів фінансування та координації між державними установами. Шхвацаб І. та Тарасова О. звертають увагу на важливість психологічної реабілітації та проблеми, пов'язані з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) серед військовослужбовців. Вони

наголошують на необхідності створення спеціалізованих психотерапевтичних програм, які б допомагали ветеранам долати психологічні травми та адаптуватися до мирного життя. Важливий вклад у дослідження проблем реабілітації зробили також Мухін В. та Марченко О., які досліджують питання організації медичної допомоги та евакуації поранених під час бойових дій. Вони підкреслюють необхідність удосконалення системи медичного забезпечення, включаючи створення нових лікувально-евакуаційних підрозділів та підвищення кваліфікації медичних працівників. Наукові праці Попова С. та Дмитрієва В. зосереджені на проблемах соціально-трудової реабілітації ветеранів. Вони пропонують запровадження нових програм професійної підготовки та перепідготовки, а також підтримки підприємництва серед ветеранів.

Загалом аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про необхідність всеосяжної реформи нормативно-правової бази та системи реабілітаційних послуг для забезпечення якісної медичної та психологічної допомоги військовослужбовцям, які постраждали внаслідок війни.

Метою статті є здійснення аналізу чинної нормативно-правової бази, яка регулює процеси медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців в Україні, виявлення основних недоліків та проблем у цій сфері, що виникли внаслідок широкомасштабної війни, а також визначення конкретних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та практики надання реабілітаційних послуг.

Вклад основного матеріалу дослідження. Під час військових дій особливої значущості набуває система реабілітації військовослужбовців, яка включає як медичну, так і психологічну допомогу. Реабілітація – це не просто комплекс заходів або поєднання різних методів впливу на стан здоров'я людини. У програмах реабілітації ефективність кожного заходу має взаємообумовлений вплив. Зокрема, включені до індивідуального плану реабілітації клінічні, психологічні, фізичні, соціально-трудова або інші заходи, окрім здійснення прямого впливу на результат реабілітації, опосередковано впливають й на ефективність інших заходів. Така синергія свідчить про необхідність системного підходу як до законодавчого регулювання, так і до заходів практичної реалізації програм реабілітації військовослужбовців і ветеранів війни [1]. Для забезпечення ефективного функціонування системи реабілітації військовослужбовців важливим

є створення та впровадження відповідної нормативно-правової бази. У період з початку Антитерористичної операції у 2014 році та широкомасштабної війни у 2022 році було розроблено та впроваджено низку важливих нормативних актів. Зокрема указ Президента України від 28 березня 2018 року № 89/2018 затвердив Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік, яка передбачала реформування системи матеріально-технічного та медичного забезпечення Збройних Сил України. Програма акцентує увагу на покращенні медичних послуг для військових, включаючи розвиток нових медичних підрозділів та підвищення кваліфікації медичних працівників. Це забезпечує інтеграцію зусиль українських військових із стандартами НАТО, що сприяє підвищенню рівня медичного обслуговування. Документ також передбачає створення єдиної системи логістичного забезпечення, що покращує координацію та ефективність використання ресурсів [2].

Указом Президента України від 2 грудня 2016 року № 536/2016 було введено посаду Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників АТО, які зазнали поранень, контузій, каліцтв або інших захворювань під час участі в АТО/ООС. Цей указ також передбачав координацію реабілітаційних заходів, забезпечуючи взаємодію між державними установами та громадськими організаціями. Уповноважений відповідав за розробку та впровадження програм реабілітації, включаючи медичну, психологічну та соціальну допомогу, а також контролював виконання цих програм та забезпечував їх фінансування [3]. Варто відмітити, що цей указ був важливим кроком у систематизації та покращенні реабілітаційної допомоги ветеранам, водночас на підставі указу Президента України від 27 вересня 2021 року № 489/2021 даний указ втратив чинність.

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 року № 143 було утворено Міжвідомчий координаційний центр соціально-трудової реабілітації учасників АТО, що забезпечує соціальну адаптацію та трудову реабілітацію постраждалих. Центр займається розробкою та впровадженням програм професійної підготовки та перепідготовки ветеранів, сприяє їх працевлаштуванню. Він також координує діяльність різних державних органів та громадських організацій у сфері соціальної реабілітації. Постановою також визначено механізми фінансування та моніторингу ефективності програм,

які реалізуються Центром [4], що сприяє успішній інтеграції ветеранів у цивільне життя та підвищенню їхньої економічної самостійності.

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 238 затверджено Порядок використання коштів, що надійшли з Трастового фонду НАТО для надання допомоги діючим та звільненим українським військовослужбовцям. Порядком регламентовано розподіл та використання фінансової допомоги, спрямованої на медичну та психологічну реабілітацію. Окрім того порядок включає механізми контролю за цільовим використанням коштів та звітності, а також визначає пріоритетні напрямки фінансування, такі як закупівля медичного обладнання та фінансування реабілітаційних центрів [5] з метою забезпечення ефективного використання міжнародної допомоги для покращення умов реабілітації військовослужбовців.

В свою чергу постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1057 було затверджено Порядок проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб. Документ встановлював процедури надання психологічної допомоги, включаючи діагностику, лікування та профілактику психічних розладів, а також регламентував діяльність реабілітаційних центрів та визначав вимоги до їхнього обладнання та персоналу, передбачав моніторинг та оцінку ефективності надання реабілітаційних послуг [6]. Слід також відмітити, що наказом Міністерства у справах ветеранів України від 14 січня 2022 року № 5 було встановлено граничну вартість послуг із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, антитерористичної операції та осіб, які забезпечували національну безпеку і оборону, а також членів їхніх сімей. Документ визначає максимальну вартість реабілітаційних послуг, що покриваються державним бюджетом, а також регулює порядок надання цих послуг та встановлює вимоги до суб'єктів їх надання [7] з метою забезпечення доступності якісної психологічної допомоги для постраждалих. Водночас 1 січня 2023 року наведений вище Порядок проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників втратив чинність на

підставі постанови Кабінету Міністрів України № 1338 від 29 листопада 2022 року.

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1188 затверджено Державний соціальний стандарт фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни. Цей документ визначає основні вимоги та умови для надання послуг фізкультурно-спортивної реабілітації, включаючи необхідні ресурси та кваліфікацію спеціалістів [8]. Однак варто зазначити, що цей стандарт був прийнятий до широкомасштабної війни у 2022 році і він не враховує специфічні проблеми реабілітації в умовах війни. Зокрема не враховано масові втрати серед військових та мирного населення, необхідність оперативної реабілітації поранених, а також специфічні психологічні травми, які зазнають учасники бойових дій, тому цей стандарт потребує оновлення та доповнення з урахуванням сучасних викликів та реалій.

Важливим та знаковим щодо регулювання питань реабілітації військовослужбовців став Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [9], яким визначено правові, організаційні та економічні засади проведення реабілітації осіб з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я з метою досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування у їхньому середовищі. Основною метою цього закону є створення ефективної системи реабілітаційних послуг, яка б забезпечувала рівні можливості для всіх осіб з обмеженнями.

Закон включає положення про правові засади реабілітації, організацію реабілітаційних послуг, фінансування реабілітаційних заходів та вимоги до фахівців у сфері реабілітації. Зокрема визначено права пацієнтів на доступ до реабілітаційних послуг, а також обов'язки держави щодо забезпечення цих прав. Закон також передбачає створення реабілітаційних центрів та установ, які мають надавати якісні послуги з реабілітації.

Варто зазначити, що цей закон був прийнятий до широкомасштабної війни у 2022 році і він, так само як і Державний соціальний стандарт фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, не враховує специфічні проблеми реабілітації в умовах війни – не враховано масові втрати серед військових та мирного населення, необхідність оперативної реабілітації поранених, а також специфічні

психологічні травми, які зазнають учасники бойових дій. З огляду на наведене Закон також потребує оновлення та доповнення з урахуванням нових викликів та реалій.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338 [10] (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2023 року № 1270) затверджено «Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб» [11]. Цей документ визначив загальні питання, процедури та умови надання психологічної допомоги. Зокрема постанова передбачає створення системи координації між різними державними установами та громадськими організаціями, які займаються питаннями реабілітації. Вона також встановлює стандарти надання психологічної допомоги, що включають діагностику, лікування та профілактику психічних розладів. Крім того документ регулює питання фінансування та контролю за якістю надання послуг, що сприяє ефективному використанню бюджетних коштів.

Водночас постановою не враховано низку важливих аспектів, необхідних для ефективної реабілітації в умовах сучасної війни. По-перше, вона не охоплює специфічні потреби військовослужбовців, які зазнали важких травм та психологічних розладів під час бойових дій. Відсутність детальних процедур для надання допомоги при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР) та інших психічних травмах обмежує можливості ефективного лікування. По-друге, постановою не враховано потребу в спеціалізованих реабілітаційних центрах, що можуть забезпечити комплексну допомогу, включаючи фізичну, психологічну та соціальну реабілітацію. Немає також чітких механізмів для інтеграції зусиль різних медичних і соціальних служб, що може призвести до дублювання функцій та неефективного використання ресурсів. Крім того постановою не передбачено необхідних заходів для навчання та підвищення кваліфікації фахівців, що займаються реабілітацією військовослужбовців і ветеранів. Недостатня увага приділяється також фінансовим аспектам, зокрема, недостатнє фінансування для створення нових і підтримки існуючих реабілітаційних програм і центрів. Окрім того варто зазначити, що постанова не враховує необхідність психологічної підтримки для сімей військовослужбовців, які часто також потребують допомоги для адаптації до нових умов життя після повернення їхніх близьких з війни.

Висновки. Аналіз діючої нормативної бази щодо реабілітації військовослужбовців і ветеранів війни дає можливість стверджувати, що існуючі правові акти не повністю відповідають викликам, з якими стикається Україна під час сучасної війни. Зокрема існуюча нормативна база не охоплює специфічні потреби військовослужбовців, які зазнали важких фізичних та психологічних травм під час бойових дій. Відсутність детальних процедур для надання допомоги при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР) та інших психічних травмах значно обмежує можливості ефективного лікування цих станів. Важливо розробити спеціалізовані програми для таких випадків, що включають як медикаментозне, так і психотерапевтичне лікування.

На сьогодні держава не створила достатньої кількості спеціалізованих реабілітаційних центрів, які могли б надавати комплексну допомогу. Це включає як фізичну, так і психологічну та соціальну реабілітацію. Необхідно створити або модернізувати існуючі центри, щоб забезпечити доступ до якісної реабілітації для всіх постраждалих військовослужбовців.

Нормативною базою не забезпечено належної координації між різними державними установами та громадськими організаціями, що займаються реабілітацією. Відсутність чітких механізмів інтеграції зусиль різних структур призводить до дублювання функцій та неефективного використання ресурсів. Важливо розробити механізми координації, що включають спільні бази даних, регулярні наради та обмін інформацією.

Також існує проблема з кадровим забезпеченням. Недостатня кількість кваліфікованих реабілітологів, психологів, фізіотерапевтів та інших фахівців значно ускладнює процес надання реабілітаційних послуг. Необхідно збільшити кількість навчальних місць у медичних вишах для підготовки таких спеціалістів, а також впровадити програми підвищення кваліфікації для існуючого персоналу.

Фінансування реабілітаційних програм є недостатнім. Багато реабілітаційних центрів не отримують достатньо коштів для забезпечення якісних послуг. Необхідно збільшити фінансування з державного бюджету та залучити міжнародну допомогу для підтримки та розвитку реабілітаційних програм.

Нормативні акти не враховують потребу в психологічній підтримці для сімей військовослужбовців. Родини ветеранів також стикаються

з великими труднощами під час адаптації до мирного життя після повернення їхніх близьких з війни. Необхідно розробити програми психологічної підтримки для членів сімей військових, щоб забезпечити їм необхідну допомогу.

Отже існуюча нормативна база потребує значного удосконалення. Важливо не лише адаптувати діючі закони та постанови до сучасних реалій, але й забезпечити їх практичну реалізацію через належне фінансування, підготовку кадрів, координацію між різними структурами та впровадження сучасних технологій у систему реабілітації. Тільки комплексний підхід дозволить створити ефективну систему реабілітації військовослужбовців та ветеранів війни в Україні.

Список використаної літератури:

1. Радецька Л. Особливості проявів бойових стресових розладів у поранених військовослужбовців Збройних Сил України – учасників бойових дій. *Медсестринство*. 2020. № 4. С. 23–26.
2. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік: Указ Президента України від 28 березня 2018 року № 89/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2018#Text>
3. Про Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників АТО, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в (АТО) ООС: Указ Президента України від 2 грудня 2016 року № 536/2016. (втратив чинність на підставі Указу Президента № 489/2021 від 27 вересня 2021 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386/2018#Text>
4. Про утворення Міжвідомчого координаційного центру соціально-трудової реабілітації учасників АТО, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в АТО: постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 р. № 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2016-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли з Трастового фонду НАТО або цивільного бюджету НАТО для виконання положень Імплементативної угоди між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації: постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2016-%D0%BF#Text>
6. Порядок проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб,

- які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1057 (постанова втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 1338 від 29 листопада 2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2017-%D0%BF#Text>
7. Про встановлення на 2022 рік граничної вартості послуг із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб: наказ Міністерства у справах ветеранів України від 14 січня 2022 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0136-22#Text>
 8. Державний соціальний стандарт фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-2021-%D0%BF#Text>
 9. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053-ІХ. *Відомості Верховної Ради*. 2021. № 8. Ст. 59.
 10. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text>
 11. Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2023 року № 1270). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text>

Kurkova K. M., Lutsenko-Myskiv L. I. Legal regulation of the rehabilitation of military servants

The article is devoted to the analysis of the official regulatory framework that regulates the processes of medical and psychological rehabilitation of military servicemen in Ukraine, as well as the identification of the main shortcomings and problems in this area that are to blame as a result of a full-scale war.

After the start of Russia's large-scale war against Ukraine in 2022, new challenges arose for the system of medical and psychological rehabilitation of military personnel. Large-scale hostilities caused a large number of wounded and mentally traumatized persons among the military and civilian population. This creates an urgent need to improve the system of providing medical and psychological assistance, as well as to develop new regulatory and legal acts that take into account modern realities.

It was emphasized that the modern war in Ukraine requires a comprehensive approach to the rehabilitation of servicemen, which includes both physical and psychological assistance. The current legal framework does not fully meet the needs of combatants, which complicates the process of providing quality rehabilitation services. The need to review and update the legislation is a key task to ensure effective support for veterans and their adaptation to civilian life.

A significant number of victims as a result of military actions calls for an increase in resources and improvement of coordination between state institutions engaged in the rehabilitation of military personnel. The lack of adequate funding and effective management of rehabilitation processes creates obstacles to providing timely and quality care. It is important to develop an effective funding system that would ensure transparency and targeted use of funds in this area.

The war caused a large number of cases of post-traumatic stress disorder (PTSD) among servicemen. This increases the need for specialized psychotherapeutic programs and specialists capable of providing assistance in such cases. It is necessary to develop a system of early detection and prevention of PTSD in order to prevent its negative consequences in the future. These measures require legislative support and adequate funding.

Today in Ukraine, the issue of rehabilitation of military personnel has become very relevant. Large-scale hostilities require a quick response and adaptation of legislation to new challenges. That is why today this problem is extremely relevant and necessary to solve, because the quality of life of those who defended the state at the front depends on it.

Key words: *military personnel, psychological rehabilitation, medical rehabilitation, post-traumatic stress disorder, normative and legal regulation, legislation, adaptation to peaceful life, hostilities, war in Ukraine.*

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.10>**Т. В. Блащук**

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права імені Іоаннікія Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
ORCID ID:0000-0002-0605-1920

Д. О. Придатко

магістр права
ORCID ID: 0009-0009-7383-7497

ОСОБЛИВОСТІ ДОСТУПУ ДО МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТІВ ТА СУДУ

Авторами детально досліджено особливості доступу правоохоронних органів, таких як прокуратура, органи слідства та дізнання, адвокатів і суду до медичної інформації пацієнта. Зокрема, розглянуто правові механізми, які регулюють доступ до такої інформації у рамках кримінального та цивільного проваджень. У межах дослідження проведено ґрунтовний аналіз процедури отримання доступу захисником та представниками правоохоронних органів шляхом тимчасового доступу до речей та документів, що містять медичну інформацію. Визначено особливості процесу отримання тимчасового доступу до речей та документів, що містять лікарську таємницю, а також специфіку вилучення таких об'єктів у відповідності до вимог законодавства. Особлива увага приділена процедурі вилучення медичних документів, яка по різному врегульована нормами Етичного кодексу лікаря України та Кримінального процесуального кодексу України, відтак висловлено необхідність внесення змін до зазначених актів для усунення правової невизначеності. Також авторами проаналізовано ряд законодавчих гарантій збереження лікарської таємниці в межах кримінального провадження. Окремо розглянуто випадки, коли медичний працівник зобов'язаний самостійно повідомити правоохоронні органи про інформацію, що стала йому відома внаслідок виконання професійних обов'язків, зокрема у випадках, пов'язаних із можливими правопорушеннями. Значну увагу приділено аналізу позиції Верховного Суду щодо права правоохоронних органів збирати таку інформацію самостійно у зазначених ситуаціях, що дозволяє більш ефективно реалізовувати правоохоронні функції, не порушуючи при цьому законодавчі вимоги щодо захисту конфіденційної інформації. Щодо можливостей адвоката в цій сфері, досліджено питання необхідності надання додаткових документів для підтвердження права доступу до медичних відомостей свого довірителя. Проведено оцінку норм органів адвокатського самоврядування та позиції Верховного Суду щодо окресленої вище проблематики. На основі цього зроблено висновок про те, які саме документи варто додавати до адвокатського запиту, щоб забезпечити законний та ефективний доступ до необхідної медичної інформації.

Ключові слова: інформація, доступ до медичної інформації, правоохоронні органи, адвокат, суд, права пацієнта, захист прав, захист персональних даних.

Постановка проблеми. Збереження лікарської таємниці є однією з фундаментальних основ медичної етики та правової практики, що гарантується законом. Відповідно до чинного законодавства, медичні працівники зобов'язані забезпечувати конфіденційність інформації, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Цей обов'язок включає збереження в таємниці відомостей

про стан здоров'я пацієнта, діагноз, методи лікування, а також будь-яку іншу інформацію, що була отримана під час надання медичної допомоги. Порушення лікарської таємниці може мати серйозні правові наслідки для медичних працівників, оскільки вона є важливим компонентом захисту прав пацієнтів на приватність і довіру до системи охорони здоров'я.

Водночас виникають ситуації за яких правоохоронні органи, адвокати та суди потребують отримання зазначених відомостей задля захисту прав та інтересів клієнта, притягнення до відповідальності правопорушника або задля здійснення правосуддя. У зв'язку з цим, питання доступу є надзвичайно актуальним та складним, особливо в умовах сучасного правового середовища, де інформаційна безпека та захист персональних даних набувають першочергового значення.

Однією з найбільш серйозних проблем у цій царині є те, що правила поширення медичної інформації можуть мати значні відмінності залежно від обставин. Це призводить до численних труднощів у практичній діяльності. Медичні працівники часто опиняються у складній ситуації, коли з одного боку, вони зобов'язані зберігати лікарську таємницю, а з іншого — вони змушені надавати інформацію, що містить конфіденційні дані, на вимогу правоохоронних органів чи суду. Внаслідок цього, особи зобов'язані в кожній окремій ситуації визначати власні права та обов'язки щодо медичної інформації. Без цього виникає ризик порушення прав пацієнтів, які мають право на захист своєї медичної інформації. Okремо варто зазначити проблематику, пов'язану з доступом адвокатів до медичних даних своїх клієнтів. Наявні законодавчі вимоги до подання адвокатського запиту є вичерпними. Разом з тим, це не заважає виникненню нових і нових конфліктів у сфері отримання медичної інформації. Це, своєю чергою, впливає на ефективність судового процесу та загалом на захист прав громадян.

У зв'язку з вищезазначеними, виникає необхідність гармонізації законодавства, деталізації процедур та створення чітких критеріїв для отримання доступу до медичної інформації. Важливо також врахувати сучасні виклики, пов'язані з розвитком цифрових технологій, що значно впливають на способи зберігання, обробки та передачі медичних даних. У цьому контексті постає питання про необхідність реформування чинного законодавства, спрямованого на усунення правових прогалин і забезпечення справедливості у правовідносинах, пов'язаних із доступом до медичної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання доступу до медичної інформації досліджувалося у роботах Литвиненка А.А., Мирова Г.А., Терешко Х.Я. та багатьох інших. Питання доступу правоохоронних органів до зазначеної інформації досліджувалося у пра-

цях Абламського С.Є., Романюка В.В. Камішанського О.Ю., Горбаньова І.М., Ахтирської Н.М., Блінової Г.О., Потіп Н.М. Разом з тим, недослідженим залишилось питання комплексного дослідження взаємодії прав та обов'язків медичних закладів, правоохоронних органів, адвокатів та судів між собою стосовно медичної інформації пацієнта. Також, у статті зроблено ряд висновків, які будуть важливі у практичній правозастосовчій діяльності. Крім того, проведено порівняльний аналіз норм Цивільного процесуального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо витребування медичної інформації.

Метою дослідження є вивчення особливостей доступу правоохоронних органів, адвокатів та суду до відомостей, що становлять лікарську таємницю, розробка, виявлення прогалин та суперечностей у законодавстві, а також розроблення рекомендація задля покращення правової регламентації досліджуваної сфери.

Завданням дослідження є аналіз чинного законодавства щодо доступу до медичної інформації, в тому числі щодо доступу правоохоронних органів, адвокатів та суду, дослідження процедури отримання відомостей в межах кримінального та цивільного процесів, а також аналіз практики Верховного Суду щодо особливостей поширення медичної інформації в конкретних випадках.

Виклад основного матеріалу. Положення Закону України «Про захист персональних даних» [1] визначають, що до персональних даних в тому числі належить інформацію про стан здоров'я. За загальним правилом обробка саме такої категорії інформації забороняється. Однак визначене правило не застосовується якщо обробка відбувається з метою правового захисту пацієнта, пов'язана з виконанням завдань оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється уповноваженим державним органом та в межах закону, а також стосується рішення судів.

Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2] стверджує, що пацієнт має право на таємницю щодо факту звернення до медичних закладів, стану свого здоров'я, діагнозів та інших відомостей, що стали відомі у зв'язку зі здійсненням діяльності в сфері охорони здоров'я. Зазначеному праву пацієнта кореспондує обов'язок лікаря та медичного працівника не розголошувати вищезазначені дані.

Однак, описана вище заборона не є абсолютною та містить ряд винятків, які ми розглянемо детальніше.

Статтями 159-163 Кримінального процесуального кодексу України [3] визначено, що відомості, які становлять лікарську таємницю, відносяться до охоронюваної законом таємниці. Задля отримання доступу до таких відомостей необхідно звернутися з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді або суду. Варто звернути увагу, що до такого клопотання встановлений ряд законодавчих вимог, серед яких є вимога довести, що ті чи інші речі або документи знаходяться в зазначених осіб, що зазначені докази мають суттєве значення для справи, що неможливо отримати такі докази в інший спосіб. Розглядається клопотання за участь особи у володінні якого знаходяться речі чи документи до яких необхідно отримати доступ. Крім того, якщо сторона доведе необхідність вилучити такі докази у зв'язку з ризиком їх знищення, то суд вправі прийняти таке рішення. Також підкреслимо, що подати таке клопотання можуть як органи слідства, так і сторона захисту.

Разом з тим, відповідно до Етичного кодексу лікаря України [4], медична інформація про пацієнта, може бути розголошена у разі мотивованої вимоги органів дізнання, слідства, прокуратури. Поняття медичної інформації є досить широким у чинному законодавстві і містить не тільки медичні відомості в довільній формі, а й відповідну медичну документацію. Одночасно зазначена норма Етичного кодексу лікаря України встановлює право лікаря, а не обов'язок, до того ж встановлює умову, що вимога повинна бути вмотивована. Тобто, лікар на власний розсуд вирішує чи достатні підстави для надання такої інформації, і чи він повинен надавати її.

Однак, на нашу думку, така норма є суперечить законодавству. Проблема полягає в тому, що законодавство покладає на лікаря обов'язок зберігати в таємниці відомості, що стали йому відомі під час медичної практики, але, паралельно з цим, надає право поширити таку інформацію в разі вимоги правоохоронних органів. Ми вважаємо, що все ж вірною буде процедура отримання інформації в порядку тимчасового доступу до речей та документів відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, а положення Етичного кодексу лікаря України необхідно привести у відповідність до Кримінального процесуального кодексу України і передбачити, що лікар зобов'язаний надати медичну інформацію про пацієнта виключно на вимогу слідчого судді або суду.

Варто зазначити, що Цивільний процесуальний кодекс України [5] також містить норму

щодо отримання доступу до такої категорії даних, забезпечуючи процесуальні механізми для витребування необхідних доказів. Зокрема, стаття 84 визначає процедуру витребування доказів, які сторона самостійно не в змозі отримати, що є особливо актуальним у випадках, коли йдеться про медичну інформацію щодо третіх осіб, яка захищена законодавством. В даному випадку, так само необхідно довести необхідність витребування документів, обґрунтувати їх визначальну цінність для розгляду справи, а також продемонструвати, що таке втручання у приватне життя є пропорційним і виправданим. Таким чином, задля отримання медичної інформації щодо третіх осіб в межах цивільного процесу необхідно звертатися з відповідним клопотанням до суду.

Серед гарантій захисту лікарської таємниці Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює заборону на допит медичних працівників та інших осіб про відомості, що становлять лікарську таємницю. Однак, зазначену категорію осіб можна позбавити обов'язку зберігати професійну таємницю шляхом надання письмової згоди на розповсюдження відомостей особи, якої ця інформація безпосередньо стосується. Підкреслимо, що Цивільний процесуальний кодекс України не містить чіткої заборони на допит медичних працівників. Також, «забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій медичних працівників, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру» [3]. Дублює зазначене положення ч. 4 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6]

Разом з тим, інколи трапляються зворотні ситуації. У передбачених законом випадках медичний працівник самостійно зобов'язаний повідомити правоохоронні органи відомості, що стали відомі їм у зв'язку з виконанням власних обов'язків.

Так, відповідно до Порядку обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції [7], медичні заклади зобов'язані вести облік звернень та доставлення пацієнтів до закладів охорони здоров'я у зв'язку із заподіянням останнім тілесних ушкоджень кримінального характеру (вогнепальних, колотих, різаних, рубаних, забитих поранень), а також повідомляти представників поліції про такі випадки.

В Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [8] встановлено обов'язок закладів охорони здоров'я повідомляти органи Національної поліції України пацієнтів, які могли отримати тілесні ушкодження внаслідок вчинення домашнього насильства.

Варто підкреслити, що інформація медичних установ про надходження до них осіб з ознаками кримінальних травм не може бути приводом до порушення кримінальної справи і не породжує кримінально-процесуальних відносин. Однак вона підлягає перевірці в адміністративному порядку. Вона може бути підставою для виїзду на місце події, проведення оперативно-розшукових заходів, призначення ревізії, проведення контрольних закупок та інших перевірок дій. Якщо в процесі перевірок дій будуть виявлені ознаки злочину, складається рапорт про безпосереднє виявлення ознак злочину [9, ст. 411].

Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [10] встановлює обов'язок лікарів наркологічного закладу повідомляти правоохоронні органи про звернення до них особи на лікування, у разі притягнення цієї особи до кримінальної або адміністративної відповідальності.

Також, відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» [11] допускається передача відомостей про стан психічного здоров'я особи та надання їй психіатричної допомоги у разі провадження досудового розслідування або судового розгляду – здійснюється за письмовим запитом слідчого, прокурора та суду.

З огляду на вищезазначене, цікавою стає позиція Касаційного кримінального суду висловлена у постанові від 06.06.2023 по справі № 293/1947/20 [12]. Згідно з обставинами справи обвинувачений на ґрунті неприязних стосунків завдав особі декілька ударів ножом, що призвело до смерті останнього. Органи слідства кваліфікували вчинене правопорушення за частиною 2 статті 121 Кримінального кодексу України - умисне тяжке тілесне ушкодження, що призвело до смерті. У зв'язку зі смертю слідством було призначено експертизу, задля проведення якої експертам було надано оригінал медичної картки померлого, яку слідчий витребував у медичного закладу самостійно. Сторона захисту посилялася, що оскільки медична картка не отримана в порядку надання ухвалою слідчого судді тимчасового доступу до речей і документів, то зазначений доказ недопустимий. Однак, Верховний Суд з такою думкою не

погодився та зазначив, що сторона обвинувачення вправі самостійно збирати докази шляхом їх витребування. Відповідно до пункту 1.10 «Правила проведення судово-медичної експертизи (дослідження) трупів в бюро судово-медичної експертизи» затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року, «у випадку смерті у лікувально-профілактичних установах особи, яка померла внаслідок насильства або при підозрі на нього, керівник установи зобов'язаний надіслати разом з трупом до моргу оригінал історії хвороби та одяг померлого, якщо він не був вилучений органами дізнання або був виданий родичам померлого» [13]. З огляду на вищезазначену норму, Суд дійшов до висновку, що витребування такої документації слідчим узгоджується з положеннями вищевказаних норм закону, а тому підстави вважати такий доказ недопустимим відсутні.

Таким чином, законодавством встановлено ряд випадків за яких медичні працівники зобов'язані самостійно передати інформацію правоохоронним органам щодо факту звернення, характеру отриманих ушкоджень та ряду інших персональних даних. Кожен з таких випадків пов'язаний з вчиненням пацієнтом або щодо пацієнта протиправного діяння за яке передбачена відповідальність. Загалом, такі законодавчі положення підкреслюють важливість співпраці між медичними установами та правоохоронними органами з метою забезпечення правопорядку, захисту прав пацієнтів та громадської безпеки. Ця взаємодія є необхідною для ефективного запобігання злочинам, контролю за небезпечними для суспільства особами, а також для забезпечення справедливості та належного правосуддя.

Варто окремо підкреслити, що за загальним правилом цивільного процесу суд не вправі витребувати докази з власної ініціативи. Як ми зазначили вище, задля розгляду таких процесуальних дій одна з сторін повинна звернутися до суду з відповідним клопотанням. Зазначене підтверджується положеннями статей 13 та 81 Цивільного процесуального кодексу України. Разом з тим, зазначені норми визначають, що у разі, якщо збирання доказів є необхідним для захисту малолітніх або неповнолітніх осіб та недієздатних осіб або осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, то суд вправі вчинити такі дії з власної ініціативи. Суд також вправі самостійно збирати докази в тому випадку, якщо суд має сумніви у добросовісній реалізації

сторонами своїх прав та обов'язків щодо доказів. В межах окремого провадження в порядку статті 293 Цивільного процесуального кодексу України, суд може за власною ініціативою витребувати докази задля з'ясування певних обставин. Щодо кримінального процесу, то відповідно до положень статті 93 Кримінального процесуального кодексу України, «збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому цим Кодексом». Таким чином, кодекс не передбачає самостійне втручання суду у створення доказової бази.

Якщо ж говорити про можливість адвоката витребувати необхідні йому медичні відомості, то варто усвідомлювати декілька важливих моментів. Перш за все, адвокат може витребувати інформацію виключно щодо свого клієнта. Адвокат не вправі вимагати від медичних закладів відомості, що містять лікарську таємницю, щодо третіх осіб. Такі відомості можна отримати виключно ухвалою суду про витребування доказів або тимчасовий доступ до речей чи документів залежно від судочинства.

По-друге, задля отримання інформації щодо свого клієнта, адвокату варто окрім документів, що визначені законом, додавати до адвокатського запиту також додаткові документи. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підкреслює, що «до адвокатського запиту додаються посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордеру або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги. Вимагати від адвоката подання разом з адвокатським запитом інших документів забороняється» [14]. У рішенні Ради адвокатів України «Щодо роз'яснення деяких питань, пов'язаних з реалізацією права адвоката на звернення з адвокатським запитом» від 13.10.2018 № 172 [15] також зазначено, що вимагати інші документи, окрім визначених законом вважається протиправним. Водночас адвокат може на власний розсуд надати додаткові документи, якщо вважає це за доцільне. Рішенням Ради адвокатів України «Про затвердження роз'яснення щодо вимог до адвокатських запитів» від 03.07.2021 № 53 [16] встановлено, що задля отримання конфіденційної інформації, до якої відноситься лікарська таємниця, необхідно долучити до адвокатського запиту додаткові документи, які надають

право адвокату на отримання такої інформації. Такими документами може бути, згода клієнта на надання його медичних даних адвокату або копія чи витяг з договору, де чітко встановлено право адвоката на отримання конфіденційної інформації стосовно свого клієнта.

Аналізуючи вищезазначене, можна помітити, що з роками позиція Ради адвокатів України стала жорсткішою. Якщо у 2017 році вони стверджували, що надання додаткових документів це право адвоката, то вже у 2021 році вони встановлюють обов'язок адвоката надавати додаткові документи задля отримання конфіденційної інформації.

Третім важливим моментом є встановлення в договорі права адвоката збирати конфіденційну інформацію щодо свого клієнта. У цьому контексті важливою є постанова Верховного Суду від 11.01.2020 по справі № 442/4791/17 [17]. Судом було зроблено висновок, що особа має право отримати медичні дані стосовно себе через адвоката. Однак повноваження адвоката в такому випадку повинні бути належним чином оформленні відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Підкреслимо, що володілець такої інформації не вправі відмовити особі у доступі до інформації щодо самої себе.

З такою позицією Верховного Суду ми повністю згодні. Адвокат в силу закону, зобов'язаний як і будь-який медичний працівник, зберігати в таємниці відомості, що стали йому відомі під час здійснення професійної діяльності. Зазначений принцип гарантує збереження усіх відомостей, в тому числі й медичних, задля захисту прав свого довірителя. До того ж, при укладенні договору, клієнт уповноважує адвоката на представництво його інтересів та вчинення певних дій. Якщо ж детально зазначати в договорі, що адвокат вправі збирати медичну інформацію щодо свого клієнта, то вимагання інших документів на підтвердження згоди є недоцільним.

Висновок. Доступ до медичної інформації правоохоронних органів, адвокатів та судів — це складне та комплексне питання, яке вимагає ретельного підходу та чіткої правової регламентації. Ряд законодавчих актів визначають особливості передачі такої інформації у різних життєвих ситуаціях, проте ці норми часто недостатньо узгоджені між собою, що призводить до правової невизначеності. Крім того, нерідкістю є конфлікти та суперечки між особами, які зберігають таку інформацію, та особами, які її витребують, що ускладнює процес її отримання

і може призвести до порушення прав як пацієнтів, так і запитуючих сторін.

Задля уникнення подібних ситуацій варто працювати над покращенням національного законодавства. Перш за все, як зазначалося вище, необхідно привести у відповідність між собою положення різних актів законодавства, щоб уникнути протиріч та двозначних трактувань. Це створить більш стабільну правову основу для регулювання доступу до медичної інформації.

Особливу увагу слід приділити деталізації деяких норм або їх актуалізації з урахуванням сучасних реалій, зокрема розвитку цифрових технологій, що вимагає нових підходів до захисту медичних даних. Не було б зайвим уніфікувати ряд випадків, за яких медичний працівник зобов'язаний або має право поширити відомості, що становлять лікарську таємницю, в межах одного нормативно-правового акта. Така уніфікація сприяла б більш чіткому розумінню відповідними особами своїх прав та обов'язків.

Додатково, необхідно розробити чіткі процедури і критерії для визначення правомірності запитів на доступ до медичної інформації, включаючи встановлення балансів між правом на конфіденційність пацієнтів та суспільними інтересами. Це допоможе уникнути зловживань та забезпечить справедливий підхід до розгляду таких запитів. Впровадження цих змін сприятиме більш ефективному захисту прав усіх учасників процесу та підвищенню довіри до системи охорони здоров'я та правосуддя.

Разом з тим, досліджена тематика потребує більше обґрунтованих досліджень задля удосконалення національного законодавства та усунення існуючих недоліків у системі.

Список використаної літератури:

1. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Етичний кодекс лікаря України, прийнятий Всеукраїнським з'їздом лікарських організацій та X З'їздом Усеукраїнського лікарського товариства в м. Євпаторії 27.09.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001748-09>
5. Цивільний процесуальний кодекс Укра-

їни: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

6. Про оперативну-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
7. Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції: Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України від 06.07.2016 № z1051-16 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16#Text>
8. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
9. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України.— К.: А. С. К., 2007.— 1056 с.— (Нормативні документи та коментарі) ISBN 966-8291-15-8, ст. 411. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tertyshnyk_Volodymyr/Naukovo-praktychnyy_komentar_do_KPKU.pdf
10. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>
12. Постанова Касаційного кримінального суду від 06.06.2023 по справі № 293/1947/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111403457>
13. Правила проведення судово-медичної експертизи (дослідження) трупів в бюро судово-медичної експертизи: Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG793>
14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#n6>
15. Щодо роз'яснення деяких питань, пов'язаних з реалізацією права адвоката на звернення з адвокатським запитом: рішення Ради адвокатів України від 13.10.2018 № 172. URL: https://medcom.unba.org.ua/assets/uploads/Lviv/2018-10-13-r-shennya-rau-172_5c2749a0d44d9.pdf
16. Про затвердження роз'яснення щодо вимог до адвокатських запитів: рішення Ради адвокатів України від 03.07.2021 № 53. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2021-07-03-r-shennya-rau-53_60feb77d38d3a.pdf
17. Постанова Верховного Суду від 11.11.2020 по справі № 442/4791/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93666639>

Blashchuk T. V., Prydatko D. O. Specifics of access to medical information by law enforcement agencies, lawyers, and courts

This article provides a detailed examination of the specifics of access to patient medical information by law enforcement agencies such as the prosecution, investigative and inquiry bodies, as well as lawyers and courts. In particular, it considers the legal mechanisms that regulate access to such information within the framework of criminal and civil proceedings. The study includes a thorough analysis of the procedures by which defense attorneys and law enforcement representatives obtain temporary access to items and documents containing medical information. The features of the process of obtaining temporary access to items and documents that contain medical secrets, as well as the specifics of seizing such objects in accordance with legal requirements, are identified. Special attention is given to the procedure for seizing medical documents, which raises significant legal questions and conflicts between the norms of the Ethical Code of the Ukrainian Doctor and the Criminal Procedure Code of Ukraine. The need for amendments to these acts to eliminate legal uncertainty is emphasized. Additionally, a number of legislative guarantees for the preservation of medical confidentiality within criminal proceedings are analyzed. Cases where a medical worker is obliged to independently inform law enforcement agencies about information obtained in the course of professional duties, particularly in cases related to possible offenses, are separately considered. Significant attention is given to the analysis of the Supreme Court's position regarding the right of law enforcement agencies to independently collect such information in the aforementioned situations, allowing for more effective enforcement without violating legal requirements for the protection of confidential information. Regarding the lawyer's capabilities in this area, the issue of the necessity of providing additional documents to confirm the right to access the medical records of their client is examined. The norms of the bar self-governance bodies and the Supreme Court's position on the aforementioned issues are assessed. Based on this, conclusions are drawn about which specific documents should be included in a lawyer's request to ensure lawful and effective access to the necessary medical information.

Key words: *information, access to medical information, law enforcement agencies, lawyer, court, patient rights, rights protection, personal data protection.*

В. В. Драгунов

аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗДІЙСНЕННЯ ЗАТРИМАННЯ ВИКЛЮЧНО НА ПІДСТАВАХ ТА ВІДПОВІДНО ДО ПРОЦЕДУРИ, ВСТАНОВЛЕНОЇ ЗАКОНОМ: СТАНДАРТИ, СФОРМОВАНІ ЄСПЛ

Стаття присвячена аналізу змісту та основних положень стандарту «нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом», які сформовані прецедентною практикою ЄСПЛ в контексті кримінального провадження.

Із посиланням на прецедентну практику ЄСПЛ обґрунтовано, що положення статті 5 Конвенції неодмінно вимагає, аби органи національної влади могли переконливо обґрунтувати, посилаючись на конкретні факти, що в момент затримання особи в їх розпорядженні були відомості, що свідчили про можливість вчинення особою кримінального правопорушення.

Встановлено, що діяння, у якому підозрюється особа і у зв'язку із вчиненням якого вона була затримана, має становити кримінальне правопорушення відповідно до внутрішнього законодавства. Відсутність такої кореляції тягне за собою порушення п.1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Досліджено алгоритм оцінки ЄСПЛ наявності прихованої мети затримання особи. Встановлено, що вона вимагає аналізу усіх фактичних обставин кримінального провадження, а іноді й суспільного-політичного контексту.

Зазначено, що затримання особи в будь-якому випадку обов'язково має бути зафіксоване. У протоколі затримання мають бути відображені щонайменше такі відомості як дата, час і місце затримання, ім'я затриманого, причини затримання та ім'я особи, яка його здійснила. Наведено вітчизняну правозастосовну практику, дотичну до цього аспекту.

Узагальнено основні положення, які включає в себе визначений у п.1 ст. 5 Конвенції стандарт «нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом».

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи, затримання, право на свободу та особисту недоторканість, Європейський суд за прав людини.

Вступ. Затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, який полягає у тимчасовому позбавленні особи свободи та спрямований на припинення кримінального правопорушення, а також збирання необхідних доказів.

У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі - КПК України) 2012 року суттєво розширилися гарантії прав та законних інтересів затриманих осіб, що серйозно гармонізувало вітчизняне законодавство із міжнародно-правовими стандартами у цій сфері.

Позаяк, у практиці правоохоронних та судових органів дедалі частіше виникають проблеми правильного застосування відповідних положень КПК України, оцінки допустимості доказів, отриманих в ході затримання, забезпечення прав затриманих осіб тощо. Все це вказує на те, що українське кримінальне процесуальне зако-

нодавство та правозастосовна практика все ще не є достатньо уніфікованими у цьому питанні і потребують подальшого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

До проблем, пов'язаних із процесуальним порядком затримання особи у науці кримінального процесу зверталися О.В. Винокуров, К.Д. Волков, І.В. Гловюк, О.В. Гунченко, Є.В. Дояр, В.Г. Дрозд, В.А. Завтур, Д.В. Лазарева, Т.О. Лоскутов, Ю.В. Лук'яненко, Ю.В. Маник, В.В. Рогальська, Г.К. Тетерятник, В.І. Фаринник, Т.Г. Фоміна, Д.М. Цехан, О.О. Цимбалістенко, О.В. Шульга та інші.

Поряд із цим, питання змісту та реалізації закріпленого у п.1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі - Конвенції) стандарту «нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і від-

повідно до процедури, встановленої законом» досліджувалося лише в межах більш широкої проблематики.

Саме тому, **метою** даної статті є встановлення змісту та основних положень стандарту «нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом», які сформовані прецедентною практикою ЄСПЛ в контексті кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. У контексті кримінального провадження п. «с» пункту 1 статті 5 Конвенції допускає лише одну правомірну мету та підставу затримання особи – допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення.

ЄСПЛ дотримується доволі усталеної позиції з приводу того, що саме слід вважати обґрунтованою підозрою в контексті п.1 ст. 5 Конвенції. У справі «Фокс, Гемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» Суд зазначив про те, що під цим поняттям слід розуміти «наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити злочин» [1]. Таке визначення доволі фундаментальне було прийнято як доктриною, так і судовою практикою після набуття чинності КПК України 2012 року, адже законодавець, закріпивши цей стандарт у низці положень кодексу, не надав йому нормативного визначення.

Поряд із цим, у практиці ЄСПЛ зміст цього поняття розвивався і піддавався істотній еволюції, розкриваючи нові проблемні аспекти.

Наприклад, у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства». ЄСПЛ дійшов висновку про те, що факти, на яких ґрунтується підозра не повинні бути такого ж рівня як ті, що необхідні для висунення обвинувачення, що відбувається на наступних етапах провадження [2]. Більше того, не є обов'язковим з точки зору дотримання стандартів п.1 ст. 5 Конвенції те, щоб кримінальне провадження неодмінно закінчилося засудженням особи. У аналізованому рішенні ЄСПЛ зазначив, що той факт, що заявницю звільнили після допиту, який тривав трохи більше однієї години не означає, що мета її арешту та тримання під вартою не відповідала пункту 1 статті 5, оскільки «існування такої мети має розглядатися незалежно від її досягнення».

Тобто, положення статті 5 Конвенції неодмінно вимагає, аби органи національної влади

могли переконливо обґрунтувати, посилаючись на конкретні факти, що в момент затримання особи в їх розпорядженні були відомості, що свідчили про можливість вчинення особою кримінального правопорушення.

Однак, з точки зору стандартів ст. 5 Конвенції важливим є те, щоб факти, на які посилається уряд, дійсно вказували на вчинення саме кримінального, а не будь-якого іншого правопорушення. І цей аспект неодноразово розглядався у практиці ЄСПЛ. Зокрема, питання про те, чи була виправданою кваліфікація дій особи на момент її затримання піднімалося у справі «Влох проти Польщі» [3], у якій заявника було позбавлено свободи у зв'язку із підозрою у вчиненні торгівлі дітьми. Водночас, на рівні тогочасної національної правозастосовної практики не було однозначного тлумачення відповідних норм польського кримінального права. Суд у підсумку дійшов висновку про відсутність порушення п.1 ст. 5 Конвенції, обґрунтовуючи це тим, що у справі немає жодних доказів того, що тлумачення положень законодавства, на яке посилалися національні органи влади у справі заявника, було довільним або необґрунтованим.

Натомість протилежного висновку ЄСПЛ дійшов у справі «Луканов проти Болгарії» [4]. В цій справі заявника, який був членом уряду, було затримано за підозрою у незаконному привласненні коштів, яке полягало у тому, що гроші, які виділялися урядом для допомоги країнам, що розвиваються, містили приховані угоди та шкодили національній економіці. Однак, болгарське національне законодавство не містило жодних застережень з приводу того, що будь-хто може нести відповідальність за участь у прийнятті колективного рішення подібного характеру. Крім того, обов'язковим елементом указанного правопорушення був його мотив, який полягав у тому, що особа мала отримати вигоду для себе або для третьої сторони. Уряд не надав жодної інформації, яка б свідчила про те, що заявник у той час обґрунтовано підозрювався в тому, що він намагався отримати таку вигоду від розподілу бюджетних коштів. У зв'язку із цим, ЄСПЛ дійшов висновку про те, що «він не переконався у тому, що поведінка, за яку заявника було притягнуто до відповідальності, становила кримінальний злочин згідно з болгарським законодавством у відповідний час», констатувавши у зв'язку із цим порушення п.1 ст. 5 Конвенції.

Схожа ситуація склалася у справі «Расул Джафаров проти Азербайджану», у якій заявник був затриманий за підозрою у зв'язку із

ймовірними порушеннями фінансової діяльності низки громадських організацій. Заявник у цій справі скаржився на відсутність «обґрунтованої» підозри проти нього протягом усього періоду досудового розслідування, включаючи як початковий етап після затримання, так і його подальше тримання під вартою. ЄСПЛ у рішенні зазначив, що «вся неправомірна поведінка, приписувана заявнику, по суті впливає з того факту, що він керував громадською організацією, яка не була зареєстрована державою, а також не здійснив реєстрації отриманих грантів. Ніякої іншої інформації чи доказів, які б підтверджували підозру, ані на момент обвинувачення, ані протягом усього періоду тримання під вартою не було продемонстровано» [5]. Суд дійшов висновку, що таке обґрунтування не відповідає мінімальним стандартам, закладеним у п.1 ст. 5 Конвенції.

Ще один аспект, який є особливо важливим у контексті нашого дослідження, полягає у визначенні належної мети затримання. Підпункт «с» п.1 ст. 5 Конвенції встановлює лише одну правомірну мету затримання - допровадження її до компетентного судового органу. ЄСПЛ неодноразово у своїй практиці розглядав питання прихованих затримань, коли заявники стверджували, що справжньою його метою було політичне переслідування, а не кримінальне.

Здійснюючи оцінку того, чи дійсно затримання насправді є формою політичного переслідування, ЄСПЛ бере до уваги загальний контекст провадження. Такий підхід був застосований, зокрема, у справі «Рашад Гасанов проти Азербайджану» [6]. Суд дійшов висновку про те, що приховане переслідування мало місце, взявши до уваги те, що у своїх публічних заявах представники прокуратури намагалися виставити заявників як представників «деструктивних сил» та «організацій, що здійснюють незаконну діяльність», посилячись на той факт, що в квартирах було знайдено наркотичні речовини. Однак, на момент цих заяв у провадженні не було матеріалів, які створювали б обґрунтовану підозру у вчиненні кримінального правопорушення. У цій справі Суд зробив також важливий висновок, що незважаючи на те, що заявники не були представниками опозиції та державними службовцями, це не виключало можливість політичного переслідування, оскільки вони були членами молодіжних рухів, що стояли за організацією протестів проти уряду.

У справі «Мерабішвілі проти Грузії» ЄСПЛ навпаки, визнав недоведеним той факт, що досудове тримання заявника під вартою пере-

слідувало мету усунути його з політичної сцени Грузії. Суд вказав, що незважаючи на те, що кримінальне провадження відбувалося на фоні серйозного політичного антагонізму, спосіб, у який воно здійснювалося, не свідчить про переважно політичну мету його попереднього ув'язнення [7].

Контекст цих справ показує, що надаючи оцінку тому, чи дійсно затримання відбувалося з метою, визначеною у п.1 ст. 5 Конвенції, ЄСПЛ здійснює комплексний аналіз усіх обставин, які супроводжували кримінальне провадження, подекуди виходячи за його межі.

Значення в контексті забезпечення прав затриманих осіб має також час, який минув з моменту подій, що породжують підозру та безпосередньо самим затриманням. Наприклад, у рішенні «Кавала проти Туреччини» Суд вказав, що «не може залишити поза увагою той факт, що заявника було заарештовано через чотири роки після подій у Гезі та початком розслідування у 2013 році. При цьому, Уряд не надав жодного аргументу, що пояснює цей значний проміжок часу» [8]. Після затримання також не було зібрано жодних доказів, які б змінили напрямок розслідування. З огляду на це, ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність конкретних фактів чи інформації, які б виправдовували початкове та подальше тримання заявника під вартою.

Ще одним важливим стандартом, який знаходить своє місце у прецедентній практиці ЄСПЛ є належне фіксування кожного затримання. Суд завжди констатує порушення ст. 5 Конвенції у разі встановлення випадків незареєстрованого затримання. Враховуючи прецедентну практику Суду у цьому аспекті, зокрема, у справах «Смолік проти України» [9] та «Рахімбердієв проти Росії» [10], у протоколі мають бути відображені щонайменше такі відомості як дата, час і місце затримання, ім'я затриманого, причини затримання та ім'я особи, яка його здійснила.

Чинний КПК України в цілому відповідає цьому стандарту. У ч.5 ст. 208 КПК України міститься норма, яка передбачає, що «про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 КПК України, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затрима-

ного, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого».

Протокол затримання має відповідати загальним вимогам до протоколів. А тому, застосовною при складанні такого протоколу є й норма ч.2 ст. 106 КПК України, відповідно до якої протокол складається під час проведення процесуальної дії або безпосередньо після її закінчення. У практиці Верховного Суду є приклади констатації відсутності порушення у ситуаціях, коли протокол затримання складався майже через добу після його здійснення [11]. Вважаємо, що таке зволікання без виправданих причин не відповідає міжнародним стандартам забезпечення прав затриманого і може у перспективі породити питання щодо допустимості отриманих доказів.

Висновки і пропозиції. Аналіз наведеної прецедентної практики ЄСПЛ дозволяє виділити такі основні положення, які включає в себе визначений у п.1 ст. 5 Конвенції стандарт «нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом».

1. На момент затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, органи влади повинні володіти інформацією про можливе вчинення такою особою кримінального правопорушення. Дотримання цього стандарту не залежить від подальшої долі самого кримінального провадження. Принциповим у цьому контексті є наявність таких відомостей саме на момент затримання відповідно до пп. «с» п.1 ст. 5 Конвенції.

2. Діяння, у якому підозрюється особа і у зв'язку із вчиненням якого вона була затриманою, має становити кримінальне правопорушення відповідно до внутрішнього законодавства.

3. Єдиною правомірною метою затримання особи у контексті пп. «с» п.1 ст. 5 Конвенції є її допровадження до компетентного судового органу. Оцінка наявності прихованої мети затримання вимагає аналізу усіх фактичних обставин кримінального провадження, а іноді й суспільного-політичного контексту.

4. Затримання особи в будь-якому випадку обов'язково має бути зафіксованим. У протоколі затримання мають бути відображені щонайменше такі відомості як дата, час і місце затримання, ім'я затриманого, причини затримання та ім'я особи, яка його здійснила. Незадокументоване затримання завжди тягне за собою порушення п.1 ст. 5 Конвенції.

Список використаної літератури:

1. Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom: Judgment of the European Court of human rights, 30 August 1990. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57721>
2. Murray v. The United Kingdom: Judgment of the European Court of human rights, 28 October 1994. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57895>
3. Włoch v. Poland: Judgment of the European Court of human rights, 19 October 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58893>
4. Lukanov v. Bulgaria: Judgment of the European Court of Human rights, 20 March 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58022>
5. Rasul Jafarov v. Azerbaijan: Judgment of the European Court of Human rights, 17 March 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161416>
6. Rashad Hasanov and Others v. Azerbaijan: Judgment of the European Court of Human rights, 7 June 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-183372>
7. Merabishvili v. Georgia: Judgment of the European Court of Human rights, 28 November 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-178753>
8. Kavala v. Turkey: Judgment of the European Court of Human rights, 10 December 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-199515>
9. Smolik v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human rights, 19 January 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108645>
10. Rakhimberdiyev v. Russia: Judgment of the European Court of Human rights, 18 September 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-146387>
11. Постанова Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року, справа № 712/2374/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/100734861>

Drahunov V. V. Detention exclusively on the grounds and in accordance with the procedure established by law: standards formed by the ECtHR

The article is devoted to the analysis of the content and main provisions of the standard «no one can be deprived of freedom, except in such cases and in accordance with the procedure established by law», which are formed by the case law of the ECHR in the context of criminal proceedings.

With reference to the case-law of the ECHR, it is substantiated that the provisions of Article 5 of the Convention necessarily require that the national authorities be able to convincingly justify,

referring to specific facts, that at the time of detention of a person at their disposal there was information indicating the possibility of a person committing a criminal offense.

The algorithm for assessing by the ECHR the existence of a hidden purpose of detaining a person is investigated. It is established that it requires an analysis of all the factual circumstances of criminal proceedings, and sometimes the social and political context.

It is noted that the detention of a person in any case must be recorded. The protocol of detention should reflect at least such information as the date, time and place of detention, the name of the detainee, the reasons for the detention and the name of the person who carried it out. The domestic law enforcement practice related to this aspect is provided.

The main provisions are summarized, which include the standard defined in paragraph 1 of Art. 5 of the Convention «no one can be deprived of freedom, except in such cases and in accordance with the procedure established by law».

Key words: *measures to ensure criminal proceedings, preventive measures, detention, right to liberty and personal inviolability, European Court of Human Rights*

УДК 341.45

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.12>**А. В. Боровик**кандидат юридичних наук, доцент,
віце-президент з наукової роботи
Науково-дослідного інституту публічного права**О. В. Лавренюк**здобувач освітньо-наукового рівня (доктор філософії)
Науково-дослідного інституту публічного права.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАНСКОРДОННИХ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті здійснено дослідження специфічних ознак кримінально-правової характеристики транскордонних та транснаціональних злочинів. Визначено, що транскордонні злочини – це злочини які охоплюють дві або більше держави, або вчиненні на території однієї держави, але їх наслідки поширюються на територію інших держав, вчинення яких передбачає перетинання державних кордонів та не є обов'язково пов'язаними з організацією діяльності транснаціональних злочинних груп, а транснаціональні злочини — це злочини, які за своєю природою передбачають діяльність організованих груп або мереж, що діють у кількох країнах одночасно або мають значний вплив на кілька держав, злочини відрізняються своєю системністю, організованістю та складною структурою, підпадають під юрисдикцію двох та більше держав. Зауважено, що транснаціональні та транскордонні злочини слід відмежовувати від міжнародних злочинів (агресії, геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності), оскільки вони відносяться до т.з. злочинів міжнародного характеру.

Виокремлено наступні ознаки кримінально-правової характеристики транснаціональних та транскордонних злочинів: територія вчинення транснаціональних та транскордонних злочинів та «перетинання злочином» державних кордонів, наявність «іноземного елемента» в суб'єктивних та об'єктивних ознаках транснаціональних та транскордонних злочинів, об'єктивна сторона транснаціональних та транскордонних злочинів має певні специфічні ознаки, кримінальна відповідальність за транснаціональних та транскордонних злочинів настає за національним законодавством декількох країн та/або за міжнародним законодавством, транснаціональні та транскордонні злочини включають в себе широкий спектр кримінальних правопорушень, висока суспільна небезпека, транснаціональні та транскордонні злочини мають комплексний характер, що ускладнює їхнє попередження і розслідування, потребує тісної міжнародної співпраці та координації між державами.

Ключові слова: транскордонні злочини, транснаціональні злочини, міжнародна злочинність

Постановка проблеми. Актуальність дослідження кримінально-правової характеристики транскордонних та транснаціональних злочинів обумовлено низкою факторів, зокрема, специфіка транскордонних та транснаціональних злочинів вимагає ефективного міжнародного співробітництва та координації в сфері їх розслідування і попередження, оскільки саме така категорія злочинів тягне за собою значні економічні, соціальні та політичні наслідки (в т.ч. грубе порушення прав людини) на внутрішньодержавному та міжнародному рівні. Науково-практичні дослідження даного питання сприятимуть гар-

монізації кримінального законодавства різних країн та розвитку міжнародного кримінального права, розробці ефективних механізмів протидії і попередження транскордонних та транснаціональних злочинів, налагодженню співпраці між країнами у сфері правоохоронної діяльності, правильній правовій оцінці такого виду кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою вивчення проблематики кримінально-правової характеристики транскордонних та транснаціональних злочинів стали праці таких вчених, як: Г.П. Жаровської (теорія та прак-

тика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні), І.М. Леган (сучасний стан та тенденції транснаціональної злочинності в Україні та світі), В. Попко (теоретичний аспект природи транснаціонального злочину як категорія міжнародного кримінального права). Також в дослідженні використано нормативно-правові акти, публіцистичні статті, інформаційно-аналітичні матеріали державних органів влади та ін. Незважаючи на значну теоретичну та практичну цінність наукових положень, висновків та рекомендацій із проблематики статті актуальним залишається питання дослідження кримінально-правової характеристики транскордонних та транснаціональних злочинів в умовах російсько-української війни, збільшення міграційних потоків та об'ємів перевезення вантажу через український державний кордон.

Метою статті є дослідження специфічних ознак кримінально-правової характеристики транскордонних та транснаціональних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Передумовами зростання рівня транснаціональної та транскордонної злочинності на думку І.М. Леган є «глобалізація міжнародних відносин, розширення міжнародних економічних торговельних та соціальних зв'язків і контактів; розвиток міжнаціональної фінансових валютних мереж, швидкий переказ грошових коштів у будь-яку країну через електронні перекази; нелегальна міграція і загострення етнічних протиріч; зростання корупції та інших посадових злочинів» [1, с. 378]. Також, можна додати до передумов зростання транснаціональної та транскордонної злочинності, такі фактори як: недоліки функціонування правових та інституційних систем, політична і економічна нестабільність, соціальна та економічна нерівність в окремих державах та на міжнародному рівні, розвиток цифрових технологій та Інтернет-мережі, недостатній рівень міжнародної співпраці та відсутність ефективної координації в сфері протидії даній групі кримінальних правопорушень, трансформація організованої злочинності у транснаціональну і транскордонну та їх міжнародна інтеграція, лібералізація міграційної політики тощо.

Поняття транскордонних та транснаціональних злочинів використовуються в сфері міжнародного і національного кримінального права для позначення злочинної діяльності, яка виходить за межі однієї держави. Слід зауважити, що дані поняття мають ряд важливих відмінностей. Зокрема, транскордонні злочини – це

злочини які охоплюють дві або більше держави, або вчиненні на території однієї держави, але їх наслідки поширюються на територію інших держав, вчинення яких передбачає перетинання державних кордонів та не є обов'язково пов'язаними з організацією діяльності транснаціональних злочинних груп (наприклад, контрабанда, незаконне переправлення осіб через державний кордон, порушення правил міжнародних польотів, незаконна міграція, торгівля людьми та ін.), адже такі злочини можуть бути скоєні окремими особами або групами, які діють незалежно одне від одного та не завжди мають складну організаційну структуру.

Транснаціональні злочини – це злочини, які за своєю природою передбачають діяльність організованих груп або мереж, що діють у кількох країнах одночасно або мають значний вплив на кілька держав, злочини відрізняються своєю системністю, організованістю та складною структурою. Дана група злочинів підпадає під юрисдикцію двох та більше держав та включає в себе такі кримінальні правопорушення, як: міжнародний тероризм, кіберзлочинність, міжнародна торгівля зброєю, нелегальна міграція, поширення дитячої порнографії, викрадення і незаконний експорт культурних цінностей, торгівля людськими органами, угон автомобілів та ін. Як зауважує В. Попко транснаціональний злочин – це «діяння, здійснене з «іноземним елементом», яке ставить під загрозу важливі суспільні відносини (життя і здоров'я людини, безпеку, свободу, природу, майно, кошти тощо) або завдає шкоду цим відносинам, злочинні наслідки якого наступають більше ніж для однієї держави» [2, с. 140]. Організована злочинна діяльність відноситься до категорії транснаціональної у випадках якщо:

- вчинення об'єктивної сторони злочину відбувається на території декількох держав;
- відмічаються кримінальні зв'язки у декількох країнах;
- суб'єкти кримінальної діяльності мають внутрішній та зовнішній контур злочинної комунікації;
- використовуються інформаційні технології глобального характеру [3, с. 15].

Отже, транснаціональні злочини охоплюють більш широкий спектр кримінальної діяльності, яка організована на міжнародному рівні, тоді як транскордонні злочини вчиняються шляхом перетину кордонів між країнами. Транснаціональні та транскордонні злочини слід відмежовувати від міжнародних злочинів (агресії,

геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності), оскільки вони відносяться до т.з. злочинів міжнародного характеру [4, с. 105].

Серед ознак кримінально-правової характеристики транснаціональних та транскордонних злочинів слід виділити наступні:

1. *Територія вчинення транснаціональних та транскордонних злочинів та «перетинання злочином» державних кордонів.* П. 2 ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності визначає, що «злочин носить транснаціональний характер, якщо: а) він вчинений у більш ніж одній державі; б) він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; с) він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або d) він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі» [5]. Наприклад, міжнародний наркотрафік з Афганістану до ЄС проходить через Південний, Балканський, Північний, Кавказький маршрут (рис. 1).

Рис. 1. Маршрути наркотрафіку «Афганістан – країни ЄС» (з відкритих джерел, за матеріалами сайту <https://www.rfi.fr/uk/>)

2. *Наявність «іноземного елемента» в суб'єктивних та об'єктивних ознаках транснаціональних та транскордонних злочинів.* Зокрема, «іноземний елемент» суб'єкта злочину означає, що співучасники є громадянами різних країн, а «іноземний елемент» об'єкту злочину відмічається у випадку, коли об'єкт злочинного посягання не збігається з місцем вчинення злочину. Наприклад, іноземний елемент у складі

суб'єкта та об'єкта такого транснаціонального злочину, як незаконна торгівля зброєю прослідковується в схемі викритій Європолем у 2020 р. – громадяни Іспанії та Латвії незаконно перевозили російську зброю через українські порти та Середземне море до зони збройних конфліктів у Північній Африці та на Близькому Сході, на яких було поширено міжнародне ембарго, отримані кошти через офшори зберігалися на рахунках в Іспанії та Швейцарії, в подальшому на них набувалася елітна нерухомість в Іспанії [6].

3. *Об'єктивна сторона транснаціональних та транскордонних злочинів має певні специфічні ознаки,* що відрізняють їх від інших видів кримінальних правопорушень, зокрема, дана категорія злочинів відрізняється специфічними об'єктами посягання, місцем вчинення, наслідками, способом вчинення, інструментами, засобами та ін. Наприклад, під час контрабанди використовуються наступні найпоширеніші схеми: ввезення/вивезення вантажів без оформлення митних документів, підробка товарноспровідних документів, маскування товарів під інший вид вантажу, недостовірне декларування, зменшення ваги та/або ціни товару, переміщення різних груп товарів поза межами пунктів пропуску, приховування вантажу від митного контролю, провезення вантажу у ніби порожніх вантажівках або великих партій вантажу невеликими партіями, поштова контрабанда, транзитні товари вивантажуються в країні транзиту, створення фірм-імпортерів, які отримують особливі умови розмитнення тощо [7].

4. *Кримінальна відповідальність за транснаціональних та транскордонних злочинів настає за національним законодавством декількох країн та/або за міжнародним законодавством.* Наприклад, положення Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден буде застосовуватися у випадку, якщо «місце вильоту або місце фактичної посадки повітряного судна, на борту якого вчинено злочин, знаходиться за межами території Держави реєстрації такого повітряного судна; при цьому не має значення, чи здійснювало повітряне судно міжнародний політ або політ на внутрішніх авіалініях» [8]. До прикладу, також зауважимо, що кримінальне законодавство України визнає кримінальними правопорушеннями такі транскордонні та транснаціональні злочини, як: ст. 149 ККУ «Торгівля людьми», ст. 305 ККУ «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсо-

рів або фальсифікованих лікарських засобів», ст. 258 ККУ «Терористичний акт», ст. 361 ККУ «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж» та ін. [9].

5. *Транснаціональні та транскордонні злочини включають в себе широкий спектр кримінальних правопорушень* максимальне кримінальне покарання за які передбачається на строк «не менше чотирьох років або більш суворою мірою покарання, якщо вони мають транснаціональний характер і скоєні за участі організованої злочинної групи» [4, с. 107]. Так, на IX Конгресі ООН по попередженню злочинності та поводженню з правопорушниками було встановлено наступну класифікацію транснаціональних злочинів: незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, торгівля людьми, тероризм, організована злочинність, відмивання грошей, піратство та злочини на морі, відмивання грошей, незаконна міграція, кіберзлочинність, незаконний обіг культурних цінностей, порушення прав інтелектуальної власності, угон літака, шахрайство із страховкою, екологічні злочини, торгівля людськими органами, корупція, хибне банкрутство та ін. [10]. У своїх дослідженнях В. Попко визначає наступні підгрупи транснаціональних злочинів за характером шкідливих наслідків «1) злочини, які задають шкоду мирному співробітництву та міжнародним відносинам; 2) економічні злочини; 3) екологічні злочини; 4) злочини, які завдають шкоду особі, майну та моральним цінностям; 5) злочини, які задають шкоду культурному розвитку» [4, с. 107-108]. До видів транскордонних злочинів відносяться злочини, які виходять за межі однієї держави та в кожному конкретному випадку з приводу яких між державами укладаються угоди про правову допомогу. Зокрема, п.1 ст. 5 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах визначено, що «кожна з Договірних Сторін зобов'язується за клопотанням іншої Договірної Сторони провадити кримінальне переслідування своїх громадян, а також іноземців, які мають місце постійного проживання на її території, підозрюваних у скоєнні злочину на території запитуючої Договірної Сторони» [11].

6. *Висока суспільна небезпека*. Транснаціональні та транскордонні злочини відрізняються високою суспільною небезпекою через їхній вплив на права людини, економіку, безпеку,

громадський порядок та міжнародні відносини. На прикладі такого транскордонного та транснаціонального злочину, як торгівля людьми, охарактеризуємо рівень суспільної небезпеки. Торгівля людьми – це незаконна угода об'єктом якої виступає людина, а також дії щодо вербування, переховування, переміщення, передачі та одержання людини з метою експлуатації шляхом вчинення шантажу, обману чи уразливого стану особи [12]. Формами торгівлі людьми є використання в порнобізнесі та сексуальна експлуатація, примусова вагітність, втягнення до злочинної діяльності, вилучення органів, примусова праця, проведення дослідів над людиною, використання в збройних конфліктах, усиновлення (удочеріння) з метою отримання наживи, залучення в боргову кабалу, примусове жебракування та ін. Так, за статистикою 2023 р. в Україні від торгівлі людьми постраждали 118 осіб, більшість яких була задіяна у військовому конфлікті - 65% [13], переважно країнами призначення потерпілих від торгівлі людьми українців стали Польща, Греція, Італія, Болгарія, Португалія, ОАЕ. За даними Єврокомісії на глобальному рівні щорічний прибуток від торгівлі людьми складає 29,4 млрд євро, в ЄС – 2,7 млрд євро, торгівля людьми відмічається в 164 країнах світу при залученні представників 175 національностей [14].

7. *Транснаціональні та транскордонні злочини мають комплексний характер*, що ускладнює їхнє попередження і розслідування, потребує тісної міжнародної співпраці та координації між державами. До основних міжнародних організацій на універсальному та регіональному рівні в сфері боротьби із транснаціональними злочинами можна віднести: Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол), Європейське поліцейське управління (Європол), Управління ООН з наркотиків та злочинності, Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Всесвітню митну організацію, ASEAN Chiefs of National Police, Police Community of the Americas, Gulf Cooperation Council Police, ASEAN Immigration Management Cooperation та ін. Наприклад, в сфері протидії транснаціональній злочинності України співпрацює з підрозділами ООН, НАТО, ЄС, ПСЄІ, ЦЄІ, ЄАП, ОБСЄ, Радою Європи, Міжнародною організацією з міграції, Організацією Чорноморського економічного співтовариства, Організацією за демократію та економічний розвиток (Грузія, Україна, Азербайджан та Молдова) та ін. Зокрема, відповідні органи України активно

бере участь у діяльності Європейського комітету з проблем злочинності в сфері розробки та обговоренні міжнародних стандартів протидії транснаціональним злочинам, реформуванні кримінального права, у роботі спеціалізованих підкомітетів та робочих груп, обміні досвідом та підвищення кваліфікації тощо.

Висновки. Транскордонні злочини – це злочини які охоплюють дві або більше держави, або вчиненні на території однієї держави, але їх наслідки поширюються на територію інших держав, вчинення яких передбачає перетинання державних кордонів та не є обов'язково пов'язаними з організацією діяльності транснаціональних злочинних груп. Транснаціональні злочини — це злочини, які за своєю природою передбачають діяльність організованих груп або мереж, що діють у кількох країнах одночасно або мають значний вплив на кілька держав, злочини відрізняються своєю системністю, організованістю та складною структурою, підпадають під юрисдикцію двох та більше держав. Транснаціональні та транскордонні злочини слід відмежовувати від міжнародних злочинів (агресії, геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності), оскільки вони відносяться до т.з. злочинів міжнародного характеру.

Ознаки кримінально-правової характеристики транснаціональних та транскордонних злочинів: територія вчинення транснаціональних та транскордонних злочинів та «перетинання злочином» державних кордонів, наявність «іноземного елемента» в суб'єктивних та об'єктивних ознаках транснаціональних та транскордонних злочинів, об'єктивна сторона транснаціональних та транскордонних злочинів має певні специфічні ознаки, кримінальна відповідальність за транснаціональних та транскордонних злочинів настає за національним законодавством декількох країн та/або за міжнародним законодавством, транснаціональні та транскордонні злочини включають в себе широкий спектр кримінальних правопорушень, висока суспільна небезпека, транснаціональні та транскордонні злочини мають комплексний характер, що ускладнює їхнє попередження і розслідування, потребує тісної міжнародної співпраці та координації між державами.

Список використаної літератури:

1. Леган І.М. Сучасний стан та тенденції транснаціональної злочинності в Україні та світі. *Юридичний науковий електронний журнал*. №3/2021. С. 378-381. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/97.pdf (дата звернення: 13.01.2024)
2. Природа транснаціонального злочину як категорія міжнародного кримінального права: теоретичний аспект. *NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE*. AUGUST 2019. С. 137-141. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/30.pdf (дата звернення: 12.01.2024)
3. Жаровська Г.П. Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні: автореф.дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 42 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/0e297093-d268-4708-86a5-fb04071b9413/content> (дата звернення: 07.01.2024)
4. Попко В. Транснаціональний злочин у системі злочинів міжнародного кримінального права: кваліфікуючі ознаки. *Публічне право*. №1 (33). 2019. С. 103-111. URL: <https://www.publichnepravo.com.ua/files/33/pdf/pp-2019-33-12.pdf> (дата звернення: 09.01.2024)
5. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності: ООН. 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 03.01.2024)
6. Гуменюк О. Куди ведуть таємні стежки українських контрабандистів зброї. Розслідування Заборони. *Заборона*. URL: <https://zaborona.com/kudy-vedut-tayemni-stezhky-ukrayinskyh-kontrabandystiv-zbroyi-rozsliduvannya-zaborony/> (дата звернення: 08.01.2024)
7. Кирилова С. «Контрабас»: які схеми працюють на кордоні та чому Україна втрачає мільярди. *Бізнес район*. URL: <https://business.rayon.in.ua/topics/386306-kontrabas-iaki-shemi-pratsiuiut-na-kordoni-ta-chomu-ukrayina-vtrachae-miliardi#group=redactor&photo=2> (дата звернення: 07.01.2024)
8. Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден: ООН від 16.12.1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_167#Text (дата звернення: 12.01.2024)
9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1707> (дата звернення: 14.01.2024)
10. Ковальський В. Шляхи Кіото: XIV-й конгрес ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя та перспективні завдання сучасної кримінології. *Юридичний вісник України*. URL: <https://yvu.com.ua/shlyahy-kioto-xiv-j-kongres-oon-z-poperedzhennya-zlochynnosti-ta-kryminalnogo-pravosuddya-ta-perspektyvni-zavdannya-suchasnoyi-kryminologiyi/> (дата звернення: 11.01.2024)
11. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у

цивільних і кримінальних справах: Україна, Республіка Польща від 24.05.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#o301 (дата звернення: 06.01.2024)

12. Що таке торгівля людьми. *Державні сайти України*. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/protydiya-torgivlv-lyudmy/shho-take-torgivlya-lyudmy/> (дата звернення: 13.01.2024)
13. Українці стали частіше звертатися за допомогою у випадках, коли постраждали від тор-

гівлі людьми. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23691.html?PrintVersion> (дата звернення: 11.01.2024)

14. Ковальова Д. Відлуння рабовласництва. Що ми знаємо про торгівлю людьми – одну з найбільш нелюдських «індустрій» світу. *New voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/torgivlya-lyudmi-naybilsh-nelyudska-industriya-v-cifrah-i-faktah-50172223.html> (дата звернення: 04.01.2024)
-

Borovyk A. V., Lavreniuk O. V. Criminal law characteristics of cross-border and transnational crimes

The article examines the specific features of the criminal-legal characteristics of cross-border and transnational crimes. It was determined that cross-border crimes are crimes that cover two or more states, or are committed on the territory of one state, but their consequences extend to the territory of other states, the commission of which involves the crossing of state borders and are not necessarily related to the organization of the activities of transnational criminal groups, and transnational crimes are crimes that by their nature involve the activities of organized groups or networks that operate in several countries at the same time or have a significant impact on several states, crimes differ in their systematicity, organization and complex structure, fall under the jurisdiction of two and more states. It is noted that transnational and cross-border crimes should be distinguished from international crimes (aggression, genocide, war crimes, crimes against humanity), since they belong to the so-called crimes of an international nature. The following features of the criminal-legal characteristics of transnational and cross-border crimes are singled out: the territory of committing transnational and cross-border crimes and «criminal crossing» of state borders, the presence of a «foreign element» in the subjective and objective features of transnational and cross-border crimes, the objective side of transnational and cross-border crimes has certain specific features, criminal liability for transnational and cross-border crimes arises under the national legislation of several countries and/or under international law, transnational and cross-border crimes include a wide range of criminal offenses, high public danger, transnational and cross-border crimes have a complex nature, which complicates their prevention and investigation, requires close international cooperation and coordination between states.

Key words: cross-border crimes, transnational crimes, international crime.

УДК 342:351.753

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.13>

О. В. Драган

доктор юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-5696-6360

В. В. Галуцько

доктор юридичних наук, професор,
академік Академії АПН,
професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін,
Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-1619-5028

І. Л. Бородін

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін,
Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-1874-3238

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ

Історія формування законодавства про зброю в Україні триває з моменту набуття Незалежності України. Вторгнення на територію України суттєво змінило ставлення українців до права на зброю. Кількість тих, хто підтримує надання громадянам України права на володіння вогнепальною зброєю зросла більш ніж удвічі.

У статті проводиться аналіз чинного наразі законодавства України з питань у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб. За результатами проведеного аналізу робиться висновок про те, що нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність Національної поліції України у даній сфері, крім Законів, постанов Кабінету Міністрів України, є накази Національної поліції України, а також Міністерства внутрішніх справ України. В цих наказах безпосередньо визначаються структурні підрозділи поліції, які займаються питаннями у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб. Наразі Верховною Радою України в першому читанні прийнято за основу проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю, поданий Кабінетом Міністрів України.

У статті також досліджено повноваження працівників Національної поліції у сфері обігу вогнепальної зброї, виходячи з норм чинного на сьогодні законодавства. Зокрема, вказано на різні форми діяльності поліції у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб, стан і перспективи їх нормативного визначення; визначено правові підстави обігу вогнепальної зброї в умовах воєнного стану з урахуванням існуючого та перспективного законодавства; визначено особливості здійснення контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану.

Автором проведено аналіз сучасного стану та вказано на необхідність вдосконалення нормативно-правового регулювання обігу зброї, зважаючи на міжнародно-правовий досвід. На підставі проведеного дослідження висловлена власна позиція щодо реформування чинного законодавства у даному напрямку. У статті зазначається, що українські вчені, розглядаючи зарубіжний досвід належного поведіння громадян зі зброєю, доходять висновку, що легалізація вогнепальної зброї або узаконення права на неї економічно дуже вигідні, оскільки приносять значний дохід до державного бюджету

Ключові слова: зброя, вогнепальна зброя, повноваження працівників правоохоронних органів, Національна поліція, дозвільна та контрольна функції Національної поліції, нормативно-правове регулювання, дохід до державного бюджету.

Постановка проблеми. Указом Президента України, схваленим Верховною Радою України, в Україні 24 лютого 2022 року введено військовий стан, умови якого визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [1] та деякими іншими законодавчими актами. Вторгнення на територію України суттєво змінило ставлення українців до права на зброю. Кількість тих, хто підтримує надання громадянам України права на володіння вогнепальною зброєю зросла більш ніж удвічі, адже війна змінила сприйняття зброї, яка із категорії «загрози та ризику» перейшла до категорії «захист і безпека».

Для організації правових засад масового спротиву населення агресору 03.03.2022 року прийнято Закон України № 2114-IX «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», яким надано права і можливість цивільним особам отримувати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї; застосовувати власну нагородну, спортивну, мисливську зброю та бойові припаси до неї для тих самих цілей; звільнення цивільних осіб від відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дозвільної діяльності, повноважень працівників правоохоронних органів у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб відображені у наукових працях Ю.Є. Белінського, В.А. Гуменюка, О.В. Джафарової, І.Г. Кириченка, А.В. Корнієць, Є.О. Лєгези, Д.В. Осінцева, С.Д. Подлінева та інших науковців. Разом з тим, зміни у законодавстві потребують подальшого розгляду даного питання.

Метою статті є аналіз нормативно-правового регулювання повноважень працівників Національної поліції України з питань дозвільної діяльності; доцільність зміни підходів в регулюванні цивільного обігу зброї, що виявилась у нормативно закріпленому відносно вільному отриманні і застосуванні зброї цивільними осо-

бами з метою захисту від збройного агресора та зняття відповідальності за такі дії.

Виклад основного матеріалу. Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом України «Про Національну поліцію» [5]. У своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію» основними завданнями Національної поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Згідно ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» до основних повноважень поліції віднесено : здійснення контролю за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поши-

рюється дозвільна система органів внутрішніх справ, у тому числі за наявності договорів страхування відповідальності осіб, які мають у власності чи іншому законному володінні/користуванні зброєю, за шкоду, яку може бути заподіяно третій особі внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї, укладених за класом страхування 13, визначеним статтею 4 Закону України «Про страхування» (пункт 21 Закону); здійснення у визначеному законодавством порядку приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин (пункт 22 Закону), тощо. [7].

Історія формування законодавства про зброю в Україні триває з моменту набуття Незалежності України. До початку воєнного стану в Україні в різні періоди було підготовлено 7 законопроектів з різними назвами, – Закон «Про зброю», «Про цивільну зброю і боєприпаси», тощо, які на різних стадіях законотворчого процесу було відхилено, оскільки громадська думка щодо унормування такого права була неоднозначною.

Разом з тим, 20 березня 2024 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні за основу проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю (реєстровий номер 9538), поданий Кабінетом Міністрів України, який пропонує дієві механізми врегулювання питання про використання вогнепальної зброї цивільними особами [5].

Зокрема, законопроектом пропонується: 1) надати право цивільним особам задекларувати в органах (підрозділах) Національної поліції України наявну зброю та боєприпаси до неї, а також право володіти та користуватись вогнепальною зброєю та боєприпасами до неї з метою відсічі та стримування збройної агресії російської федерації протягом дії воєнного стану в Україні та 90 днів після його припинення або скасування; 2) Міністерству внутрішніх справ України встановити порядок декларування вогнепальної зброї та боєприпасів до неї; 3) під вогнепальною зброєю, яка підлягає декларуванню, розуміється нарізна вогнепальна зброя калібру не більше 12,7 мм, гладкоствольна вогнепальна зброя калібру не більше 23 мм, боєприпаси до них, відомості про які відсутні в реєстрах і базах (банках) даних

Міністерства внутрішніх справ України; 4) впорядкувати правила носіння, зберігання і перевезення вогнепальної зброї та боєприпасів до неї цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації та/або інших держав, а також порядок зберігання, обліку, реалізації й утилізації задекларованої вогнепальної зброї та боєприпасів до неї [7].

Таким чином, згідно основних положень вказаного законопроекту цивільні особи отримають правові гарантії легально зберігати знайдену зброю на період воєнного стану.

Після прийняття Верховною Радою України в першому читанні за основу вказаного проекту Закону, який було підготовлено Урядом України, 25 травня 2022 року Кабінет Міністрів України запустив у Дії онлайн-опитування громадян щодо легалізації носіння вогнепальної зброї цивільними особами. У ньому взяли участь понад 1 мільйон 700 користувачів застосунку, і як наслідок: 62 % учасників підтримали легалізацію зброї для особистого захисту; 19 % проти обігу зброї серед цивільного населення; 18 % підтримують варіант «для спеціальних потреб» [3].

Необхідно зазначити, що до лютого 2022 року механізм отримання дозволу на зброю регулювався двома наказами Міністерства внутрішніх справ України, а в березні 2022 року Міністерством внутрішніх справ України видано третій наказ за № 170 «Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану», яким було спрощено процедуру на період воєнного стану». Таким чином, наразі для цивільних осіб в Україні в умовах війни діє три механізми володіння вогнепальною зброєю.

23 червня 2023 року очільники МВС офіційно заявив про те, що в Україні повноцінно запрацював Єдиний реєстр зброї.

Відповідно до статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» поліція засобами інформаційно-комунікаційної системи наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно: зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб, яким надано дозвіл на придбання, зберігання, носіння, перевезення зброї (пункт 16); викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася (пункт 17) [5].

Виникає запитання – до повноважень якого органу віднесено право на ведення цього Реєстру? Відповідно до Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України 10 січня 2022 року № 2, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26 січня 2022 року за № 90/37426, власником і розпорядником Єдиного реєстру зброї є держава в особі МВС, яке здійснює організаційне, методологічне та нормативно-правове забезпечення функціонування ЄРЗ, контроль за дотриманням вимог ведення ЄРЗ [8].

Список використаної літератури:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року №389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. 62 % українців виступили за обіг зброї для особистого захисту – опитування у «Дії». Суспільство. URL : <https://prm.ua/62-ukraintsiv-vystupyly-za-obih-zbroi-dlia-osobystoho-zakhystu-opytuvannia-u-dii/>
4. Шевчук А., О. Бондарчук. Право на вогнепальну зброю: зміна парадигми поглядів на соціально-правову природу. С. 329-333. URL : <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/219/5183/11491-1?inline=1>
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 р. № 2114-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>
7. Миронюк С. Особливості реалізації дозвільної та контрольної функції Національної поліції у сфері обігу вогнепальної зброї в умовах воєнного стану *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 28-34.
8. Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів : Інструкція, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622 з наступними змінами. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>

Drahan O. V., Halunko V. V., Borodin I. L. Powers of law enforcement officers in the field of firearms circulation among civilians

The history of arms legislation in Ukraine has been going on since Ukraine gained its independence. The invasion of the territory of Ukraine has significantly changed the attitude of Ukrainians towards the right to arms. The number of those who support granting Ukrainian citizens the right to own firearms has more than doubled, The article analyses the current legislation of Ukraine on issues related to the circulation of firearms among civilians. Based on the results of the analysis, it is concluded that the regulatory legal acts governing the activities of the National Police of Ukraine in this area, in addition to the Laws and resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, include orders of the National Police of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. These orders directly define the structural units of the police that deal with issues related to the circulation of firearms among civilians. Currently, the Verkhovna Rada of Ukraine has adopted in the first reading the draft Law of Ukraine ‘On Amendments to the Law of Ukraine “On Ensuring the Participation of Civilians in the Defence of Ukraine” to improve the procedure for obtaining, declaring and handling firearms, submitted by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

The article also examines the powers of the National Police officers in the area of firearms trafficking based on the current legislation. In particular, the author points out various forms of police activity in the area of firearms circulation among civilians, the status and prospects of their regulatory definition; identifies the legal grounds for firearms circulation under martial law with due regard for existing and prospective legislation; and defines the peculiarities of police control over firearms circulation under martial law.

The author analyses the current state of affairs and points out the need to improve the legal regulation of arms trafficking, taking into account international legal experience. Based on the study, the author expresses her own position on reforming the current legislation in this area. The article notes that Ukrainian scholars, considering the foreign experience of proper handling of weapons by citizens, conclude that legalisation of firearms or legalisation of the right to them is economically very beneficial, since it brings significant revenue to the State budget.

Key words: *weapons, firearms, powers of law enforcement officers, National Police, licensing and control functions of the National Police, regulatory and legal regulation, and state budget revenue.*

УДК342.7/9(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.14>**А. А. Радчук**кандидат юридичних наук,
голова Одеського окружного адміністративного суду
ORCID ID: 0009-0004-0786-815X

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В статті досліджено поняття адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців. Військовослужбовці відіграють ключову роль у забезпеченні суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки України. Однак, в умовах сучасних викликів, таких як збройні конфлікти, тероризм, гібридні загрози, важливо не лише забезпечити військовослужбовців необхідним озброєнням та обладнанням, але й створити ефективну систему адміністративно-правового забезпечення їх прав. Захист прав військовослужбовців – це не лише питання соціальної справедливості, але й запорука ефективної обороноздатності країни. Військовослужбовці повинні мати чітко визначені права та обов'язки, соціальні гарантії та механізми їх реалізації. Значна частина військовослужбовців в Україні бере участь у бойових діях на сході країни, що додатково підкреслює важливість забезпечення їх правового та соціального захисту. Крім того, підвищення ролі Збройних Сил України в системі національної безпеки вимагає вдосконалення законодавчої бази, яка регулює права та обов'язки військовослужбовців, а також забезпечує їхню правову та соціальну захищеність.

Зазначено, що відповідно до Конституції України, держава несе відповідальність за забезпечення прав і свобод своїх громадян, зокрема тих, хто служить у збройних силах. Статтею 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Це положення є основою для розвитку подальших нормативно-правових актів, які спрямовані на захист прав військовослужбовців.

Зроблено висновок, що адміністративно-правове забезпечення прав військовослужбовців є комплексною системою, що включає нормативно-правове регулювання, соціальні гарантії та механізми реалізації прав. Відповідне законодавче забезпечення та реалізація адміністративно-правових норм сприяє ефективному функціонуванню Збройних Сил України та підвищенню їхньої боєздатності. Важливим є також подальше вдосконалення правового регулювання, що сприятиме підвищенню рівня соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей, а також забезпеченню правопорядку та національної безпеки в Україні.

Ключові слова: *військовослужбовці, адміністративно-правове забезпечення, поняття, права, Збройні Сили України.*

Актуальність дослідження. Забезпечення прав військовослужбовців важко переоцінити в сучасних умовах. Військовослужбовці відіграють ключову роль у забезпеченні суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки України. Однак, в умовах сучасних викликів, таких як збройні конфлікти, тероризм, гібридні загрози, важливо не лише забезпечити військовослужбовців необхідним озброєнням та обладнанням, але й створити ефективну систему адміністративно-правового забезпечення їх прав. Захист прав військовослужбовців – це не лише питання соціальної справедливості,

але й запорука ефективної обороноздатності країни. Військовослужбовці повинні мати чітко визначені права та обов'язки, соціальні гарантії та механізми їх реалізації. Значна частина військовослужбовців в Україні бере участь у бойових діях на сході країни, що додатково підкреслює важливість забезпечення їх правового та соціального захисту. Крім того, підвищення ролі Збройних Сил України в системі національної безпеки вимагає вдосконалення законодавчої бази, яка регулює права та обов'язки військовослужбовців, а також забезпечує їхню правову та соціальну захищеність.

Огляд останніх досліджень. В основу нашого дослідження лягли наукові дослідження таких науковців, як В. Авер'янова, О. Бандурка, Ю. Битяка, М. Беланюк, С. Беньковського, П. Богуцького, В. Галуцького, І. Гибалюк, Б. Головка, І. Голосніченка, С. Гончарука, О. Гущина, Є. Додіна, К. Драмаренко, О. Зайчука, В. Зеленого, Р. Калюжного, Л. Кельмана, Л. Ковалюк, А. Комзюка, В. Колпакова, Т. Коломоєць, В. Котюк, І. Коржа, В. Курило, Д. Лук'янов, Н. Матузов, О. Негодченко, М. Остапенко, Н. Оніщенко, В. Пашинського, В. Петкова, В. Погорілко, П. Рабіновича, А. Селіванова, С. Скуріхіна, М. Хавронюка, Ю. Шайгородського, М. Шульги, В. Шульгіна, І. Шопіної, В. Яценка та інших. Однак, свою увагу звертали на загальні положення адміністративного, військового права, або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Мета статті полягає в тому щоб дослідити та визначити поняття адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців.

Виклад основних положень. Відповідно до Конституції України, держава несе відповідальність за забезпечення прав і свобод своїх громадян, зокрема тих, хто служить у збройних силах. Статтею 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Це положення є основою для розвитку подальших нормативно-правових актів, які спрямовані на захист прав військовослужбовців.

Стаття 17 Конституції визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також

членів їхніх сімей [1]. Важливість цього положення полягає в тому, що воно не лише визначає основні функції Збройних Сил, але й встановлює обов'язок держави забезпечувати соціальний та правовий захист військовослужбовців. Тобто держава взяла на себе важливу функцію, як правовий захист військовослужбовців, який передбачає закріплення в законодавчих актах України прав та свобод військовослужбовців, їхніх обов'язків та відповідальності, соціальних пільг і гарантій, а також правовий механізм їх реалізації. Відповідно до статті 2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» ніхто не вправі обмежувати військовослужбовців та членів їх сімей у правах і свободах, визначених законодавством України [2].

Розглянемо хто відноситься до військовослужбовців. Відповідно до статті 1 закону України «Про Збройні Сили України», Збройні Сили України - це військово формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом [3]. Громадяни України, які проходять військову службу та службу у військовому резерві у Збройних Силах України, складають військову присягу на вірність Українському народові. Законодавець дозволяє проходити службу у ЗСУ іноземцям та особам без громадянства. При виконанні обов'язків служби військовослужбовці носять військову форму одягу, їм довічно встановлюється військове звання. Порядок позбавлення військового звання визначається законом.

До військовослужбовців відносяться: офіцери, прапорщики, мічмани, строкова служба, служба за контрактом ЗСУ, Державна прикордонна служба, Служба безпеки України, війська цивільної оборони, інші військові формування, які створено у відповідності до українського законодавства, жінки-військовослужбовці, а також курсанти військових навчальних закладів [4]. Енциклопедія сучасної України трактує поняття військовослужбовець, як громадянина, який проходить військову службу у збройних силах або інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства. В Україні

права, обов'язки і відповідальність, а також правові гарантії їх реалізації визначені Конституцією, Законами «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей», статутами військовими. На військовослужбовця покладено загальні, посадові й спеціальні обов'язки, які окреслюють обсяги та межі практичного виконання функцій і завдань відповідно до займаної посади, передбачають додаткові права при перебуванні на бойовому чергуванні (бойовій службі), у добовому і гарнізон. нарядах, при ліквідації наслідків стихій. лих і в ін. надзвичайних обставинах [5]. Окрім того, відповідно до діючого законодавства національна гвардія України також є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [6]. Таким чином, військовослужбовцем є широкий спектр осіб, на яких поширює дію Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей», «Про Національну гвардію України» тощо.

Військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами.

Одним з основних елементів адміністративно-правового забезпечення військової служби є визначення та регламентація прав та обов'язків військовослужбовців, що закріплено в нормативно-правових актах. Закон України «Про

соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачає надання соціальних пільг, компенсацій та правових гарантій для військовослужбовців, які є необхідними для виконання їхніх службових обов'язків. З цього приводу В. Комзюк зазначив, що одним з основних елементів адміністративно-правового забезпечення військової служби у ЗСУ є визначення прав та обов'язків військовослужбовців, гарантій їх реалізації. Ці права та обов'язки визначаються Конституцією та законами України, статутами ЗСУ, правовими актами Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, Кабінету Міністрів України, органів військового управління та військовим командуванням в межах їх компетенції, посадовими інструкціями. До важливих елементів адміністративно-правового забезпечення військової служби відносяться гарантії соціального та правового захисту, фінансового та матеріального забезпечення військовослужбовців ЗСУ, які закріплені у Конституції та спеціальних законах України, які були наведені вище. Дуже важливим елементом адміністративно-правового забезпечення військової служби є встановлення відповідальності військовослужбовців ЗСУ за вчинення ними правопорушень у сфері військового обов'язку і військової служби, що регулюється нормами адміністративного права, а саме дисциплінарної і адміністративної відповідальності, а також заохочень [7]. Дійсно у зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації [2]. Держава гарантує військовослужбовцям та членам їхніх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів (стаття 19 Статуту внутрішньої служби) [8]. Однак, слід зазначити, що у своїй більшості виконання обов'язків військовослужбовцями відбувається в екстремальних умовах, тобто в умовах воєнного стану та ведення активних бойових дій, коли певним чином обмежуються права людини. Однак, слід погодитись із проф. М. Корнієнко, яким було зазначено, що права людини можуть бути обмежені (окрім тих, що не піддаються обмеженням відповідно до Конституції) лише протягом обмеженого часу і лише в тих межах, які не вплинуть на їх сутнісний зміст (виходячи з їх фундаментальності) [9]. Таким чином, система адміністративно-пра-

вового забезпечення прав військовослужбовців є багатогранною та включає численні елементи, які забезпечують реалізацію їх прав та обов'язків. Конституція України визначає основні права і свободи військовослужбовців. Захист суверенітету та територіальної цілісності України, що регламентується статтею 17 Конституції України, покладається на Збройні Сили України. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» забезпечує соціальні пільги, компенсації та правові гарантії для військовослужбовців і членів їхніх сімей, що є необхідним для ефективного виконання службових обов'язків. Важливими аспектами цього закону є фінансове та матеріальне забезпечення військовослужбовців, яке сприяє підвищенню їх мотивації та боєздатності. Особливу увагу слід приділити адміністративній та дисциплінарній відповідальності військовослужбовців, що регулюється нормативно-правовими актами. Встановлення чітких механізмів відповідальності сприяє підтриманню дисципліни та правопорядку у Збройних Силах України.

Висновок. Таким чином, адміністративно-правове забезпечення прав військовослужбовців є комплексною системою, що включає нормативно-правове регулювання, соціальні гарантії та механізми реалізації прав. Відповідне законодавче забезпечення та реалізація адміністративно-правових норм сприяє ефективному функціонуванню Збройних Сил України та підвищенню їхньої боєздатності. Важливим є також подальше вдосконалення правового регулювання, що сприятиме підвищенню рівня соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей, а також забезпеченню правопорядку та національної безпеки в Україні.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
3. Про збройні сили України. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
4. Вікіпедія. URL. https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B0_%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F%D0%B7%D0%BA%D0%B8_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%96%D0%B2
5. Енциклопедія сучасної України. URL. <https://esu.com.ua/article-34490>
6. Про національну гвардію України. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
7. Комзюк В. Т., Адміністративно-правове забезпечення військової служби у Збройних силах України. С.87-96. URL. https://eprints.cdu.edu.ua/2386/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_%D0%A7%D0%9D%D0%A3_2019%20%281%29-87-96.pdf
8. Лукічов В., Арнаутова В., Нікітюк Т., Кучеренко С. Основні права військовослужбовців. ОБСЄ. Довідник. 2020. 68с
9. Корнієнко М.В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27–31

Radchuk A. A. The concept and content of the administrative and legal provision of the rights of military servants

The article examines the concept of administrative and legal protection of the rights of military personnel. Military personnel play a key role in ensuring the sovereignty, territorial integrity and national security of Ukraine. However, in the conditions of modern challenges, such as armed conflicts, terrorism, hybrid threats, it is important not only to provide military personnel with the necessary weapons and equipment, but also to create an effective system of administrative and legal protection of their rights. Protecting the rights of servicemen is not only a matter of social justice, but also a guarantee of the country's effective defense capability. Military personnel must have clearly defined rights and obligations, social guarantees and mechanisms for their implementation. A significant part of military personnel in Ukraine takes part in hostilities in the east of the country, which further emphasizes the importance of ensuring their legal and social protection. In addition, increasing the role of the Armed Forces of Ukraine in the national security system requires the improvement of the legal framework that regulates the rights and duties of military personnel, as well as ensures their legal and social security.

It was noted that according to the Constitution of Ukraine, the state is responsible for ensuring the rights and freedoms of its citizens, in particular those who serve in the armed forces. Article 3 of the Constitution of Ukraine defines that a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized as the highest social value in Ukraine. Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of state activity. The state is responsible to the people for its activities. Affirmation and provision of human rights and freedoms is the main duty of the state. This provision is the basis for the development of further legal acts aimed at protecting the rights of military personnel.

It was concluded that the administrative and legal provision of the rights of military personnel is a complex system that includes regulatory and legal regulation, social guarantees and mechanisms for the realization of rights. Appropriate legislative support and implementation of administrative and legal norms contribute to the effective functioning of the Armed Forces of Ukraine and increase their combat capability. It is also important to further improve legal regulation, which will contribute to increasing the level of social protection of servicemen and their families, as well as ensuring law and order and national security in Ukraine.

Key words: *military personnel, administrative and legal support, concept, rights, Armed Forces of Ukraine.*

Л. М. Силенко

директор

ТОВ «Юридична фірма «Право та справедливість»

ORCID ID: 0009-0007-4753-7074

МІСЦЕ РИТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Визначено, що ритуальні послуги охоплюють широкий спектр завдань, включно з підготовкою та утриманням місць поховання, організацією похоронних процесій, виготовленням і реалізацією предметів ритуальної належності, а також забезпеченням належних умов для відспівування і поховання померлих. Функціонування таких служб регулюється законодавством, забезпечує рівний доступ до послуг для всіх членів громади і сприяє підтриманню суспільної гідності та поваги до померлих.

Ритуальні послуги, надані ритуальними службами, які створені органами місцевого самоврядування, можна аргументовано вважати публічними послугами з кількох важливих причин: 1) управління публічними ресурсами. Ритуальні служби, створені місцевим самоврядуванням, фінансуються і керуються за рахунок публічних коштів, отриманих з місцевих бюджетів. Ці ресурси походять від громадян у формі податків та інших платежів, що робить їх відповідальними перед громадськістю за якість і доступність послуг; 2) виконання публічних функцій. Органи місцевого самоврядування, створюючи ритуальні служби, виконують публічні функції, що визначені законодавством. Вони забезпечують реалізацію прав громадян на гідне поховання, згідно із культурними, релігійними стандартами та законодавчими нормами; 3) регуляторна роль держави. Управління і контроль за дотриманням стандартів і норм в ритуальних послугах покладається на органи місцевого самоврядування. Це включає забезпечення дотримання санітарних і екологічних стандартів, що є ключовим аспектом захисту громадського здоров'я; 4) забезпечення загального доступу та рівності. Ритуальні послуги, які надаються через місцеві органи самоврядування, забезпечують рівний доступ до послуг для всіх членів громади, незалежно від їх соціально-економічного стану. Це сприяє соціальній справедливості та рівності; 5) захист прав споживачів. Публічний характер ритуальних послуг, наданих через місцеве самоврядування, гарантує захист прав споживачів. Громадяни мають можливість звертатися зі скаргами та пропозиціями до органів місцевого самоврядування, що забезпечує відкритість та підзвітність послуг; 6) соціальна відповідальність. Надання ритуальних послуг через публічні інституції підтримує соціальну стабільність та гармонію, забезпечуючи важливі культурні та традиційні потреби населення у складні часи, такі як втрата близьких.

Наведено визначення поняття «ритуальні послуги» – це категорія публічних послуг, які надаються ритуальними службами, створеними органами місцевого самоврядування, для забезпечення організації та проведення похоронних церемоній відповідно до культурних, релігійних та соціальних традицій суспільства.

Ключові слова: ритуальні послуги, публічні послуги, поховання, правове регулювання, військові почесні, меморіал, жертви війни, репатріація, місце поховання, державні гарантії, компенсації сім'ям, пам'ятники.

Постановка проблеми. Ритуальні послуги займають важливе місце в системі публічних послуг, яке впливає з фундаментальної ролі цих послуг у суспільстві. Даний вид послуг мають соціальний компонент, адже ритуальні послуги є невід'ємною частиною життя кожної спільноти, забезпечуючи гідне проведення похоронних та поминальних церемоній. Вони

відіграють ключову роль у задоволенні культурних, релігійних та особистих потреб членів спільноти у важкі моменти втрати близьких. Етичний аспект – гідне відношення до померлих відображає етичні норми та цінності суспільства. Ритуальні послуги дозволяють забезпечити належне поведіння з останками, відповідно до культурних та релігійних вимог, що

є важливим аспектом підтримки громадського морального кодексу.

В рамках публічних послуг, ритуальні послуги регулюються законодавством, яке встановлює стандарти для управління кладовищами, крематоріями та іншими похоронними послугами. Це забезпечує захист прав споживачів та гарантує належну якість послуг. Ефективне управління ритуальними послугами має також важливе значення для охорони навколишнього середовища, зокрема у плані контролю за використанням і збереженням земельних ресурсів та зменшення екологічного впливу процесів кремації та поховання.

Таким чином, ритуальні послуги у системі публічних послуг є складною багатогранною діяльністю, що вимагає злагодженої роботи урядових структур на різних рівнях, врахування різноманітних аспектів від культурної чутливості до інфраструктурного планування.

Метою статті є визначення місця ритуальних послуг в системі публічних послуг.

Стан дослідження. Окремі питання проблем правового регулювання поховання загиблих унаслідок воєнних дій в Україні були предметом дослідження: М. Михайліченко, О. Александренко та В. Веселовська, Н. Калкутіна, Х. Мазуренко та Я. Онищук, А. Наумов та ін.

Виклад основного матеріалу. Одним з завдань органів місцевого самоврядування та їх виконавчі органи в межах своєї компетенції є створення ритуальних служб – спеціалізовані комунальні підприємства, що створюються органами місцевого самоврядування в порядку, встановленому законом, з метою здійснення організації поховання померлих і надання ритуальних послуг, передбачених необхідним мінімальним переліком окремих видів ритуальних послуг, реалізації предметів ритуальної належності. Ритуальні служби можуть також надавати ритуальні послуги, не передбачені необхідним мінімальним переліком окремих видів ритуальних послуг та реалізації предметів ритуальної належності, виготовляти предмети ритуальної належності. Тарифи щодо оплати таких послуг та предметів ритуальної належності встановлюються в межах, визначених законодавством, виконавчим органом сільської, селищної, міської ради [1].

Згідно п. 291.7. Податкового кодексу України ритуальні послуги віднесено до побутових послуг, які надаються населенню першою та другою групами платників єдиного податку [3]. Під побутовою послугою законодавець про-

понує розуміти вид господарської діяльності, що провадиться виконавцем за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих побутових потреб як в об'єкті надання побутових послуг, так і поза його межами [2].

Не дивлячись на те, що Податковий кодекс України відносить ритуальні послуги саме до побутових послуг в Правилах побутового обслуговування населення, які визначають основні вимоги до побутового обслуговування населення і встановлюють особливості регулювання відносин між споживачем та виконавцем у наданні побутових послуг на території України не віднесено ритуальні послуги до побутових. На нашу думку, ритуальні послуги не можна відносити до побутових з наступних підстав:

– ритуальні послуги мають суспільне значення, яке виходить за рамки звичайного побутового обслуговування. Вони забезпечують виконання культурних, релігійних та соціальних обрядів, пов'язаних з прощанням із померлим, що має велике значення для суспільства в цілому та для підтримання культурних традицій;

– держава відіграє вирішальну роль у регулюванні ритуальних послуг через законодавство, стандарти та ліцензування, що підкреслює їх публічний характер і відмінність від звичайних побутових послуг, які часто регулюються менш строго;

– ритуальні послуги тісно пов'язані з виконанням релігійних обрядів і культурних традицій, що вимагає спеціальних знань і навичок, в той час як побутові послуги зазвичай мають менш складний та особистісний характер;

– ритуальні послуги включають в себе роботу, яка вимагає високого рівня етичного та емоційного залучення, в той час як побутові послуги зазвичай обмежені виконанням технічних чи рутинних завдань;

– забезпечення ритуальних послуг вимагає спеціального підходу, оскільки вони безпосередньо пов'язані з процесами трауру та втрати в сім'ях, що знову ж таки піднімає їх значення далеко за межі звичайних побутових послуг.

Суб'єктом отримання ритуальної послуги є особа, яка зобов'язалася поховати померлого, на підставі свідоцтва про смерть звертається до сільського голови або ритуальної служби з приводу укладення відповідного договору-замовлення на організацію та проведення поховання. Ця особа має право вибирати виконавців послуг серед суб'єктів господарської діяльності, які уклали договори із сільським головою або ритуальною службою про надання

цих послуг. Ритуальні послуги надаються за плату згідно з договором-замовленням, крім випадків, передбачених законом [1].

Виконавець може надавати ритуальні послуги, визначені необхідним мінімальним переліком окремих видів ритуальних послуг: 1) оформлення договору-замовлення на організацію та проведення поховання; 2) оформлення свідоцтва про поховання; 3) копання могили (викопування могили ручним або механізованим способом, опускання труни з тілом померлого в могилу, закопування могили, формування намогильного насипу та одноразове прибирання території біля могили); 4) монтаж та демонтаж намогильної споруди при організації підпоховання в існуючу могилу; 5) кремація тіл померлих; 6) поховання та підпоховання урни з прахом померлих у колумбарну нішу, в існуючу могилу, у землю; 7) зберігання урн з прахом померлих у крематорії; 8) організація відправлення труни з тілом чи урни з прахом померлого за межі України; 9) запаювання оцинкованої труни; 10) замоцнення урни з прахом померлого в колумбарну нішу [4].

Суб'єкти господарювання можуть самостійно на підставі звернення осіб, які зобов'язалися поховати померлого, виготовляти та реалізовувати предмети ритуальної належності, якщо вони відповідають вимогам нормативно-правових актів та затвердженій вартості, де це передбачено законодавством. Вартість послуг та предметів ритуальної належності визначається на принципах: доступності для кожного громадянина і рівності правових гарантій; визначення економічної обґрунтованості, планово-розрахункової собівартості та рентабельності при затвердженні ціни; відповідальності виконавчих органів сільських, селищних та міських рад та органів виконавчої влади за встановлені ними ціни; відкритості, доступності та прозорості структури ціни; оплати тільки тих послуг, що відповідають вимогам нормативно-правових актів [1].

Таким чином, ритуальні послуги, надані ритуальними службами, які створені органами місцевого самоврядування, можна аргументовано вважати публічними послугами з кількох важливих причин:

1) управління публічними ресурсами. Ритуальні служби, створені місцевим самоврядуванням, фінансуються і керуються за рахунок публічних коштів, отриманих з місцевих бюджетів. Ці ресурси походять від громадян у формі податків та інших платежів, що робить їх від-

повідальними перед громадськістю за якість і доступність послуг;

2) виконання публічних функцій. Органи місцевого самоврядування, створюючи ритуальні служби, виконують публічні функції, що визначені законодавством. Вони забезпечують реалізацію прав громадян на гідне поховання, згідно із культурними, релігійними стандартами та законодавчими нормами;

3) регуляторна роль держави. Управління і контроль за дотриманням стандартів і норм в ритуальних послугах покладається на органи місцевого самоврядування. Це включає забезпечення дотримання санітарних і екологічних стандартів, що є ключовим аспектом захисту громадського здоров'я;

4) забезпечення загального доступу та рівності. Ритуальні послуги, які надаються через місцеві органи самоврядування, забезпечують рівний доступ до послуг для всіх членів громади, незалежно від їх соціально-економічного стану. Це сприяє соціальній справедливості та рівності;

5) захист прав споживачів. Публічний характер ритуальних послуг, наданих через місцеве самоврядування, гарантує захист прав споживачів. Громадяни мають можливість звертатися зі скаргами та пропозиціями до органів місцевого самоврядування, що забезпечує відкритість та підзвітність послуг;

6) соціальна відповідальність. Надання ритуальних послуг через публічні інституції підтримує соціальну стабільність та гармонію, забезпечуючи важливі культурні та традиційні потреби населення у складні часи, такі як втрата близьких.

Отже, ритуальні послуги, надані органами місцевого самоврядування, несуть публічний характер, оскільки вони спрямовані на задоволення фундаментальних суспільних потреб, регулюються державою та фінансуються з публічних джерел, що забезпечує загальний доступ та високий стандарт обслуговування.

Ритуальні послуги – це категорія публічних послуг, які надаються ритуальними службами, створеними органами місцевого самоврядування, для забезпечення організації та проведення похоронних церемоній відповідно до культурних, релігійних та соціальних традицій суспільства.

Ці послуги охоплюють широкий спектр завдань, включно з підготовкою та утриманням місць поховання, організацією похоронних процесій, виготовленням і реалізацією предметів ритуальної належності, а також забез-

печенням належних умов для відспівування і поховання померлих. Функціонування таких служб регулюється законодавством, забезпечує рівний доступ до послуг для всіх членів громади і сприяє підтриманню суспільної гідності та поваги до померлих.

Список використаної літератури:

1. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10 липня 2003 року № 1102-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2004. № 7. Ст.47.
2. Про затвердження Правил побутового обслуговування населення: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 2023 р. № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2023-%D0%BF#Text>
3. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112.
4. Необхідний мінімальний перелік окремих видів ритуальних послуг: затв. Наказом Держжитлокомунгоспу України від 19.11.2003 р. № 193. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-04#Text>

Silenko L. M. The place of ritual services in the system of public services

It is defined that funeral services cover a wide range of tasks, including the preparation and maintenance of burial sites, the organization of funeral processions, the manufacture and sale of items of ritual belonging, as well as the provision of proper conditions for the funeral and burial of the deceased. The functioning of such services is regulated by legislation, ensures equal access to services for all members of the community and contributes to the maintenance of public dignity and respect for the deceased.

Ritual services provided by ritual services, which are established by local self-government bodies, can arguably be considered public services for several important reasons: 1) management of public resources. Funeral services created by local governments are financed and managed from public funds received from local budgets. These resources come from citizens in the form of taxes and other payments, which makes them accountable to the public for the quality and availability of services; 2) performance of public functions. Local self-government bodies, creating ritual services, perform public functions defined by legislation. They ensure the realization of citizens' rights to a dignified burial, in accordance with cultural, religious standards and legislative norms; 3) regulatory role of the state. Management and control over compliance with standards and norms in ritual services is entrusted to local self-government bodies. This includes ensuring compliance with sanitary and environmental standards, which is a key aspect of public health protection; 4) ensuring general access and equality. Ritual services, which are provided through local self-government bodies, ensure equal access to services for all members of the community, regardless of their socio-economic status. It promotes social justice and equality; 5) protection of consumer rights. The public nature of ritual services provided through local self-government guarantees the protection of consumer rights. Citizens have the opportunity to address complaints and suggestions to local self-government bodies, which ensures openness and accountability of services; 6) social responsibility. The provision of funeral services through public institutions supports social stability and harmony by meeting important cultural and traditional needs of the population during difficult times such as bereavement.

The definition of the term "ritual services" is provided – this is a category of public services provided by ritual services created by local self-government bodies to ensure the organization and conduct of funeral ceremonies in accordance with the cultural, religious and social traditions of society.

Key words: *funeral services, public services, burial, legal regulation, military honors, memorial, victims of war, repatriation, place of burial, state guarantees, compensations to families, monuments.*

В. В. Пилип

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Ужгородського національного університету

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Статтю присвячено дослідженню адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства у сфері правоохоронної політики держави. Зазначено, що адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства є багаторівневою та складною базовою категорією. Залежно від ступеня персоніфікації запропоновано розрізняти три види адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства: загальний (характеризує їх адміністративно-правовий стан у публічному управлінні в цілому), спеціальний (визначає адміністративно-правовий стан з урахуванням їх належності до тієї чи іншої організаційно-правової форми) та особливий (визначає адміністративно-правовий стан як суб'єктів певних адміністративно-правових відносин і відображає ті особливості, які характеризують їх становище у певній сфері публічного управління, наприклад, у сфері правоохоронної діяльності). Констатовано, що адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства в сфері правоохоронної політики держави є особливим адміністративно-правовим статусом, який визначає адміністративно-правове становище інституту громадянського суспільства як суб'єкта адміністративно-правових відносин у сфері правоохоронної діяльності. Зауважено, що адміністративно-правовий статус характеризує інститут громадянського суспільства через його права, обов'язки, правообмеження та вимоги у якості суб'єкта адміністративного права і забезпечує участь в суспільних відносинах, які виникають у зв'язку із забезпеченням формування та реалізацією правоохоронними органами державної політики в сфері правоохоронної діяльності. З'ясовано, що головною метою правообмежень участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики є забезпечення національної безпеки та ефективного функціонування органів державної влади, встановлення правових перепон можливому зловживанню правами з боку інститутів громадянського суспільства, у тому числі й у правоохоронній сфері. Визначено, що вимога як елемент адміністративно-правового статусу інституту громадянського суспільства являє собою односторонній владний припис кількісного або якісного характеру, якому повинен відповідати таке публічне утворення як інститут громадянського суспільства.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, інститути громадянського суспільства, правоохоронна політика, правоохоронна діяльність, права, обов'язки, правообмеження, вимоги до інститутів громадянського суспільства.

Постановка проблеми. Адміністративно – правовий статус є одним з головних засобів впливу адміністративного права на суспільні відносини і стосовно до інститутів громадянського суспільства як колективних суб'єктів являє собою врегульоване нормами адміністративного права правове становище таких суб'єктів в їхніх відносинах з представниками публічної адміністрації, у тому числі й правоохоронними органами.

Не дивлячись на численні наукові дослідження із питань адміністративно-правового

статусу інститутів громадянського суспільства різних організаційно-правових форм, єдиного розуміння цього поняття не сформовано. Водночас, це питання має важливе науково-практичне значення, особливо – з огляду на реформаційні процеси, що зараз відбуваються в Україні. Реформування правоохоронної сфери в Україні вимагає партнерських взаємовідносин інститутів громадянського суспільства з правоохоронними органами, що, по факту, сконцентовано довкола удосконалення зако-

нодавства, пов'язаного з регулюванням саме адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства у сфері правоохоронної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематикою адміністративно-правового статусу займалися провідні вчені-правники, зокрема: В.Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, О. Безпалова, В.Галунько, З.Гладун, І. Голосніченко, В. Горшеньов, Є. Додін, Р. Калюжний, Коваль, С.Ківалов, В. Колпаков, О.Остапенко, В. Селіванов, С. Стеценко, О. Скакун, Х.Ярмакі та ін. Проте, на сьогоднішній день відсутні наукові розробки, присвячені комплексному аналізу адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства у сфері правоохоронної політики держави.

Мета статті – дослідити та визначити зміст адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства у сфері правоохоронної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-правовий статус є галузевим правовим статусом, який характеризує основні засади участі особи у якості суб'єкта адміністративного права або адміністративно-правових відносин. Так, один з головних фундаторів української науки адміністративного права В.Б. Авер'янов у своїх наукових працях зазначав, що поняття «адміністративно-правовий статус» охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Тобто необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, які реалізуються даною особою як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними [1, с. 97]. Зазначене вбачається за можливе екстраполювати і на адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства. Відповідно, можна сказати, що адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства є різновидом галузевого правового статусу (поряд із конституційним, цивільно-правовим тощо).

Разом з тим, адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства є багаторівневою та складною базовою категорією. Залежно від ступеня персоніфікації пропонуємо розрізняти три види адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства: загальний (характеризує їх адміністративно-правовий стан у публічному

управлінні в цілому), спеціальний (визначає адміністративно-правовий стан з урахуванням їх належності до тієї чи іншої організаційно-правової форми) та особливий (визначає адміністративно-правовий стан як суб'єктів певних адміністративно-правових відносин і відображає ті особливості, які характеризують їх становище у певній сфері публічного управління, наприклад, у сфері правоохоронної діяльності).

Правова регламентація загального адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства здійснюється законодавством України, що закріплює засади і регулює участь інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема Указом Президента України від 15 вересня 2005 р. № 1276 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. № 1378 «Деякі питання забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Концепцією сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035, Порядком сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. №976 й іншими нормативно-правовими актами.

Крім загального адміністративно-правового статусу в науці адміністративного права виділяють спеціальний та індивідуальний адміністративно-правовий статус. Так, Н. Пушкарьова слушно наголошує, що спеціальний (родовий статус) відображає особливості правового становища певних суб'єктів або їх категорій. Він базується на загальному, хоча детальніше характеризує додаткові права, обов'язки та пільги, передбачені для певної категорії суб'єктів [2, с. 197]. Екстраполюючи зазначене на інститути громадянського суспільства, вважаємо, що адміністративно-правовий статус такої організації доповнюється спеціальним статусом у межах адміністративного права. Попри те, що адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства є галузевим, він також структурно залежить від особливостей організаційно-правової форми такої організації. Так, система інститутів громадянського суспільства поєднує в собі різних суб'єктів: громадські організації, благодійні організації, медіа, громадські

формування тощо. Тому змістове наповнення та структурна побудова адміністративно-правового статусу певного інституту громадянського суспільства варіюється залежно від того, чи це є статусом громадської організації, недержавного медіа, волонтерської організації тощо. Адже інститути громадянського суспільства різних організаційно-правових форм характеризуються, наприклад, різними процедурами їх створення, різною правовою природою їхніх прав та обов'язків, призначенням і роллю у системі адміністративно-правових відносин.

Значну роль у встановленні спеціального адміністративно-правового статусу відіграють спеціальні законодавчі акти, що визначають особливості правового стану конкретної організаційно-правової форми інституту громадянського суспільства. Наприклад, закони України: «Про громадські об'єднання», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про асоціації органів місцевого самоврядування», «Про медіа» тощо. Тому правова регламентація даного статусу визначається не тільки загальними нормами законодавства, які регулюють участь інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики в цілому, а й нормами спеціальних законів.

Особливий адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства визначається на основі адміністративно-правового становища інституту як суб'єкта певних адміністративно-правових відносин. Цей статус включає в себе всі особливі та специфічні права і обов'язки інституту громадянського суспільства в окремих сферах, галузях і сферах діяльності органів публічного адміністрування, які застосовуються в адміністративно-правових відносинах. Тобто відображає ті особливості, які характеризують становище інституту громадянського суспільства у певній сфері публічного управління і складається з системи додаткових прав, обов'язків і гарантій, обумовлених обставинами їх участі в управлінні певними державними справами. Наприклад, дослідження інтеграції інститутів громадянського суспільства у процес формування та реалізації державної політики у сфері правоохоронної діяльності в Україні показало наявність особливих прав

і обов'язків інститутів громадянського суспільства, які вони можуть реалізувати виключно у правоохоронній сфері.

Складовими даного статусу є: права і обов'язки інститутів громадянського суспільства в цілому; права і обов'язки, особливості реалізації яких залежать від організаційно-правової форми інституту громадянського суспільства; а також визначені права і обов'язки, що виникають у інституту внаслідок вступу в певні адміністративні правовідносини, які пов'язані з конкретною сферою публічного управління, де реалізується мета діяльності інституту громадянського суспільства – участь в управлінні державними справами, наприклад, правоохоронної діяльності. При цьому в механізмі правового регулювання беруть участь: норми загального законодавства, які регулюють участь інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики; норми окремих спеціальних законів, які визначають правовий статус певної організаційно-правової форми інституту громадянського суспільства; а також норми окремих підзаконних нормативно-правових актів певних відомств, наприклад, накази МВС України тощо.

Разом з тим, правовий статус є категорією не тільки багатоаспектною, а й багатоелементною. Аналіз законодавства у сфері участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики в сфері правоохоронної діяльності веде до висновку, що адміністративно-правовий статус інституту громадянського суспільства становлять права та обов'язки, правообмеження, вимоги.

Права і обов'язки є основним вихідним елементом системи права. Нічого важливішого в структурі права немає. Система прав і обов'язків – серцевина, центр правової сфери, тут лежить ключ до вирішення основних юридичних проблем [3]. Права та обов'язки інституту громадянського суспільства опосередковують його зв'язки між суспільством та інститутом, органами публічної адміністрації та інститутом. Щодо адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства в сфері правоохоронної діяльності, то мова йде про права та обов'язки інститутів громадянського суспільства, які опосередковують їх зв'язки з правоохоронними органами і обмежуються відносинами, пов'язаними з формуванням та реалізацією державної політики в сфері правоохоронної діяльності.

Як зазначає С. Братусь [4], суб'єктивне право – це, по суті, міра можливої або доз-

воленої поведінки, її детальна характеристика передбачає виділення конкретних прав: 1) право вимагати; 2) право на позитивні дії; 3) праводомагання.

Право вимагати має забезпечити виконання або дотримання юридичного обов'язку іншою особою. Цьому праву кореспондуються юридичні обов'язки [5]. Прикладом права вимагати у правоохоронній сфері є право інституту громадянського суспільства на отримання публічної інформації у правоохоронних органів. Відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» обов'язком розпорядників інформації є надавати та оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом, а, відповідно, інститут громадянського суспільства як запитувач інформації, має право вимагати виконання такого обов'язку від правоохоронних органів.

Право на активні дії означає можливість особи самій вчиняти юридично значимі дії. Це право має бути поєднане із правом вимагати від інших осіб утримання від певних дій і, таким чином, воно пов'язується із юридичними обов'язками. У правоохоронній сфері право на активні дії проявляється у проведенні інститутами громадянського суспільства таких заходів як: громадська експертиза, зокрема антикорупційна та інша експертиза законів та проєктів законів, дій і рішень правоохоронних органів; моніторинг діяльності правоохоронних органів; участь громадських формувань в охороні громадського порядку та державного кордону; громадські розслідування фактів порушень прав людини правоохоронними органами; аналіз стану з правами людини у правоохоронній діяльності; поширення інформації про права людини; правове виховання; участь в спеціальних комісіях та процедурі атестування (переатестації) працівників поліції тощо.

Праводомагання виражається у можливості привести до дії апарат державного примусу проти зобов'язаної особи. Це право виникає у правовідносинах не з самого початку формування, а включається у випадку наявності додаткових чинників (невиконання обов'язків) до складу суб'єктивного права для забезпечення правового впливу на порушника юридичного обов'язку. Таким чином, праводомагання є тією ланкою, яка зв'язує регулятивні і охоронні правовідносини [5]. Щодо проблематики нашого дослідження, то інститути громадянського суспільства реалізують право домагання, наприклад, шляхом звернення за

захистом своїх прав до відповідних органів державної влади або суду, у тому числі у зв'язку з протиправною діяльністю, бездіяльністю або незаконним рішенням правоохоронних органів.

Суб'єктивний обов'язок інституту громадянського суспільства характеризується такими рисами, що мають прямий кореспондуючий зв'язок із відповідними ознаками суб'єктивного права інституту, а саме: є індивідуально-визначеним обсягом суспільно-необхідної юридичної поведінки в сфері правоохоронної діяльності; обсяг суспільно-необхідної поведінки визначається залежно від адміністративної правосуб'єктності інституту громадянського суспільства та виду організаційно-правової форми; покладання на інститут громадянського суспільства певних зобов'язань та вимог пов'язане із наданням суб'єктивного права іншому учаснику адміністративних правовідносин в сфері правоохоронної діяльності і полягає у необхідності здійснення певних дій, необхідності утримання від здійснення певних дій, або у необхідності вимоги здійснення або не здійснення певних дій від інших осіб; виконання суспільно-необхідної поведінки інституту громадянського суспільства в сфері правоохоронної діяльності забезпечується в передбачених законом випадках заходами адміністративного примусу.

Щодо такого елементу адміністративно-правового статусу інституту громадянського суспільства як правообмеження, то сучасний рівень розробленості проблематики обмеження прав і свобод дає достатні підстави означити такі основні сутнісні ознаки змісту поняття правообмеження людини: 1) обмеження є винятком (виключенням) із загальної сукупності прав і свобод людини, що належать (або наданих) їй. Таке виключення, тобто кількісне зменшення вже належних людині прав і свобод, відбувається в силу різних об'єктивних чи суб'єктивних обставин. Така ситуація виникає при знаходженні особи в установі виконання покарань після винесення судом обвинувального вироку; 2) правове обмеження має місце, коли відбувається погіршення юридичного становища, що виявилось у зменшенні можливих варіантів поведінки; 3) обмеження являє собою звуження обсягу і (або) змісту конкретних прав і свобод шляхом встановлення просторових меж, тимчасових рамок, кола осіб або певних варіантів поведінки індивідів. Деякі вчені розглядають правообмеження у широкому (доктринальному) розумінні як сукупність обмежень, заборон, вимог та приписів, встановлених законом,

так і у вузькому (нормативному) розумінні – як обмеження.

Варто погодитися з О.Ф. Скакун, що свобода особи полягає у можливості робити все, що не приносить шкоди іншій особі; межі свободи можуть бути визначені законом, який відповідає праву, а право є міра свободи; допустимі обмеження прав (виключно з метою сприяння досягненню загального добробуту в демократичному суспільстві) [6, с. 410,412]. Особливо це актуально для публічних правовідносин, особливо, у правоохоронній сфері. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти правовідносин, їх особливості створення та функціонування зумовлюють необхідність встановлення певного державно-правового режиму, який, з одного боку, виокремив би їх з інших видів публічної діяльності як особливого виду, а з іншого – забезпечив би їх організацію і функціонування відповідно до поставленої мети – забезпечувати участь громадян в управлінні державними справами. Не даремно, відповідно до ч. 1 ст. 36 Конституції України, право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації можуть бути обмежені в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Це правообмеження може досягатись шляхом встановлення в державі законного інтересу та охоронюваного законом інтересу лише щодо наслідків діяння (дій чи бездіяльності), які загрожують національній безпеці, громадському порядку та в інших випадках, встановлених у ч. 1 ст. 36 Конституції України. У випадку якщо право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації буде обмежуватись в особи до виникнення таких наслідків, воно буде порушувати принципи верховенства права, законності. Держава повинна запроваджувати обмеження цих прав у визначених законом випадках, які розкривають наслідки такого діяння.

Ці норми Конституції України знайшли своє відображення у законах, що встановлюють правовий статус інституту громадянського суспільства певної організаційно-правової форми. Наприклад, обмеження щодо діяльності громадських об'єднань встановлені статтею 4 Закону України "Про громадські об'єднання". У статті 4 Закону України «Про медіа» встановлені обмеження в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для

захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Отже, головною метою правообмежень участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики є забезпечення національної безпеки та ефективного функціонування органів державної влади, встановлення правових перепон можливому зловживанню правами з боку інститутів громадянського суспільства.

Наступним елементом адміністративно-правового статусу інституту громадянського суспільства є вимоги. На нашу думку, вимога як елемент адміністративно-правового статусу інституту громадянського суспільства являє собою односторонній владний припис кількісного або якісного характеру, якому повинне відповідати таке публічне утворення як інститут громадянського суспільства.

Виключні правила регулювання правового статусу інституту громадянського суспільства закріплено у ряді міжнародних актів: Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec (2007), прийнятих 10 жовтня 2007 р., Фундаментальних принципах щодо статусу неурядових організацій в Європі від 16 квітня 2003 р., з урахуванням та на основі прав і свобод людини і громадянина тощо.

Відповідно до Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі, які були схвалені 16 квітня 2003 року Комітетом Міністрів Ради Європи [7], неурядові організації повинні відповідати таким вимогам: 1) добровільність (voluntary); 2) відсутність управління з боку органів публічної адміністрації (non-government); 3) неприбутковий характер (non-profit). Також неурядові організації не включають організації, що діють як політичні партії. [7].

Зазначені вимоги є основними, яким повинен відповідати будь-який інститут громадянського суспільства незалежно від його організаційно-правової форми. Їх головною метою є становлення обов'язкових на рівні законодавства кількісних або якісних приписів щодо створення та діяльності інституту громадянського суспільства. За відсутності відповідності публічного утворення хоча б одній з цих вимог, таке утворення не буде вважатися інститутом громадянського суспільства.

Висновки і пропозиції. Адміністративно-правовий статус інститутів громадянського

суспільства в сфері правоохоронної політики держави є особливим адміністративно-правовим статусом, який визначає адміністративно-правове становище інституту громадянського суспільства як суб'єкта адміністративно-правових відносин у сфері правоохоронної діяльності. Адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства визначається цілями й завданнями їх суспільної діяльності, виконуваної соціальної функції і становить відповідну сукупність правових можливостей, міру свободи поведінки інститутів в суспільному житті і діяльності. Водночас, враховуючи велике значення результату діяльності інститутів громадянського суспільства та їхній вплив на діяльність органів публічного адміністрування та управління державними справами в цілому, держава визначає коло суб'єктів, які можуть реалізовувати право громадян брати участь в управлінні державними справами через визначення вимог до цих організацій шляхом встановлення односторонніх приписів кількісного та якісного характеру щодо їхньої організації діяльності. Разом з тим, специфіка суспільної діяльності інститутів громадянського суспільства вимагає певних правообмежень, пов'язаних із заборонаю діяльності щодо зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, незаконного захоплення державної влади, пропаганди війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення тощо. Встановлення правових перепон обумовлено можливим зловживанням правами з боку інсти-

тутів громадянського суспільства. Крім того, специфіка адміністративно-правового статусу інституту громадянського суспільства значною мірою визначається особливостями відповідної управлінської сфери, в якій вони здійснюють свою діяльність, наприклад, правоохоронна сфера.

Список використаної літератури:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. У 2-х томах. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова) та ін. К.: Юрид. думка, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 2005. 536 с.
2. Пушкарьова Н.Ф. Поняття та види спеціального адміністративно-правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 68. С. 195–199. DOI:<https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.33>.
3. Єфімов С.С. Правовий статус громадян у контексті адміністративної діяльності Національної поліції. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 4 (6). С. 25-30.
4. Братусь, С. Н.. Суб'єкты гражданского права. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950. 367 с.
5. Карпенко К.К. Елементи адміністративно-правового статусу суб'єктів страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2017. Випуск 4. С.77-90
6. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Х.: Консум, 2000. 704 с.
7. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі: схвалені Комітетом Міністрів Ради Європи 16 квітня 2003 року. / База даних «Законодавство України». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_209. (дата звернення: 26.06.2023).

Pylyp V. V. Administrative and legal status of civil society institutions in the sphere of law enforcement policy of the state

The article is devoted to the study of the administrative and legal status of institutions of civil society in the sphere of law enforcement policy of the state. It is noted that the administrative-legal status of civil society institutions is a multi-level and complex basic category. Depending on the degree of personification, it is proposed to distinguish between three types of administrative-legal status of institutions of civil society: general (characterizes their administrative-legal status in public administration as a whole), special (determines the administrative-legal status taking into account their belonging to one or another organizational-legal form) and special (defines the administrative-legal status as subjects of certain administrative-legal relations and reflects those features that characterize their position in a certain sphere of public administration, for example, in the sphere of law enforcement activities). It was established that the administrative-legal status of civil society institutions in the sphere of law enforcement policy of the state is a special administrative-legal status that determines the administrative-legal position of the civil society institute as a subject of administrative-legal relations in the sphere of law enforcement activities. It is noted that the administrative-legal status characterizes the institution of civil society through its rights, obligations, legal restrictions and requirements as a subject of administrative law and ensures participation in social relations that arise in connection with ensuring the formation and implementation by law enforcement bodies

of the state policies in the field of law enforcement. It has been found that the main purpose of legal restrictions on the participation of civil society institutions in the formation and implementation of state policy is to ensure national security and the effective functioning of public authorities, to establish legal barriers to the possible abuse of rights by civil society institutions, including in the law enforcement sphere. It was determined that the requirement as an element of the administrative and legal status of the institution of civil society is a unilateral authoritative prescription of a quantitative or qualitative nature, to which such a public entity as an institution of civil society must comply.

Key words: *administrative and legal status, institutions of civil society, law enforcement policy, law enforcement activity, rights, duties, legal restrictions, requirements for institutions of civil society.*